

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

Dana Vilistere
Stud. apl. Nr. sh30007

**IZTEIKUMA 'ES ESMU, ES EKSISTĒJU'
(*EGO SUM, EGO EXISTO*)
IZVĒRSUMS DEKARTA METAFIZIKĀ**

MAĢISTRA DARBS

Zinātniskais vadītājs
asoc. prof. Elga Freiberga

RĪGA 2009

ANOTĀCIJA

Maģistra darbs mērķis ir atklāt izteikuma 'es esmu, es eksistēju' (*ego sum, ego existo*) lomu Dekarta metafizikā. Pētījuma centrā ir Dekarta darbs *Meditācijas*. Īpaša uzmanība tiek pievērsta otrās un trešās meditācijas lasījumam. Darba pirmā daļa sniedz ieskatu Dekarta metafizikas raksturojumā. Otrajā daļā ir izvēsta 'es esmu, es eksistēju' analīze, kas parāda Dekarta metodisko ceļu uz *sum* kā nepieciešami patiesu spriedumu un tā nepieciešamo saistību ar 'es esmu domājoša lieta' (*res cogitans*). Darba trešā daļa piedāvā *sum* konsekvenču analīzi, uzrādot kā Dekarts, secīgi iepazīstot sevi, nonāk pie atziņas 'es esmu, tātad Dievs ir' (*sum, ergo Deus est*). Tāpat kā no 'es domāju' acīmredzami izriet 'es esmu', tā no 'ir Dieva ideja' izriet 'Dievs ir'.

Atslēgas vārdi: Dekarts, metafizika, *Meditācijas*, *sum*, *cogito*, *Deus est*

ANNOTATION

The aim of the paper is to uncover the role of the expression "I am, I exist" (*ego sum, ego existo*) in the metaphysics of Rene Descartes. In the center of the research is the Descartes' *Meditations on First Philosophy* with a special regard to second and third meditations. The first part of the paper provides an insight into characteristics of Descartes' metaphysics. The second part analyzes the expression "I am, I exist" and shows Descartes' methodological path to the conclusion *sum* as a necessarily true judgment and its necessary contiguity with "I am a thing that thinks" (*res cogitans*). The third part provides the analysis of the consequences of *sum* by showing how Descartes reaches the verity "I am therefore God exists" (*sum, ergo Deus est*). Similarly as from "I think" follows "I am", likewise from "there is an idea of God" follows "God exists".

Key words: Descartes, metaphysics, *Meditations*, *sum*, *cogito*, *Deus est*

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	5
1. DEKARTA METAFIZIKAS PAMATIEVIRZE UN RAKSTUROJUMS	10
1.1. Metafizikas loma filozofijā.....	10
1.1.1. Lietu aplūkojuma veids.....	12
1.1.2. Virzība uz skaidriem zināšanu pamatprincipiem	13
1.2. Dekarta metafizikas pamatiezīmes.....	14
1.3. Dekarta metafizikas izvērsums attiecībā pret vēlinās sholastikas filozofiju	17
1.3.1. Izziņas kārtība un pamatpieņēmumi	18
1.3.2. Jautājums par lietu būtības izpratni	21
1.4. <i>Meditācijas</i> un to loma Dekarta metafizikas izpratnē.....	23
2. NODAĻA IZTEIKUMA ‘ES ESMU, ES EKSISTĒJU’ ANALĪZE	27
2.1. Metodisko šaubu pielietojums pirmo principu izziņā	27
2.2. ‘Es esmu, es eksistēju’ kā pirmā drošā un acīmredzamā atziņa	30
2.3. ‘Es esmu, es eksistēju’ interpretāciju problēmas	34
2.3.1. Formālie aspekti	35
2.3.2. Saturiskie aspekti.....	37
2.3.3. No ‘es esmu’ pie ‘kas es esmu?’	39
2.4. ‘Es esmu domājoša lieta’ (<i>sum res cogitans</i>).....	40
2.4.1. Iepriekšējo pieņēmumu par ‘es’ izvērtējums	41
2.4.2. ‘Es’ ir lieta, kas domā	42
2.4.3. Arno un Hobsa iebildumi.....	44
2.4.4. Dekarta apsvērumi.....	45
2.5. Rezumējums.....	47
3. NODAĻA NO ‘ES ESMU’ PIE ZINĀŠANĀM PAR DIEVU	48
3.1. Patiesuma kārtula	48
3.2. Idejas un to loma zināšanu apgūšanā	51
3.2.1. ‘Ideja’ kā lieta prātā.....	52
3.2.2. Divējāda vārda ‘ideja’ lietojums.....	53
3.2.3. Ideju izcelsme.....	54
3.2.4. Ideju priekšstatītais lietiskums	55
3.3. Zināšanas par Dievu	57
3.3.1. No Dieva idejas pie Dieva esamības	57
3.3.2. ‘Es esmu, tātad Dievs ir’ (<i>sum, ergo Deus est</i>).....	58
SECINĀJUMI	61
LITERATŪRAS SARAKSTS	63

DARBĀ LIETOTIE APZĪMĒJUMI

AT X Y – *Oeuvres de Descartes*, eds. C. Adam and P. Tannery, Vols. I-XII, Paris: J.

Vrin/C.N.R.S, 1964-1976 (X – sējums; Y – lappuse)

CSM X Y – *The philosophical Writings of Descartes*, trans. John Cottingham, Robert

Stoothoff, Dugald Murdoch, with Anthony Kenney for vol. III (3 vols.). Cambridge:

Cambridge University Press, 1985-1991 (X – sējums; Y – lappuse)

CSM SW Y – *Selected Philosophical Writings*, transl. J. Cottingham, R. Stoothoff, D.

Murdoch. Cambridge University Press, 1988 (Y - lappuse)

IEVADS

Pētījuma pieteikums un aktualitāte

Renē Dekarta (1596 – 1650) izteikums ‘es domāju, tātad es esmu’ (*cogito ergo sum*), uz ko atsaucas kā uz *cogito* argumentu vai vienkārši *cogito*, ir ne vien viens no zināmākajiem kāda filozofa izteikumiem¹, bet arī visvairāk aplūkots un analizētais Dekarta filozofijas izteikums. Uz to, ka nepastāv vienprātība jautājumā, kā interpretēt un saprast *cogito*, norāda tik daudzo un dažādo interpretāciju pastāvēšana. Ar vien jauni *cogito* lasījumi apliecina, ka interese par šo jautājumu nav zudusi arī mūsdienu filozofiem².

Cogito ieņem būtisku lomu modernās filozofijas attīstībā. Ne velti arī pašu Dekartu ir ierasts dēvēt par modernās filozofijas aizsācēju. *Cogito* iezīmē modernās filozofijas sākumu, nosakot tās raksturīgās iezīmes un attīstības gaitu, kā arī diskusijas par *cogito* ir pamatā daudzām tā dēvētajām mūsdienu filozofijas pamatnostādņēm, piemēram, jautājumam par mentālo un fizikālo fenomenu attiecībām, modalitātes problēmai, intersubjektivitātei, u.c. *Cogito* nozīmīgums ir aplūkojams vairākos līmeņos. Pirmkārt, *cogito* ir tiešs apliecinājums Dekarta kā domātāja drosmei domāt pašam, proti, filozofēt uzticoties savam prātam un tā spējām, nevis paļauties uz Dekarta laikā tik ierasto sekošanu autoritāšu vai pastāvošajā tradīcijā iedibinātajiem viedokļiem. Šādu Dekarta filozofēšanas manieri pavada tiekšanās pēc domas un izklāsta skaidrības, kas kļūst par zināmu paradigmu filozofijā. Dekarta loma analītiskās metodes ieviešanai filozofijā). Otrkārt, *cogito* vērš uzmanību uz ‘es’ (*ego*), liekot uzsvaru uz pirmās personas lomu filozofēšanā. Dekarta skatīšanās un pasaules pētīšana no ‘es’ pozīcijām atraisa tādu jautājumu loku kā, ko *es* varu zināt, kas *man* ir jādara, u.c. Vienlaikus arī filozofisku pārdomu centrā nonāk domājošais, kļūstot par izzīņas subjektu.

Problēmas pieteikums

Neraugoties uz diskusijām un pētniecību, kas veidojusies par un ap *cogito*, paša Dekarta darbos klasiskā frāze *cogito ergo sum* tiek lietota reti. Pirmo reizi *cogito* arguments, t.i., ‘es domāju, tātad es esmu’ izskan franču valodā – *je pense, donc je suis* – darbā *Pārruna par*

¹ *Cogito* kā filozofisks aforisms var tikt salīdzināts ar Sokrata vārdu saistīto izteikums „es zinu, ka nezinu”, Frīdriha Nīčes „Dievs ir miris”, Lūgviņa Vitgenšteina „par ko nevar runāt, par to jāklusē”, Kanta kategorisko imperatīvu, Huserla „atpakaļ pie pašām lietām”, u.c.

² Jaunākie pētījumi, kas saistīti ar jautājumu par *cogito*, ir sekojošas monogrāfijas. Piemēram, Huseina Sarhara (*Husain Sarkar*) monogrāfija *Dekarta cogito: paglābts no lielās kuģa bojāejas (Descartes' Cogito Saved from the Great Shipwreck)*, kur autors vērš uzmanību uz *cogito* saistībā ar Dekarta metodi un cenšas argumentēt ar Dekartu it kā viņš būtu Dekarta laika biedrs, nevis otrādāk (Sarkar, 2003). Darbā *Dekarts un cilvēka būtības metafizika (Descartes and the Metaphysics of Human Nature)* Džastins Skirri (*Justin Skirry*) analizē *cogito* saistībā ar prāta un ķermeņa nošķirumu, argumentējot, ka ir Dekarta skatījums uz cilvēka prāta dabu ir rezultāts no prāta *per se* vienotības ar pareizi novietotu cilvēka ķermeni (Skirry, 2005). Darbā *Kartēziskā patiesība (Caresian Truth)* Tomass Vinki (*Thomas Vinci*) *cogito* analīzes fons ir mēģinājums konstruēt Kartēzisko epistemoloģiju kā alternatīvu skatījumu tik ierastam prāta un ķermeņa duālismam (Vinci, 1998).

metodi (1637)³. Toties *Pārruna par metodi* tulkojumā uz latīņu valodu, kas tika izdots 1644.gadā, franču valodas frāze *je pense, doc je suis* tiek pārnesta izteikumā *ego cogito, ergo sum, sive existo* ('es domāju, tātad es esmu jeb es eksistēju'). Dekarta nepabeigtajā darbā *Kārtulas iedzīmtās saprašanas vadīšanai (Regulae ad directionem ingenii)*, kas pirmo reizi tika izdots pēc viņa nāves 1684.gadā⁴, ir atrodamas izteikuma *sum, ergo Deus est* ('es esmu, tātad Dievs ir'). *Cogito* arguments tā plaši zināmajā un savā ziņā klasiskajā formā nav atrodamas arī darbā *Meditācijas par pirmo filozofiju* (1641)⁵. Otrajā meditācijā izskan apgalvojums *ego sum, ergo existo* ('es esmu, es eksistēju'), bet kaut kas līdzīgs *cogito* argumentam ir ieraugāms tādos apgalvojumos kā *ego eram, si quid mihi persuasi* ('ja es sevi par kaut ko pārliecināju, es biju') vai *ego sum, si me fallit* ('ja kāds mani maldina, es esmu'). Jāatzīmē, ka *Iebildumos pret Meditācijām* un autora *Atbildēs*⁶, kas veidojušās interpretējot un izvēršot otrās meditācijas domas gaitu, ir atrodamas atsauces uz *cogito* argumentu⁷. Izteikuma klasiskā forma *cogito ergo sum* ir atrodamā darbā *Filozofijas pirmamatī (Principia philosophiae)* (1644).

Dekarts atsauca gan uz *es domāju, tātad es esmu*, gan *es esmu, es eksistēju* kā savas filozofijas pamatu un attīstības sākotni. Darbā *Pārrunā par metodi* Dekarts nodēvē *es domāju, tātad esmu* kā patiesību, ko „varu pieņemt par manis meklētās filozofijas pirmo pamatpieņēmumu” (AT VI 32). *Filozofijas pirmamatī* Dekarts nodēvē *es domāju, tātad esmu* par zināšanu vienību, kas „ir pirmais un visskaidrāk zināmais no visa, kas ienāk prātā ikvienam, kurš uzmanīgi filozofē” (CSM SW 162). Savukārt Meditācijās tiek norādīts, ka šis spriedums *es esmu, es eksistēju* ir „nepieciešami patiesi ikreiz, kad es to izsaku vai apjēdzu ar prātu” (AT VII 25). No šāda viedokļa jautājums par *cogito* vai izteikuma *es esmu, es eksistēju* nozīmi, ir reizē jautājums par Dekarta filozofijas pamatievirzi.

Iepriekš minētos apgalvojumus saturiski vieno ideja, ka ikviens var būt pilnīgi drošs un pārliecināts par savu pastāvēšanu tik ilgi, kamēr vien viņš domā, sevi pārliecina, u.c. *Cogito*, tāpat kā *si me fallit* ir viens no elementiem, kas apstiprina 'es esmu' (*sum*). Iespējams, ka precīzāk būtu runāt par *sum* problēmu, lai izvairītos no dažādajiem pārpratumiem, kas rodas vēršot pārlietu lielu uzmanību uz *cogito*, tādējādi brīžam pārvērtējot tā patstāvību. Pārlietu

³ Darba pilnais nosaukums ir *Pārruna par metodi pareizai saprāta lietošanai un patiesības izpētei zinātnēs*, attiecīgi franču valodā ir *Discours de la Methode pour bien conduire sa raison, et chercher la verite dans les sciences*.

⁴ Darbs ir sarakstīts latīņu valodā, bet pirmo reizi tika izdots 1684. gadā tulkojumā uz holandiešu valodu. Pirmais latīņu izdevums tika publicēts 1701.gadā.

⁵ Darba pilnais nosaukums, ņemot par pamatu 1642.gada izdevumu, ir *Meditācijas par pirmo filozofiju, kurās tiek pierādīta Dieva pastāvēšana un cilvēka dvēseles izšķirtība no ķermeņa (Meditationes de Prima Philosophia, in quibus Dei extantia, et animae humanae a corpore distinctio, demonstrantur)*. Pirmajā Meditāciju izdevuma (1641) nosaukumā „dvēseles izšķirtība no ķermeņa” vietā bija „dvēseles nemirstība” (*animae immortalitas*).

⁶ Izvērstu pārskatu par *Iebildumiem uz Meditācijām* un autora *Atbildēm* skat. Rītups, 2008, 570-576.lpp.

⁷ Piemēram, atbildē uz otrajiem iebildumiem Dekarts skaidro *ego cogito, ergo sum, sive existo* (CSM II 100).

liela uzmanības vēršana uz *cogito* arī novērš no tā, ka *sum* ietver un paredz turpinājumu, piemēram, ‘es esmu domājoša lieta’ (*sum res cogitans*) un ‘Dievs ir’ (*Deus est*).

Situācija, kas paveras pievēršoties paša Dekarta tekstiem un tajos atrodamajām norādēm par tā dēvēto *cogito* problēmu, lielā mērā nosaka mana pētījuma stratēģiju. Pirmkārt, mana pētījuma centrā ir Dekarta darbs *Meditācijas*, precīzāk, otrajā meditācijā noformulētā, izteikums ‘es esmu, es eksistēju’ (*ego sum, ego existo*). Vēlme sekot domas gaitai, ko atklāj *Meditāciju* lasījums, galvenokārt arī noteica to, kādēļ darba priekšplānā ir izvirzīts izteikums ‘es esmu, es eksistēju’, nevis, piemēram, *cogito* arguments. Reizē es vēlos arī norobežoties, ja tā varētu teikt, no *cogito*, kas uzsācis savu patstāvīgo dzīvi ārpus Dekarta tekstiem, t.i., *cogito* interpretācijām, kas nav tiešā veidā saistīti ar Dekarta tekstu analīzi, bet tiek iekļauta kādā noteiktā filozofijas koncepcijā. Otrkārt, šis pētījums balstās uz pieņēmumu, ka *sum* ieņem centrālu lomu Dekarta metafizikā, nosakot tās savdabību un būtību. Es pievēršu uzmanību tam, ka *sum* it kā sadala Dekarta pārdomu gaitu divās daļās. Pirmā daļa attiecas uz to, ar kādu apsvērumu palīdzību Dekarts nonāk pie *sum*, bet otrā ir saistīta ar pārdomām, kas izriet no *sum*, proti, pie kā Dekarts virzās tālāk izejot no *sum*. Dekarta filozofiju kopumā varētu salīdzināt ar smilšu pulksteni, kur *sum* ir šis sašaurinājums (ir sava veida mezgla punkts), pie kā Dekarts nonāk izvērtējot savu uzskatu drošticamību, atrodot *cogito* kā vienu no drošticama uzskata paraugiem, bet no kā nokļūst pie savas eksistences apstiprinājuma un atziņas, ka Dievs ir un ir ārējā pasaule, lietas ap viņu.

Lai izveidotu stingrāku pamatu darba vispārējā jautājuma – jautājuma, kā saprast ‘es esmu, es eksistēju’ un kāda loma ir šim izteikumam Dekarta metafizikā, – risināšanai, darba pirmajā daļā tiks sniegts Dekarta metafizikas raksturojums attiecībā pret Dekarta izpratni par metafizikas lomu, tās pamatiezīmēm, vēlinās sholastikas filozofijas pamatprincipiem un darbu *Meditācijas*. Darba otrajā daļā tiks analizēts izteikums ‘es esmu, es eksistēju’. Vispirms tiks ieskicēts, kādā nozīmē *Meditācijās* kaut kas tiek apšaubīts un kāds ir šaubīšanās mērķis. Pēc tiks analizēts, kā Dekarts nonāk pie sprieduma ‘es esmu, es eksistēju’. Visbeidzot, tiks aplūkots, kā Dekarts izvērš ‘es esmu, eksistēju’, proti, nonāk pie atziņas ‘es esmu domājoša lieta’ (*sum res cogitans*). Darba trešajā daļā tiks pārdomāts, kā no ‘es esmu’ Dekarts nonāk pie secinājuma ‘Dievs ir’ (*Deus est*), t.i., atziņas ‘es esmu, tātad Dievs ir’ (*sum, ergo Deus est*).

Literatūras apskats

Mana pētījuma objekts ir Dekarta metafiziskie darbi, kā arī viņa sarakste, kas ir veltīta metafizikas jautājumu aplūkošanai. Pētījuma centrā ir Dekarta darbs *Meditācijas*, kas ir nozīmīgākais un galvenais Dekarta darbs par metafiziku. Lai analizētu izteikuma ‘es esmu, es

eksistēju' nozīmi un noskaidrotu tā lomu Dekarta filozofijā, īpašu uzmanību es pievērsu otrās un trešās meditācijas analīzei.

Meditāciju teksta analīze tiek veikta saistībā ar citiem Dekarta darbiem, t.i., *Kārtulām*, nepabeigto dialogu *Patiesības meklēšana ar dabiskās gaismas palīdzību*, *Pārruna par metodi* un *Filozofijas pirm pamatu* pirmo daļu. Nozīmīga loma Dekarta argumentācijas izpratnē ir gan *Pārrunas par metodi* ceturtajai daļai, ko Dekarts dēvē par *Meditāciju* kopsavilkumu (CSM III 167), gan *Filozofijas pirm pamatu* pirmajai daļai, kur, kā Dekarts atzīmē 1640.gada 31.decembra vēstulē Mersennam, ir atrodams tas pats, kas *Meditācijās* (CSM III 165). Līdz ar to, lai tuvotos tam, ko Dekarts ir gribējis pateikt ar vienu vai otru lietu, t.i., kā saprast un interpretēt kādu problēmu vai teksta fragmentu, es iesaistu *Meditāciju* teksta analīzē citus Dekarta darbus.

Otrs nozīmīgs avots, ko es izmantoju *Meditāciju* teksta izpratnē un interpretācijā, ir *Iebildumi pret Meditācijām* un autora *Atbildes*. Iebildumos ir apkopoti dažādu Dekarta laika biedru (filozofu, teologu, u.c.) komentāri, piezīmes un iebildes pret *Meditācijām*. Atbildot uz iebildumiem, Dekarts precizē un izvērs savu domu gaitu. Līdzīga nozīme ir arī Dekarta sarakstei, kur viņš brīžam brīvēkā un atklātāk pauž savu viedokli. Sarakstē ir arī atrodama Dekarta polemika ar savas laika domātājiem.

Mana pētījuma ievirze, t.i., analizēt Dekarta tekstus un parādīt izteikuma 'es esmu, es eksistēju' lomu Dekarta metafizikā, nosaka arī tā robežas. Pētījums netiek veidots kā vēsturisks pārskats par 'es esmu' vai *cogito* problemātiku vai salīdzinošā analīze ar citu domātāju darbiem. Es arī neanalizēju izteikumu 'es esmu, es eksistēju' kā autonomu vienību, mēģinot pierādīt tā pareizumu vai aplamumu. Šis pētījums ir mēģinājums sistemātiski paskatīties uz Dekarta metafiziku un argumentāciju caur 'es esmu, es eksistēju' prizmu.

Mana pētījuma uzstādījums ir noteicis sekundārās literatūras izvēli, ko var iedalīt divās daļās. Pirmo izmantotās literatūras kopumu viedo grāmatas, kas ir (a) veltītas *Meditāciju* teksta izvērstaī analīzei un/vai metafizikai⁸, (b) sistemātiski ieskati Dekarta filozofijas uzstādījumā⁹, (c) pētījumi, kas ir veltīti kādas noteiktas, ar Dekarta metafiziku saistītas,

⁸ Piemēram, L.J. Beka (Beck) darbs *Dekarta metafizika: pētījums par Meditācijā* (*The Metaphysics of Descartes: A Study of the Meditations*) (Beck, 1965) un Daniela Fledža (*Daniel Flage*) un Klarensa Bonnera (*Clarence Bonner*). *Dekarts un metode: metodes meklēšana Meditācijās* (*Descartes and Method: A Search for a Method in Meditations*) (Flage and Bonner 1999). Abi darbi ir izvērsts *Meditāciju* skaidrojums, kam pamatā ir paša teksta rūpīga analīze. Līdz ar to es šos darbus izmantoju tieši *Meditāciju* teksta izpratnei.

⁹ Šeit ir jāatzīmē tādas izdevumus kā Džona Kotinghema (*John Cottingham*) darbi *Racionālisti* (*The Rationalists*) (Cottingham, 1988) un *Racionālisms* (*Rationalism*) (Cottingham, 1984), Antonija Kenija (*Anthony Kenny*) darbs *Dekarts. Apcerējums par viņa filozofiju* (*Descartes. A Study of His Philosophy*) (Kenny, 1968) un Bernarda Viljamsa (*Bernard Williams*) darbs *Dekarts: Projekts par tīro pētījumu* (*Descartes: The Project of Pure Enquiry*) (Williams, 1968).

problēmas risināšanai¹⁰. Esmu mēģinājusi grāmatu atlasē pieturēties pie pazīstamākajām un autoritatīvākajām interpretācijām.

Otru izmantotās literatūras kopumu veido dažādi rakstu krājumi, kā arī atsevišķi raksti par konkrētiem jautājumiem un problēmām Dekarta filozofijā. Pamatā es izmantoju divus rakstu krājumus – *Dekarts. Kritisku eseju apkopojums* (*Descartes. A Collection of Critical Essays*) (1968) un *Rakstu apkopojums par Dekartu* (*A Companion to Descartes*) (2008). Rakstu krājuma *Dekarts. Kritisku eseju apkopojums* tematiskā ievirze ir jautājums par *cogito* un tā interpretāciju iespējam. Šajā krājumā apkopotas tādu ievērojamu 20.gs. analītisko domātāju kā A.J. Ajera (*Ayer*), J. Hintikkas (*Hintikka*), N. Malkoma (*Malcom*), B. Viljamsa (*Williams*), u.c. esejas par *cogito*. *Rakstu apkopojums par Dekartu* priekšplānā nav kāda konkrēta problēma. Tas ir sadalīts tematiskās kopās, kas veltītas Dekarta intelektuālā fona, devumam matemātikā un citās zinātnēs, epistemoloģijas un metafizikas, u.c. problēmu apzināšanai. Redzams, ka 2008.gada pētniecības aktualitāte vairs nav *cogito* analīze, bet *cogito* tiek sasaistīts ar jautājumu par modālās epistemoloģijas, intuīcijas, iedzimto ideju, u.c. lomu Dekarta filozofijā.

Nozīmīgs materiāls Dekarta pētniecībai, kas ir pieejams latviešu valodā, ir Renē Dekarta *Meditāciju par pirmo filozofiju* (2008) pirmizdevums Arņa Rītupa tulkojumā. Šis *Meditāciju* izdevums ir ievērojams ne tikai to, ka tas ir trilingvāls izdevums – *Meditāciju* teksts publicēts latīņu, franču un latviešu valodās, bet tajā atrodami tulkotāja komentāri, pielikumi, jēdzienu rādītāji, analītiska bibliogrāfija. Izdevumā arī ir ievietoti izvilkumi no *Iebildumiem pret Meditācijām* un autora *Atbildēm*, kā arī jauns Dekarta darba *Pārruna par metodi* ceturtnās daļas tulkojums. Otrs darbs latviešu valodā ir *Pārruna par metodi* (1978) Viļņa Zariņa tulkojumā.

Dekarta pētniecību Latvijā iezīmē Hugo Vītola raksts *Cogito ergo sum* (1937), kas ir veltīts darba *Pārruna par metodi* 300. gadadienas atzīmēšanai, divi Induļa Strazdiņa raksti, *Dekartam – 400* (1996) un *Dekarts un matemātika* (1996), kā arī trīs studentu darbi – Aināra Kamoliņa maģistra darbs *Dekarta metodes kritika Leibnica filozofijā* (2006), Lauras Cimžas bakalaura darbs *Korporālie pieredzējumi Renē Dekarta un Morisa Merlo-Pontī filozofijā* (2007) un Jeļenas Smelovas bakalaura darbs *Cilvēks kā vienota garīgi ķermeniska būtne Dekarta filozofijā* (2007).

¹⁰ Šeit pieskaitāmi tādi darbi kā Stefana Gaukrogera (*Stephen Gaukroger*) darbs *Dekarta dabas filozofijas sistēma* (Gaukroger, 2002), Tomasa Vinci (*Thomas Vinci*) darbs *Kartēziskā patiesība* (*Cartesian Truth*) (Vinci, 1998), kā arī Džona Joltona (John W. Yolton) darbs *Uztvere no Dekarta līdz Reidam* (*Perceptual Acquaintance from Descartes to Reid*) (Yolton, 1984).

1. DEKARTA METAFIZIKAS PAMATIEVIRZE UN RAKSTUROJUMS

Lai izveidotu stingrāku pamatu darba vispārējā jautājuma – jautājuma, kā saprast ‘es esmu, es eksistēju’ un kāda loma ir šim izteikumam Dekarta metafizikā, – risināšanai, darba pirmajā daļā tiks sniegts Dekarta metafizikas raksturojums attiecībā pret Dekarta izpratni par metafizikas lomu, tās pamatiezīmēm, vēlinās sholastikas filozofijas pamatprincipiem un darbu *Meditācijas*.

1.1. Metafizikas loma filozofijā

Dekarta skatījums uz filozofiju jo spilgti izskan ievadvēstulē *Filozofijas pirmamatu* tulkojumam franču valodā (1647). Dekarts piedāvā sekojošu salīdzinājumu:

„Tātad filozofija ir kā koks, kura saknes ir metafizika, stumbrs – fizika, bet no šī stumbra nākošie zari – visas citas zināšanas, kuras novedināmas līdz trim galvenajām – medicīna, mehānika un morāle, proti, augstākā un pilnīgākā morāle, kas, paredzot visaptverošu citu zināšanu atziņu, ir augstākais gudrības līmenis¹¹.” [AT IXB 14]

Salīdzinājums rosina pārdomāt, pirmkārt, kādā nozīmē Dekarts lieto vārdu ‘filozofija’ un, otrkārt, kāda loma Dekarta filozofijas izpratnē ir atvēlēta metafizikai.

Dekarts vārdu ‘filozofija’ attiecina uz visām lietām, kuras pakļaujas cilvēka zināšanai – visu, ko vien cilvēks var zināt (AT IXB 2). Šādā nozīmē filozofija aptver zināšanas par pirmajiem cēloņiem, lietu kustību un darbības principiem, cilvēka dabu, dabu un tās likumiem, u.c. Ja šīs zināšanas (fiziku, medicīnu, u.c.) sadalītu pa jomām un nosauktu par zinātnēm, tad filozofija būtu jāraksturo kā ‘zinātņu zinātne’. Tomēr vārds ‘zinātne’ nebūtu veiksmīgākais Dekarta lietotā *scientia* (no lat. *scire* – ‘zināt’) tulkojums¹². Nepabeigtajā dialogā *Patiesības meklēšana* Dekarts norāda, ka vārds *scientia* ir attiecināms tikai uz tādu zināšanu kopumu, kas ir balstīts uz stingriem un drošiem pamatiem (CSM II 408). Izvērstis *scientia* raksturojums ir atrodams darba *Kārtulas* sākumā. Šeit tiek norādīts, ka, pirmkārt, zināšanas nav nekas cits kā gudrība, kas piemīt cilvēkam (CSM SW 1). Gudrību var salīdzināt ar saules gaismu. Tāpat kā saules gaisma vienmēr paliek nemainīga, neraugoties uz dažādajiem priekšmetiem, ko tā apspīd un izgaismo, tā arī gudrība vienmēr ir tāda, kāda tā ir, neatkarīgi no izpētes objekta. Līdz ar to nav nepieciešams gudrību sadalīt atsevišķās zinātnēs (fizikā, medicīnā, u.c.) tikai tādēļ, ka priekšmeti, ko tā caurskata, atšķiras (CSM SW 1).

¹¹ Skat. 3.piezīme (Vēstule Sorbonai), Rītups, 2008, 464.lpp.

¹² Skat. tulkotāja Dagalda Mērdoka (*Dugald Murdoch*) pirmo piezīmi pie darba *Kārtulas* tulkojuma (CSM SW 1). Izvērstāku izklāstu par vārda *scientia* nozīmju niansēm un izpratnes iespējām Dekarta filozofijā, skat. pielikumu – *Scientia* (Rītups, 2008, 589-592.lpp).

Otrkārt, zināšanas veido sistemātisku kopumu, proti, visas zināšanas ir savstarpēji saistītas un cita no citas izrietošas (CSM SW 1). Starp zināšanām pastāv hierarhisks saistījums. Visu zināšanu pamatā ir metafizikas pamatprincipi. Tālāk seko fizika un pēc tam visas citas zināšanas. Dekarta darbos ir arī atrodami vēl citi salīdzinājumi, ar kā palīdzību viņš ilustrē, kādā nozīmē viņš runā par zināšanām kā sistemātisku kopumu. Piemēram, *Pārrunā par metodi* un dialogā *Patiesības meklēšana* tiek uzsvērts, ka zināšanas ir kā labi izplānota un uz stingriem pamatiem būvēta celtne (CSM SW 25; CSM II 407), vai ir kā prasmīga un izcila meistara darināta glezna (CSM II 406). Treškārt, izziņā ir jāievēro zināšanu hierarhiskā uzbūve, t.i., zināšanu hierarhiskais sakārtojums arī nosaka veidu, kādā ir iespējams nonākt pie *scientia*. Uzbūves neievērošanu varētu salīdzināt ar pārāk tuvu vai tālu kādas gleznas vērošanu. Nevienā no gadījumiem vērotājs nespēs pateikt, kas gleznā ir attēlots. Ja viņš atradīsies pārāk tuvu, viņš redzēs tikai darba faktūru, krāsu laukums, līnijas. Savukārt attēls būs neskaidrs arī tad, ja vērotājs atradīsies pārāk tālu no gleznas. Tāpat kā gleznas vērošanā ir jāatrod pareizais atstatums, tā arī, lai nonāktu pie *scientia*, filozofēšanas procesā ir jāievēro pareiza pieeja. Ir jāsāk ar fundamentālu metafizikas principu meklēšanu un pēc tam ir jāvirzās tālāk pie zināšanām, kas balstās uz un izriet no šiem metafiziskas pamatprincipiem¹³.

Tādējādi redzams, ka Dekarts vārdu 'filozofija' attiecina uz rūpīgi veidotu un sistemātisku zināšanu kopumu, kas ir balstīts uz stabiliem un drošiem pamatiem. Savā būtībā zināšanas nav nekas cits kā cilvēka gudrība, kas vērsta uz patiesā atklāšanu ikvienā lietā. Toties galvenais šajā filozofēšanas procesā, kas ir nekas cits kā patiesības meklēšana, ir pārdomu secīgums.

Dekarta nostāju jautājumā, kāda ir metafizikas loma filozofijā, attēlo analogija starp filozofiju un koku. Metafizika, būdama visu zināšanu koka sakne, ir zināšanu drošais un stabilais pamats (AT IXB 14). Bez metafizikas nav iespējama *scientia* – sistemātiskas zināšanas, kas būtu balstītas uz neapšaubāmiem pamatiem, t.i., zināšanas, par kā patiesumu nebūtu iespējams šaubīties. Dekarts balsta sistemātisku zināšanas iespējamību metafizikā, tāpat kā koka dzīvotspēja ir saistīta ar to, kādā stāvoklī atrodas tā saknes. Ko nozīmē šāds metafizikas raksturojums?

Metafizika ir kā zināšanu celtnes drošais un stabilais pamats tādā nozīmē, ka metafizikai ir jāsniedz ikvienu zināšanu pamatojums. Šajā sakarā Dekarts vēršas pret pieņēmumu, ka

¹³ Šajā sakarā ir jāatzīmē, ka Dekarts skatās uz zināšanām caur noteiktu prizmu, proti, jautājumu, kā ir iespējams zināt, kāda pieeja vai izziņas veids būtu vispiemērotākais, lai sasniegtu zināšanas, kas būtu būvētas uz tik drošiem un stabiliem pamatiem, ka par to patiesumu nebūtu iespējams šaubīties. Šeit parādās Dekarta filozofijas metodiskais aspekts. Frāze 'filozofēt vai pētīt kādu lietu pareizi' ir jāsaprot kā 'pareizi vadīt savu prātu'. Dekarta pieeja vai metode attiecībā pret pašu domātāju ir nekas cits kā pareiza un akurāta sava prāta vadīšana. To labi ilustrē viņa darbu nosaukumi, piemēram, *Pārruna par metodi* pilnais nosaukums, t.i., *Pārruna par metodi pareizai saprāta lietošanai un patiesības izpratnei zinātnēs*, *Kārtulas iedzīmtās saprašanas vadīšanai*, kā arī *Meditācijas* par pirmo filozofiju, kur ar vārdu 'meditācijas' ir jāsaprot uzmanīgu kāda jautājuma pārdomāšanu.

sajūtas var būt zināšanu pamats, t.i., sniegt uzticamu un patiesu zināšanu pamatojumu. Dialogā *Patiesības meklēšana* Dekarts salīdzina pieņēmumu, ka visu mūsu uzskatu pamatā ir lietas, kuras var uztvert ar un caur sajūtām, ar zināšanu pamatu būvēšanu smiltī, un norāda, ka, lai nebūvētu zināšanu pamatus smiltīs, ir jārokas tālāk uz leju, kamēr nonāk līdz kādam cietam iezim vai mālam (CSM II 408). Dekarta argumentācija ir sekojoša. Tā kā *scientia* ir tikai tādās zināšanas, kas ir balstītas uz drošiem un stabiliem pamatiem, bet sajūtas ir nestabils un nedrošs pamats, tad sajūtas nevar būt pamatā *scientia*.

Pieņēmums, ka sajūtas ir nestabils un nedrošs zināšanu pamats, nosaka arī Dekarta filozofijas metodisko uzstādījumu. *Pārrunā par metodi* Dekarts norāda, ka viņa nolūks ir tiekties vienīgi pēc drošas pārlicības, kas nozīmē „atsviest dubļus un smiltis, lai nonāktu līdz klintij vai stingram mālam¹⁴” (CSM SW 43). Kā ir iespējams zināšanās nonākt pie drošas pārlicības? Tāpat kā, lai nokļūtu līdz cietai pamatnei, ir jānorok irdenā zemes un smilšu kārtā, attiecīgi, lai zināšanas būvētu uz stabila un droša pamata, proti, nonāktu pie drošas pārlicības ir jāatmet viss neskaidrais mūsu uzskatos. Tas ir sasniedzams „vērtīgi apdomājot visās lietās to, kas tajās varētu izrādīties šaubīgs un sagādāt mums iespēju kļūdīties¹⁵” (CSM SW 43). Viss, par ko ir iespējams šaubīties, ir jāatmet kā šie dubļi un smiltis. Līdz ar to līdzeklis, ar kā palīdzību ir iespējams sasniegt stabilo un drošo pamatu zināšanā, ir metodisks šaubu pielietojums.

1.1.1. Lietu aplūkojuma veids

Dekarta metodisko pieeju lietu izziņai raksturo veids, kādā viņš aicina skatīties uz lietām. Dekarts vērš uzmanību uz to, ka pastāv dažādi lietu aptveršanas vai izziņas veidi. Mūsu skatījums uz lietām atšķirsies no veida, kāda lietas tiks aplūkotas. Darbā *Kārtulas* Dekarts nošķir divus skatījuma veidus. Viens veids ir aplūkot lietas tādā kārtībā, kas atbilst mūsu zināšanām par tām (CSM SW 12). Otrs veids ir runāt par lietām saskaņā ar to, kā tās pastāv īstenībā (CSM SW 13). Abus skatījumus atšķirt pieņēmums, kas ir tas, uz ko ir jābalstās lietu izziņā. Ja kādu lietu aplūko attiecībā pret mūsu zināšanām par to, tad lietu izziņa tiek veikta izejot no mūsu zināšanām par lietām, t.i., attiecībā pret mūsu intelektu. Šāda veida pētījuma priekšplānā ir jautājums, ko mēs varam visskaidrāk un drošāk zināt par kādu lietu. Tam, kas mums ir visskaidrāk zināms, ir jākalpo par pētījuma sākuma punktu. Ja lietas tiek aplūkotas saskaņā ar to, kā tās pastāv īstenībā, tad lietu izziņa tiek veikta izejot no tā, kā mēs uztveram atsevišķās lietas kā īsteni esošo, t.i., kā šī lieta mums parādās ar un caur sajūtām. Attiecīgi

¹⁴ Dekarts, 1978, 34.lpp.

¹⁵ Ibid.

šāda veida pētījuma centrā ir pati lieta un tās raksturojošās īpašības. Dekarta abu skatījumu atšķirību raksturo sekojoši. Aplūkojot kādu lietu, kam piemīt izplestība un noteikta forma, attiecībā pret šo pašu lietu mēs redzam to kā vienotu veselumu un vienkāršu būtību. Nevar teikt, ka šī lieta ir salikta tādā nozīmē, ka tā sastāv no izplestības un formas, jo ne izplestība, ne forma, aplūkotās attiecībā pret ķermeni, nepastāv atsevišķi viena no otras. Toties attiecībā pret intelektu mēs aprakstām šo lietu kā saliktu, jo gan izplestību, gan formu mēs saprotam atsevišķi un izšķirti vienu no otra (CSM SW 13).

Tik ierastais skatījums uz ar sajūtām tveramajām lietām kā īsteni esošu atšķiras no lietu aptveršanas veida, kas ir padomā Dekartam. Viņš vēlas pielietot tādu jebkuras dotās lietas aptveršanu, kas vienmēr būtu patiesa un nemaldinātu, un nošķirt to no lietu aptveršanas, kas mēdz būt aplama un maldinoša (CSM SW 12). Izejot no sava metafiziski orientētā filozofijas uzstādījuma, Dekarts par patiesu lietu aptveršanu uzskata skatījumu uz lietām, kas tiek veikts attiecībā pret mūsu zināšanām un intelektu, nevis attiecībā pret lietām, kā tās mums parādās. Tādējādi Dekarts priekšplānā uzvirza zināšanu par lietām, nevis pašu lietu, kādu mums to rāda sajūtas, pētīšanu.

1.1.2. Virzība uz skaidriem zināšanu pamatprincipiem

Dekarta piedāvāto filozofēšanas procesu var raksturot kā virzīšanos no sajūtām (no ‘ar acīm redzamā’) pie acīmredzamiem un skaidriem zināšanu pamatprincipiem (pie acīmredzamības). Daniels Fledžs (*Daniel Flage*) un Klarens Bonners (*Clarence Bonner*) skaidro šo Dekarta pieeju kā „zināšanu pamatprincipu meklēšanu, ar kā palīdzību būtu iespējams izskaidrot, kādēļ parādības, kas tiek pieņemtas kā dotas, ir tādās, kādas tās ir¹⁶”. Par katru no šīs interpretācijas elementiem var jautāt izvērstāk. Kas ir šie pamatprincipi? Kādā ziņā par to palīdzību ir iespējams izskaidrot, kādēļ kaut kas ir tāds, kāds tas ir? Kas ir tas, kas tiek pieņemts kā dotais? Pirmkārt, Dekarta iecere ir nonākt pie acīmredzamiem un skaidriem pamatprincipiem, par kā patiesumu nebūtu iespējams šaubīties tādā ziņā, ka ikviens varēt būt pārliecināts un drošs par šo principu patiesumu. Dekarts atrod šādu acīmredzamu un skaidru pamatprincipu paraugus ģeometrijas un aritmētikas aksiomās¹⁷. Otrkārt, zināšanu pamatprincipiem ir jābūt tik skaidriem un acīmredzamiem, ka ikviens spētu ar to palīdzību izskaidrot ikvienu savu uzskatu pamatotību un nonākt pie *scientia*. Vairums mūsdienu pētnieki šādu Dekarta pieeju zināšanām un izziņas procesam raksturo kā zināšanu

¹⁶ Flage, Bonnen, 1999, p.4

¹⁷ Piemēram, *Pārruna par metodi* pirmajā daļā Dekarta atzīmē matemātikas domāšanas veida noteiktību un acīmredzamo raksturu (CSM SW 23). Savukārt darba *Kārtulas* otrajā principā viņš norāda, ka ģeometrijas un aritmētikas zināšanu pārākums pār citām zināšanām (disciplīnām) ir meklējams to principu noteiktībā un patiesumā (CSM SW 2).

pamatojamības problēmu (*foundationalism*)¹⁸. Visbeidzot, Dekarta pieejā būtiska lieta ir secīgums, kādā tiek veikts pētījumus, un kārtība, kādā tiek uzdoti jautājumi. Piemēram, Stīvens Gaukrogers (*Stephen Gaukroger*) atzīmē, ka Dekarta pieeju raksturo pieņēmums, ka ir nepareizi jautāt par kaut kā pastāvēšanu, ja mums nav skaidrs un izšķirts tvērums, kas ir tas, par ko mēs jautājam. Tikai tad, kad mums ir noteikts lietas tvērums, mēs varam jautāt, vai tā pastāv un kādas īpašības tai piemīt¹⁹.

1.2. Dekarta metafizikas pamatiezīmes

Pārrunas par metodi ceturtās daļas sākumā Dekarts atzīmē, ka kādu laiku atpakaļ viņš ir nodarbojies ar meditācijām, kas ir bijušas „tik metafiziskas un tik neierastas, ka varbūt nebūs visiem pa prātam²⁰” (AT VI 558). Dekarts uzsver, ka šo metafizisko meditāciju rezultātā viņš ir nonācis pie savas filozofijas pamatiem (*philosophiae fundamenta*) (AT VI, 558). Vienlaikus viņš jūt pienākumu atklāt savas metafiziskās pārdomas, lai ikviens varētu pārbaudīt, vai viņa pieņemtie filozofijas pamati ir pietiekami stingri un uzticami. Tā kā Dekarta filozofijas pamati nav nekas cits kā metafizika, tad tas, kas tiek piedāvāts lasītāja pārbaudei, būtībā ir Dekarta metafizika, ar kā palīdzību viņš ir iecerējis sniegt visu zināšanu pamatojumu.

Dekarta izpratne par metafiziku ir atrodama ievadvēstulē *Filozofijas pirm pamatu* tulkojumam franču valodā. Šeit tiek norādīts, ka metafizika jeb pirmā filozofija „satur zināšanu pamatprincipus, starp kuriem ir skaidrojums par Dievu, dvēseles nematerialitāti un visiem skaidrajiem un vienkāršajiem uzskatiem, kas ir mūsos” (AT IXB 14). Formāli Dekarta skatījums uz metafiziku sasaucas ar šī jēdziena ierasto un klasisko izpratni, proti, ar vārdu ‘metafizika’ ir ierasts apzīmēt lietu pirmo cēloņu un pamatprincipu pētīšanu²¹. Atšķirība ir tajā, ka Dekarta metafizika nav par vispārējiem pamatprincipiem un likumsakarībām, kas ir visu esošo lietu pamatā, t.i., lietu ontoloģiju. Viņa metafizika ir par zināšanu pamatprincipiem, Dieva un cilvēka dvēseles būtību un visiem skaidrajiem un vienkāršajiem uzskatiem, kas ir mūsos.

Tāpat kā zināšanu gadījumā, tā arī Dekarta metafiziku veidojošos elementu izkātojumu un to savstarpējo saistību raksturo hierarhiska kārtība. Metafizikas pamatu veido zināšanu pamatprincipi. Izejot no un balstoties uz šiem pamatprincipiem, tiek izvērsti dažādi pierādījumi. Darba *Pārruna par metodi* ievadā Dekarts atzīmē, ka viņa metafiziku veido

¹⁸ Skat. Gaukroger, 2002 un 2008.

¹⁹ Gaukroger, 2008, p.14

²⁰ Dekarts, 2008, 441.lpp.

²¹ Šādas metafizikas izpratnes sākotne ir meklējama Aristoteļa darbā *Metafizika*. Aristotelis *Metafizikas* pirmajā grāmatā (A.1.) atzīmē, ka „to, ko ir ierasts dēvē par gudrību (*sophia*), ir jāvērs uz lietu pirmo cēloņu (*aitia*) un principu (*archai*) izpēti” (981b28). Vispārējs ieskats Aristoteļa metafizikā skat. Cohen, 2009. Savukārt izvērstāk par vārda ‘metafizika’ izcelsmi un nozīmēm skat. van Inwagen, 2008.

argumenti, ar kuru palīdzību viņš pierāda, ka eksistē Dievs un cilvēka dvēsele (AT VI 1). Vēl akurātāks Dekarta metafizikas uzstādījums ir ieraugāms, ja aplūko *Meditāciju* pilno nosaukumu, t.i., *Meditācijas par pirmo filozofiju, kurās tiek pierādīta Dieva pastāvēšana un cilvēka dvēseles izšķirtība no ķermeņa*. Ja Dekarta metafiziku salīdzinātu ar celtni, tad zināšanu pamatprincipi būtu šīs celtnes pamati, bet Dieva eksistences pierādījums, dvēseles un ķermeņa izšķirtība un pirmās lietas, kas kļūst zināmas, filozofējot secīgi, sastādītu celtni veidojošos elementus. Tādā ziņā ikviena pierādījuma vai argumenta pamatojums metafizikā ir meklējams zināšanu pamatprincipos. Līdzīgi kā celtnes stabilitāti nosaka tās pamati. Lai saprastu, kādā nozīmē Dekarts lieto konceptu „zināšanu pamatprincipus”, būtiski ir pievērsties paša vārda ‘principis’ nozīmēm un lietojumam Dekarta filozofijā.

Vārds *principium* latīņu valodā ietver arī tādās nozīmes kā ‘sākotne’, ‘pirmsākums’, ‘pamats’. Džons Kotingems (*Jonh Cottingham*) vērš uzmanību uz to, ka septiņpadsmitajā gadsimtā vārds ‘principis’ tika lietots daudz noteiktākā nozīmē, nekā tas tiek darīts mūsdienās. Šajā laikā *principium* tika lietots, lai norādītu uz sākuma punktu un fundamentālām aksiomām, uz kurām kāda filozofiska vai zinātniska sistēma ir balstīta²². Tādējādi, meklējot Dekarta filozofijas pamatu, ir jānoskaidro, kādā nozīmē viņš lieto vārdu ‘principis’, t.i., kas ir viņa filozofijas sistēmas sākuma punkts un aksiomas.

Dekarta sniedz jēdziena ‘principis’ izvērstu skaidrojumu vēstulē Klerseljē (AT IV 443-45)²³, kur viņš nošķir divas vārda ‘principis’ nozīmes. Vienā nozīmē vārds ‘principis’ norāda uz „vispārēju nojēgumu (*notion commune*), kas ir tik skaidrs un izšķirts, ka var kalpot par jebkuras būtnes un lietas pastāvēšanas pierādījuma pirm pamatu²⁴”. Otrajā nozīmē vārds ‘principis’ norāda uz „kādu esmi, kuras pastāvēšana mums ir labāk zināma nekā jebkas cits²⁵”. Ko ietver katra no šīm vārda ‘principis’ nozīmēm?

Vispārējo nojēgumu, ko Dekarts sauc arī par aksiomām, izvērsts skaidrojums ir atrodams darba *Filozofijas pirm pamati* pirmajā daļā. Pēc Dekarta domām vispārējie nojēgumi vai aksiomas ir kā „mūžīgā patiesība, kas ir iedzimta mūsu prātā” (CSM I 209). Kā vispārējo nojēgumu piemēri tiek minēti sekojoši principi – ‘nekas nerodas no nekā’ (CSM I 199), ‘neesamībai nepiemīt nekādi atribūti vai īpašības’ (CSM I 196), ‘kas ir izdarīts nevar būt neizdarīts’ (CSM I 209), ‘nav iespējams, ka viens un tas pats vienlaikus ir un nav’ (CSM II 416), ‘tam, kurš domā, ir jāeksistē tikmēr, kamēr viņš domā’ (CSM I 209), u.c. Kā saprast šos vispārējos nojēgumus? Kādā nozīmē Dekarts ir domājis to, ka vispārējiem nojēgumiem ir jākalpo par lietu pastāvēšanas pierādījuma pirm pamatu?

²² Cottingham, 1988, pp.32.

²³ Vēstules fragments ir atrodams 13.piezīmē (*Pārruna par metodi 4*). Skat, Rītups, 2008, 552.lpp.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

Pirmkārt, Dekarts raksturo vispārējos nojēgumus kā acīmredzamas un neapšaubāmas metafizikas patiesības, kas ir iedzimitas mūsu prātā. Reizē Dekarts uzsver, ka ideja par iedzimtu zināšanu pastāvēšanu neparedz, ka šo nojēgumu zināšana notiktu automātiski (CSM III 222). Tās kļūst zināmas un atklājas prātam tikai tiešā intelektuālā vērojumā, kur nelīdzdarbojas ne sajūtas, ne iztēle un kur prāts spēj skaidri un izšķirti uztvert noteiktus principus kā acīmredzamu patiesību (CSM I 209). Šajā gadījumā frāze 'ir prātā' ir jāsaprot kā 'ir klātesošs prātam', 'tiek saprasts', 'atklājas prāta gaismā'.

Otrkārt, Dekarts salīdzina prātam piemītošo spēju tvērt metafizikas patiesības ar Platona mācību par atminēšanos, t.i., anamnēzes teoriju, norādot, ka abos gadījumos cilvēks, noteiktas intelektuālas darbības rezultātā, uzzina kādas patiesības, kas ir iedzimitas viņa prātā un kuras iepriekš viņš nav atpazinis kā tajā esošas (CSM III 223). Šādā ziņā metafizikas patiesības ir līdzīgas ģeometrijas vai aritmētikas aksiomām, piemēram, 'veselais ir lielāks, nekā daļa', 'divas lietas, kas ir vienādas ar trešo, ir vienādas arī savā starpā', u.c. Gan metafizikas, gan ģeometriskas aksiomas vieno tas, ka šīs aksiomas ir apriori zināšanu principi.

Treškārt, vispārējie nojēgumi var tikt saprasti kā pamatprincipi, pēc kuriem vadās prāts un kas ir pamatā jebkuram domāšanas procesam, neatkarīgi no aplūkojamā objekta. Ikviens pierādījums kā spiedums par kādu lietu tiek veidots saskaņā ar šiem vispārējiem nojēgumiem, kas darbojas arī kā sava veida domāšanas kārtulas. Principa 'nekas nerodas no nekā' klātbūtni veidā, kā mēs domājam par lietām, var ilustrēt ar piemēru no ikdienas. Sajūtot dūmu smaržu, mēs spriežam, ka kaut kas ir sācis degt. Mūsu spriedums balstās vispārinātā novērojumā, ka nav dūmu bez uguns, proti, pastāv cēloniska saistība starp dūmiem un uguni. Līdzīgi domāšanas procesā, balstoties principā 'nekas nerodas nekā', mēs nonākam pie slēdziena, piemēram, ka starp izteikumiem 'es domāju' un 'es esmu' pastāv loģiski nepieciešama saistība, proti, lai domātu, ir jābūt²⁶.

Visbeidzot, ikvienā pierādījumā, lai tas nebūtu iesaistīts nebeidzamā regresā (*ad infinitum*), ir jāpieņem kādi pamatprincipi, uz ko var balstīties un kam nav nepieciešams tālāks pierādījums. Pretējā gadījumā vienmēr varētu jautāt pēc pamatojuma pamatojumam. Kopējie nojēgumi vai aksiomas kalpo par jebkuras būtnes un lietas pastāvēšanas pierādījuma sākuma punktu jeb pirmamatu tādā ziņā, ka šie kā acīmredzamas un neapšaubāmas metafizikas patiesības, kas atklājas, kad prāts vērš uzmanību uz tiem, neprasa tālāku pierādījumu²⁷.

²⁶ Skat. *Filozofijas pirmamati* (CSM I 195), *Pārruna par metodi* (AT VI 559; CSM SW 36).

²⁷ Džons Moriss (*John Morris*) argumentē, ka visa Dekarta filozofijas sistēma ir balstīta principā 'nekas nerodas no nekā' (*ex nihilo nihil fit*), jo no šī principa ir iespējams atvedināt visus pārējos metafizikas principus (kopējos nojēgumus), piemēram, principu 'neesamībai nepiemīt nekādi atribūti vai īpašības'. Reizē šis princips ir kā fundamentāla metafizikas aksioma, kas ir pamatā ikvienam domāšanas procesam un pierādījumam metafizikā

Saskaņā ar otro vārda 'princips' nozīmi, ikviens pierādījums metafizikā ir jāveic secīgi, proti, sākot ar to, kā pastāvēšana mums ir vislabāk zināma. Pirmā lieta, kas kļūst zināma domāšanā, kas tiek vadīta pareizi, t.i., vadoties pēc kopējiem nojēgumiem vai aksiomām, ir, ka mūsu prāts ir jeb eksistē, jo pēc Dekarta domām prāta daba mums ir vislabāk zināma. Šajā gadījumā tā pastāvēšana, kas mums ir vislabāk zināma, kalpo kā Dekarta filozofijas pirmais princips vai pētījuma sākuma punkts, lai izzinātu jebkuru citu esmi, kā pastāvēšana mums vēl nav tik labi zināma.

Rezumējot, Dekarts pievēršas metafiziskām pārdomām, lai atklātu pamatprincipus, uz ko ir balstītas ikvienas zināšanas. Toties secīgu pārdomu gaitā viņš ir iecerējis sniegt pierādījumus, t.i., skaidras zināšanas par prāta un ķermeņa dabu, Dievu un visu pastāvošo lietu būtību.

Skatījumu uz Dekarta metafiziku ir iespējams izvērst divējādi. Pirmkārt, var aplūkot Dekarta metafizikas pieteikumu attiecībā pret vēlinās sholastikas filozofijas galvenajām nostādnēm. Otrkārt, ir jāpievēršas paša Dekarta tekstiem, īpaši *Meditācijās*, kur it kā bez Dekarta nav neviena cita.

1.3. Dekarta metafizikas izvērsums attiecībā pret vēlinās sholastikas filozofiju

Raksturojot kartēzisko filozofiju, vispārējos pārskatos ir ierasts to pretstatīt sholastikas filozofijai. Turpretim Arjevs Rodžers (*Ariew Rogers*) norāda, ka skatījums uz kartēzisko filozofiju kā sholastikas filozofijas kritiku ir pārsteidzīgs un neko neizsakošs, ja netiek precizēts, kādā ziņā un kādos aspektos tiek runāts par to atšķirībām²⁸. Man šķiet, ka ir auglīgi pievērsties Dekarta metafizikas pamatnostādņu saattiecināšanai ar viņa laikā dominējošo tradīciju, proti, vēlinās sholastikas galvenajām nostādnēm. Attiecībā pret tradīciju parādās Dekarta filozofijas sākotne un iezīmējas intelektuālais fons, kā ietvaros Dekarts domā un darbojas, un vienlaikus kļūst skaidrāk redzama Dekarta pieeja metafizikas problēmu risināšanā.

Pievēršoties paša Dekarta darbiem, jautājums, kādas ir viņa filozofijas attiecības ar vēlinās sholastikas filozofiju, nav viennozīmīgi atbildams. Viņa galvenie filozofiskie sacerējumi ir veidoti kā paša Dekarta domāšanas anatomija un attēlo personīgu un dziļi

(Morris, 1969, p.166). Salīdzinājumam, Aristoteļa metafizikā kā fundamentāla aksioma, kas tiek pieņemta par ikviena pierādījuma pamatu un raksturo domāšanas procesu, ir nepretrunīguma princips (skat. izvērstāk Cohen, 2009). Gaukrogers kritizē Dekarta pieeju, uzskatot, ka Dekarts nespēj piedāvāt neko analogisku Aristoteļa pretrunu principam, lai apstādinātu pierādījumu bezgalīgo regresēšanu. Viņš norāda, ka tas, kas apstādina pierādījumu bezgalīgo regresēšanu Dekarta koncepcijā, ir kaut kas 'ambīgvāli psiholoģisks' – 'prāta gaisma' vai 'dabas gaisma' (Gaukroger, 1988, p.56).

²⁸ Rodžers aplūko Dekarta filozofijas galvenās nostādes saistībā ar Dekarta laika jezuītu izglītības sistēmu (Ariew, 1992).

individuālu viena domātāja mēģinājumu nonākt pie patiesības. Tajos neparādās tieši citāti no, atsaucies uz kādiem darbiem vai citiem autoriem. Ja Dekarts kaut kur diskutē ar citiem filozofiem, tad atsauču klātbūtne ir gandrīz nemanām, jo bieži vien tā parādās it kā garām ejot, vai arī ir pārāk rūpīgi iestrādāta tekstā. Piemēram, *Pārruna par Metodi* ir veidota kā autobiogrāfisks un personīgs stāstījums. Tāpat arī *Meditāciju* teksts pārtop par neviltotu un tiešu paša Dekarta metafizisko meditāciju liecību.

Citādāka situācija atklājas, ja pievēršas *Atbildēm uz Iebildumiem* pret *Meditācijām* vai vēstulēm, kur parādās Dekarta polemika ar dažādiem viņa filozofijas kritizētājiem. Atbildot uz iebildumiem un kritiku, Dekarts daudz konkrētāk paskaidro savas filozofijas nostādnes un skaidro tās attiecībā pret valdošo tradīciju filozofijā. Vienlaikus sarakstē arī parādās konkrēti Dekarta iebildumi pret šo filozofiju. Spilgts piemērs šeit ir Dekarta sarakste ar holandiešu protestantu teologu Gisbertu Voētijū (*Gisbertus Voetius*) (1589 – 1676), kurš tā laika publiskajā telpā aktīvi iestājās pret Dekarta filozofiju²⁹.

1643.gada maija vēstulē Voētijam Dekarts nodēvē sava laika filozofiju, kas tiek mācīta skolās un universitātēs, par „uzskatu sakopojumu, kas lielākoties ir apšaubāmi un neskaidri, kā to apliecina nebeidzamās diskusijas, kurās tie tiek mētāti šurpu turpu” (CSM III 221). Galvenais Dekarta iebildums ir, ka šīs filozofijas pamatprincipi ir tik neskaidri, ka tos nav iespējams pielietot sistemātisku zināšanu izveidošanā. Dekarts kā piemēru min tādus principus kā ‘substrāts’, ‘būtiskā forma’ un ‘neskaidrās/mistiskās īpašības’ (CSM III 221). Tā kā drošu un stabilu zināšanu pamatu atrašana ir viens no galvenajiem Dekarta metafizikas uzstādījumiem, tad ir būtiski saprast, kas tieši atšķir Dekarta pieeju no tā, ko viņš dēvē par parasto filozofiju un kādā nozīmē viņš kritizē tās pamatprincipus.

1.3.1. Izziņas kārtība un pamatpieņēmumi

Viena no būtiskākajām atšķirībām starp Dekarta pieeju un viņa laikā noteicošo sholastikas filozofiju ir skatījums uz kārtību, kādā ir veicama kādas lietas būtības izpēte. Atbildot uz pirmajiem iebildumiem, Dekarts norāda, ka „pēc patiesas loģikas likumiem, nekad ne par vienu lietu nevajadzētu jautāt, vai tā ir (*an sit*), ja vien pirms tam nav saprasts, kas tā ir (*quid sit*)³⁰” (AT VII 108). Dekarts pieņem, ka vispirms ir jāizzina lietas būtība un tikai pēc tam, pamatojoties uz šīs lietas būtības izpratni, var runāt par tās eksistēšanu. Sholastisko pieeju raksturo apvērsta pētījuma kārtība, proti, zinot, ka kāda lieta eksistē, tālāk tiek jautāts, kas šo

²⁹ Gaukroger, 2008, p.8.

³⁰ Dekarts, 2008, 257.lpp.

lietu raksturo un kādā veidā tā pastāv. Saskaņā ar šādu pētījuma kārtību, nekad ne par vienu lietu nevajag jautāt, kas tā ir, ja vien pirms tam nav zināms, vai tā ir.

Izvērsti šī aspekta analīzei ir pievērsies Džordžs Sekada (*Jorge Secada*) savā pētījumā *Kartēziskā metafizika: modernās filozofijas sholastiskie aizsākumi (Cartesian Metaphysics: The Scholastic Origins of Modern Philosophy)*. Viņš argumentē, ka tas, par ko ir diskusija, ir jautājums, vai kāds var zināt substances būtību, nezinot, vai tā eksistē, un pretēji, vai kāds var zināt, ka substance eksistē, nezinot, kāda ir tās būtība³¹. Vienu no pieejām Sekada nosauc par esenciālismu (*essentialism*), bet otru par eksistenciālismu (*existencialism*), norādot:

„Esenciālisms (eksistenciālisms) ir mācība, pirmkārt, ka nav iespējams zināt kādas substances eksistenci (būtību), nezinot tās būtību (eksistenci), un, otrkārt, ir iespējams zināt kādas substances būtību (eksistēšanu), nezinot tās eksistenci (būtību)³².”

Abas pieejas vieno pieņēmums, ka ikvienas lietas izpētē ir jāvadās pēc tā, ko par šo lietu var visskaidrāk zināt. Tikai katra no tām piedāvā citu versiju, kas tas ir. Lielākā daļa sholastikas filozofi šajā jautājumā sekoja Akvīnas Toma viedoklim, kurš uzskatīja, ka zināšanas par kādas substances eksistenci ir pirms zināšanām par tās būtību. Tādējādi viņi pārstāv eksistenciālismu, jo priekšplānā izvirzīja zināšanas par lietas eksistenci. Savukārt Dekarts pārstāv esenciālismu, jo viņš aizstāvēja uzskatu, ka ikvienu citu zināšanu pamatā ir jābūt zināšanām par būtību.

Dekarta kritika pret sava laika filozofiju ir atrodamā *Pārruna par metodi* ceturtajā daļā, kur viņš norāda, ka daudzi filozofi uzskata, ka nav iespējams vai ir grūti zināt, kas ir Dievs un kāda ir cilvēka dvēseles būtība. Pēc Dekarta domām iemesls ir, ka šie filozofi nekad nepaceļ savu prātu pāri sajūtamajām lietām un ir ļoti pieraduši apdomāt tikai to, ko iztēlojas. Līdz ar to viss, kas nepakļaujas iztēlei, viņiem šķiet nesaprotams (AT VI 37). Dekarts uzskata, ka ir iespējams zināt, kas ir Dievs un dvēsele. Tikai, lai zinātu, kas ir kāda būtība, ir jāvadās pēc domāšanas veida, ar kā palīdzību ir iespējams aptvert to. Tāpat kā skaņu nevar uztvert ar ožu vai krāsu ar dzirdi, tā arī noteikta veida zināšanas, piemēram, zināšanas par Dievu un dvēseli, nav iespējams aptvert ar domāšanas veidu, kas ir piederīgs vieliskām lietām, t.i., ar sajūtām un iztēli.

Šajā sakarā Dekarts problematizē vienu no sholastikas filozofijas pamatprincipiem:

„Tas kļūst pietiekami uzskatāms no tā, ka pat filozofi pieņem par vispārēju atziņu, ka intelektā nav nekā, kas iepriekš nebūtu bijis sajūtās (*nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*), lai gan tas ir pavisam

³¹ Secada, 2000, p.8.

³² Ibid.

droši, ka Dieva un dvēseles idejas tur nekad nav bijušas (*ideas Dei et animae rationalis nunquam fuisse*)³³.” [AT VI 37]

Slavenās atziņas ‘intelektā nav nekā, kas iepriekš nebūtu bijis sajūtās’ autors ir Akvīnas Toms (skat. *Quaestiones disputatae de veritate*, q.2. a.3. arg.19)³⁴. Šo atziņu kā vispārēju filozofijas pamatprincipu pieņēma vairums vēlinās sholastikas filozofi, kuri arī veidoja Dekarta laikā valdošo tradīciju filozofijā³⁵. Lai sapratu, pret ko tieši šajā gadījumā iestājas Dekarts, ir jāizvērs, ko paredz šī atziņa, ja to ņem par kādas filozofijas pamatprincipi vai aksiomu.

Atziņa, ka intelektā nav nekā, kas iepriekš nebūtu bijis sajūtās, skatīta attiecībā pret jautājumu par mūsu uzskatu un zināšanu būtību un to izcelsmi, ietver pārlicību, ka jebkuru mūsu zināšanu sākotne un pamats ir meklējams sajūtās un sajūtu pieredzē. Tā kā zināšanas par Dievu ir viņpus sajūtām, Akvīnas Toms un vairums sholastikas filozofi pieņēma, ka cilvēks ar savu dabisko spēju palīdzību nespēj zināt, kas ir Dievs. Akvīnas Toms šī jautājuma risināšanai pievēršas *Summa Theologia* pirmajā daļā. Secīgu pārdomu rezultātā viņš parāda, ka mēs varam zināt, ka ir Dievs, bet mēs nespējam zināt, kas ir Dievs. Galvenā ideja ir, ka cilvēka eksistences veids, proti, tas, ka cilvēks ir galīga un ķermeniska būtne, nosaka viņa zināšanu robežas³⁶.

Te ir ieraugāma sava veida dilemma, proti, vai nu ir jāpieņem, ka sajūtas nav vienīgais mūsu zināšanu pamats, vai arī ir jāpiekrīt, ka mēs nevaram zināt Dieva būtību. Tādā ziņā Akvīnas Tomam ir taisnība, ka, ja sajūtas un pieredze ir vienīgais mūsu zināšanu pamats un tās nosaka izziņas spēju robežas, cilvēks nespēj zināt, kas ir Dievs. Toties Dekarts kritizē atziņu, ka visu mūsu zināšanu pamats ir meklējams sajūtās, līdz ar to arī uzskatu, ka nav iespējams zināt, kas ir Dievs. Dekarts ir pārlicināts, ka intelektā ir noteikta veida zināšanas, piemēram, Dieva un dvēseles idejas, kaut arī tās nekad nav bijušas sajūtas (AT VI 37). Šāda veida zināšanas var saprast kā noteiktas, patstāvīgas un aprioras patiesības par realitāti, par

³³ Dekarts, 2008, 453.lpp.

³⁴ *De Veritate* ir pieejams internetā. Skat. <http://www.corpusthomicum.org/qdv02.html>

³⁵ Līdz ar Akvīnas Tomu kā autoritāti vēlinās sholastikas filozofijā dominēja Aristoteļa filozofija (Akvīnas Toma interpretācijā). Piemēram, svētais Ignācijs no Lojolas (1491-1556), jezuītu ordeņa dibinātāju, ieteica jezuītiem teoloģijā sekot Akvīnas Toma mācībai, bet loģikā, dabas filozofijā, ētikā un metafizikā – Aristoteļa mācībai. Dekarts, mācoties La Flešā, vistiešākā veidā savā apmācībā saskārās ar šādu filozofiju (Roger, 1992, p.66.). Zināmākie un ietekmīgākie vēlinās sholastikas filozofi-aristotelieši, kuri darbojās ap Dekarta laiku, ir „portugāļu Aristotelis” Pedro de Fonseka (*Pedro de Fonseca*) (1528-1599), jezuīts Francisko Toledo (*Francisco Toledo*) (1532-1596), portugālis Francisko Suarezs (*Francisco Suárez*) (1548-1617), u.c.

³⁶ Akvīnas Toms uzsver: „Ir neiespējami, ka kāds radīts prāts varētu redzēt Dieva būtību ar savu dabisko spēju palīdzību. Lieta kļūst zināma tādējādi, ka tā ir klātesoša zinātajam; tas, kā tā ir klātesoša, ir noteikts no zinātāja esības veida. Tādējādi vieds, kādā kāds zina, ir atkarīgs no veida, kādā tas pastāv.” (*Summa Theologiae*, 1A. q.12. a. 4), (Aquinas, 1969, p.174). Otra būtiska pasāža šajā sakarā: „Mums piemītošo zināšanu pamats ir sajušana, un tās ir izvēršamas tikai tik tālu, cik tās ir saskaņā ar sajūtamajām lietām; no šejienes, mūsu sapratne nevar aizsniegt dievišķo būtību.” (*Summa Theologiae*, 1A. q.12. a.12), (Aquinas, 1969, p.191).

cilvēka prāta dabu un veidu, kādā iekārtots universs³⁷. Pateicoties prāta spējām, kas ir brīvas no jebkādas sajūtu vai iztēles, ir iespējams aptvert/nonāk pie šīm zināšanām. Šeit Dekarts uzsver, ka „ne mūsu iztēle, ne mūsu sajūtas nekad mūs ne par ko nedarītu drošus, ja tur neiejauktos mūsu prāts³⁸” (AT VI 37).

Pieņēmumi par izziņas kārtību, skatījums uz sajūtām kā nedrošu zināšanu pamatu iezīmē atšķirību Dekarta un sholastu uzskatos. Tas atstāj būtisku ietekmi arī uz jautājumu par lietas būtības izpratni.

1.3.2. Jautājums par lietu būtības izpratni

Dekarta polemika ar vēlinās sholastikas filozofiju parādās jautājumā, kas ir lietas būtība, t.i., kas ir visa esošā pamats. Vairums vēlinās sholastikas filozofi šajā jautājumā sekoja Aristoteļa filozofijai, kā to interpretēja Akvīnas Toms.

Aristoteliski-sholastiskās tradīcijas nostāju jautājumā, kas ir lietas būtība, vispārinot, var raksturot sekojoši. Lietas būtību (sengr. – *to ti estin*; lat. – *essentia*) izsaka šīs lietas definīcija, kas atklāj, kas tas ir būt noteiktai lietai. Attiecīgi šāda veida metafizikas pētījuma objekts ir esošās lietas un pētījuma veidu raksturo lietu izziņa attiecībā pret pašām lietām, t.i., to, kā tās pastāv īstenībā. Piemēram, priekšmeta ‘galds’ būtībai ir jāatklāj, kas tas ir ‘būt galdam’. Savukārt vārds ‘substance’ tiek attiecināts uz tām lietām, kas spēj pastāvēt neatkarīgi no citām lietām³⁹. Substances, kas spēj pastāvēt pašas par sevi, tiek raksturotas kā pilnīgas substances (*substantia completa*). Cilvēks, galds, koks, u.c., ir šādu pilnīgu substanču piemēri.

Aristoteliski-sholastiskā tradīcija pieņēma, ka ikvienas esošās lietas pamatā ir viela un forma. Viela un forma ir nepilnīgas substances (*substantia incompleta*) tādā nozīmē, ka neviena no tām nespēj pastāvēt katra pati par sevi. Substances būtību nosaka forma, jo forma ir tā, kas padara kādu matērijas sakopojumu par konkrētu lietu. Šajā gadījumā vielu saprot kā substrātu, kurā noteikta forma izpaužas/parādās⁴⁰. Piemēram, galds ir galds un cilvēks ir cilvēks pateicoties tā īpašajai formai. Forma ir kā plāns, saskaņā ar ko galds vai cilvēks ir tādas lietas, kādas tās ir. Zināšanas par kādas lietas būtību ir iegūstamas, ja tiek izskaidrota, kas ir šīs lietas forma.

Dekarts kritizē galvenos aristoteliski-sholastiskās metafizikas pamatprincipus, t.i., ‘formu’, ‘substrātu’ un ‘īstās īpašības’. Tā kā ikviens no šiem principiem ir saistīts ar noteiktu

³⁷ Skat. Cottingham 1984, p.7.

³⁸ Dekarts, 2008, 455.lpp.

³⁹ Des Chene, 2008, p.19.

⁴⁰ Akvīnas Toms tulko Aristoteļa *hylē* kā *material prima*. Vielas kā substrāta, ko pašu neraksturo nekādas īpašības, izpratne ir viena no iespējamām *hylē* interpretācijām. Piemēram, ja vielu saprot kā materiālu, kam piemīt noteiktas īpašības, tad šis materiāls arī nosaka lietas būtību.

skatījumu uz lietas būtību, tas, pret ko tieši vērsās Dekarts, ir mācība par substancēm, kāda tā parādās šajā tradīcijā. Pārdomājot sholastikas filozofijas skatījumu uz substancēm, Dekarts izstrādā jauna veida ontoloģiju.

Dekarts pievēršas jēdziena 'substance' skaidrojumam *Atbildē* uz ceturtajiem *Iebildumiem* un *Filozofijas pirmpamatos*.

Atbildot uz teologa Antuāna Arno (1612-1694) iebildumiem, Dekarts paskaidro, kādā nozīmē viņš runā par substanci. Vispirms Dekarts norāda, ka substanci viņš saprot kā pilnīgu lietu (*rem completam*), pie kuras pieder noteikti atribūti un veidoli (AT VII 221). Mēs iegūstam zināšanas par kādu substanci, atpazīstot tās atribūtus un veidolus, jo Dekarts uzskata, ka pašu substanci nav iespējams zināt nepastarpināti⁴¹. Dekarts atzīmē, ka „ja vēlāk šo pašu substanci⁴² (*substantiam*) mēs gribētu atkailināt, atņemot tos piederumus (*attributis*), pēc kuriem mēs to atzīstam, mēs izjauktu visu mūsu zināšanas pat to⁴³” (AT VII 222).

Dekarts izšķir divu veidu substance – ķermeni kā izplestu substanci un prātu kā domājošu substanci:

„...būt izplestam, dalāmam, ietvertam apveidā u.tml. ir veidoli jeb piederumi, pēc kuriem es atzīstu to substanci, kas tiek saukta par *ķermeni*; tāpat būt saprotošam, gribošam, apšaubošam u.tml. ir veidoli, pēc kuriem es atzīstu to substanci, kas tiek saukta par *prātu*; un es saprotu, ka domājoša substance ir ne mazāk pilnīga lieta kā izplesta substance⁴⁴.” [AT VII 233]

Dekarta filozofijas jauninājums attiecībā pret aristoteliski-sholastiskās filozofijas skatījumu uz substanci ir pieņēmums, ka gan prāts, gan ķermenis kā noteiktas substance ir katra pati par sevi pilnīga lieta. Šajā sakarā Dekarts norāda, ka viņš zina, ka dažas substance parasti tiek sauktas par nepilnīgām substancēm (AT VII 222). Tas, uz ko šeit Dekarts atsaucas, ir sholastikas pieņēmums, ka dvēsele un ķermenis, tāpat kā forma un viela ir nepilnīgas substance. Dekarts argumentē, ka jebkura substance, ja to aplūko vienu pašu, ir pilnīga substance. Par substanci var runāt kā par nepilnīgu tikai tādā gadījumā, ja tā tiek aplūkota attiecībā pret substanci, ar kuru kopā tās veido kaut ko sevī vienu (AT VII 222). Dekarts savu domu gaitu ilustrē sekojoši. Roka kā substance, ja to aplūko vienu pašu, ir

⁴¹ *Filozofijas pirmpamatos* tiek norādīts: „Mēs varam visnotaļ vienkārši izzināt substanci ar tās atribūtu palīdzību, pamatojoties uz kopēju nojēgumu, ka neesamībai nepiemīt nekādi atribūti, tas ir, nekādas īpašības vai dotumi. Tādējādi, ja mēs uztveram kādu atribūtu klātbūtni, mēs varam secināt, ka tur ir nepieciešami klātesoša kāda eksistējoša lieta vai substance, uz ko tie var tikt attiecināti” (CSM SW 177).

⁴² A.Rītups šeit tulko *substantia* kā *patstāvība*. Šeit un turpmāk, kad es atsaucos uz viņa tulkojumu, es aizstāju vārdu 'patstāvība' ar 'substance'. Vārds 'patstāvība' norāda uz vienu no iespējamiem *substantia* lasījuma iespējām. Tā kā šajā apakšnodaļā es pievēršos Dekarta polemikai ar aristoteliski-sholastisko tradīciju, es lietoju vārdu 'substance', lai pieturētos pie vienota jēdziena lietojuma un neierobežotu šī jēdziena izpratnes iespējas ar noteiktu interpretāciju.

⁴³ Dekarts, 2008, 363.lpp.

⁴⁴ Dekarts, 2008, 365.lpp.

pilnīga substance. Toties, ja roku aplūko attiecībā pret ķermeni, roka ir uzskatāma par nepilnīgu substanci, jo roka, būdama ķermeņa daļa, nevar pastāvēt bez ķermeņa. Šeit Dekarts uzsver, ka „tieši tāpat prāts un ķermenis ir nepilnīgas substances, ja tos attiecina uz cilvēku, kuru tie veido, bet, aplūkotī vieni paši, tie ir pilnīgas substances⁴⁵” (AT VII 222). Dekarta iecere nav pētīt ķermeni un prātu kā substances attiecībā pret cilvēku, bet gan pievērsties šo substanču izpratnei un to būtības izziņai attiecībā pret mūsu zināšanām par tām. Skatoties šādā veidā uz ķermeni un prātu, tie var tikt uzskatīti par pastāvīgām substancēm.

Filozofijas pirmamatos tiek izvēsta jēdziena ‘substance’ izpratne. Dekarts norāda, ka „ar *substanci* mēs varam saprast neko citu, kā lietu, kas pastāv tādā veidā, ka tās eksistēšana nav atkarīga ne no vienas citas lietas.” (CSM SW 177). Vienīgā lieta, kuras eksistēšana nav atkarīga ne no vienas citas lietas, ir Dievs. Gan prāts, gan ķermenis ir radītas lietas, un to pastāvēšanu nosaka Dievs kā radītājs. Tādējādi ne prāts, ne ķermenis nevar būt substances šī vārda vistiešākajā nozīmē, jo to eksistēšana ir atkarīga no Dieva. Līdz ar to jēdziens ‘substance’ nav pielietojams viennozīmīgi attiecībā pret Dievu un visām pārējām lietām (CSM SW 177). Tai pat laikā Dekarts, runājot par radītajām lietām, izšķir divu veidu lietas – lietas, kuru eksistēšana ir atkarīga no citām lietām, un lietas, kuru eksistēšana ir vienīgi atkarīga no Dieva (CSM SW 177). Rezumējot, Dievs ir vispilnīgākā no visām lietām un eksistē neatkarīgi ne no kā. Tad seko prāts un ķermenis kā radītās substances, kuru eksistence ir atkarīgi vienīgi no Dieva. Visbeidzot, seko atribūti un modi, kas eksistē pateicoties vai nu prātam, vai arī ķermenim.

Dekarta pieeju no viņa laika sholastikas filozofiju atšķir skatījums uz kārtību, kādā ir veicam lietas būtības izziņa, izpratne par lietu būtību un to, kas ir substance. Dekarta kritikas pamatā ir vērtēšana pret vienu no vēlinās sholastikas filozofijas pamatprincipiem – ‘intelektā nav nekā, kas iepriekš nebūtu bijis sajūtās’. Dekarts ir pārliecināts, ka intelektā ir noteikta veida zināšanas, piemēram, Dieva un dvēseles idejas, kaut arī tās nekad nav bijušas sajūtas. Lai pierādītu savas pozīcijas pamatotību, Dekarts raksta *Meditācijas*, t.i., izstrādā savu metafiziku – skaidrus un drošus zināšanu pamatprincipus.

1.4. *Meditācijas* un to loma Dekarta metafizikas izpratnē

Dekarta darbs *Meditācijas* ir galvenais un nozīmīgākais darbs. Dekarts vairākkārtīgi uzsver *Meditāciju* īpašo nozīmi salīdzinājumā ar citiem saviem darbiem. Dekarts ir pārliecināts, ka, lai saprastu viņa metafiziku, ir jālasa tieši *Meditācijas*⁴⁶.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Sarakstē Dekarts bieži atsaucas uz *Meditācijām* kā uz savu *Metafiziku*. skat. Vēstules Mersenam 1640.gada 31.decembrī (CSM III 165), 1641.gada 21. janvārī (CSM III 169) un septembrī (CSM III 198).

Atbildot uz otrajiem iebildumiem, Dekarts piekrīt sniegt ģeometriski izkārtotus pamatojumus, kas pierādītu Dieva pastāvēšanu un dvēseles izšķirtību no ķermeņa. Tajā pat brīdī viņš atzīmē, ka *Meditāciju* tekstam ir dodama priekšroka, jo no tā „ir iespējams uzņemt daudz vairāk derīguma⁴⁷” (AT VII 159). Ievadvēstulē *Filozofijas pirm pamatu* tulkojumam franču valodā Dekarts norāda, ka darba pirmā daļa satur zināšanu principus, kas ir tas, kas var tikt dēvēts par pirmo filozofiju vai metafiziku. Tai pat laikā Dekarts iesaka vispirms lasīt *Meditācijas*, jo tur viņš ir mēģinājis atklāt, kas ir viņa metafizikas pamati (AT IXB 16).

Viens no iemesliem, kādēļ Dekarts uzsver *Meditāciju* īpašo nozīmi viņa metafizikas izpratnē, ir saistīts ar to sarakstīšanas stilu, t.i., to, ka Dekarts raksta meditācijas, nevis traktātu par pirmo filozofiju. Atbildē uz otrajiem iebildumiem Dekarts norāda, kādēļ viņš ir sarakstījis *Meditācijas*, nevis *Pārspriedumus (Disputationes)*, kā to parasti darītu filozofi, vai, kā ģeometri, *Teorēmas un problēmas (Theoremata et Problemata)* (AT VII 157). Dekarts ir izvēlējis rakstīt *Meditācijas*, lai „ar pašu nosaukumu apliecinātu, ka man ir darīšana tikai ar tiem, kuri neiebilstu kopā ar mani uzmanīgu apdomāt un meditēt⁴⁸” (AT VII 157). Dekarts sagaida, ka lasītājs pret darbu attieksies uzmanīgi un rūpīgi pārdomās to, kas tajā tiek aplūkots. Piemēram, *Meditāciju* priekšvārdā Dekarts atzīmē:

„...es te atkal ķeros klāt pie šiem pašiem jautājumiem par Dievu un par cilvēka prātu un vienlaikus apskatu visas pirmās filozofijas sākumu. Taču es negaidu ne pūļa aplausus, ne lielu daudzumu lasītāju: es pat ierosinu to nelasīt nevienam citam, kā vien tiem, kas spēj un grib kopā ar mani nopietni meditēt un atvilkt prātu gan no sajūtām, gan vienlaikus no visiem aizspriedumiem, lai gan pietiekami labi zinu, ka tādu atradīsies pavisam maz⁴⁹.” [AT VII 9]

Uz *Meditācijām* ir iespējams skatīties kā uz Dekarta metafiziku „darbībā”. Priekšplānā ir nevis teksts kā apgalvojumu un filozofisku tēžu sakopums, bet gan paša Dekarta metafizisko pārdomu gaita. Bernards Viljams (*Bernard Williams*), raksturojot *Meditācijas*, norāda, ka tās „nav filozofiskas domas apraksts, bet tās tēlojums (*enactment*), sekojot tam, ko Dekarts uzskatīja par vienīgo iluminējošo veidu, kā parādīt nodarbošanos ar filozofiju, pētīšanas kārtību, kas nav tikai individuāli patvaļīgs, bet idealizēts, fundamentāls ceļš, pa kuru cilvēku pārdomām vajadzētu virzīties no ikdienas pieredzes pie padziļināta filozofiska ieskata⁵⁰”. Pats Dekarts savos vārdos ir daudz piesardzīgāks un *Meditāciju* priekšvārdā norāda:

⁴⁷ Dekarts, 2008, 297.lpp.

⁴⁸ Ibid., 293.lpp.

⁴⁹ Ibid., 21.,23.lpp.

⁵⁰ Williams, 1978, p.20

„...es šajās meditācijās vispirms, bez šaubām, izklāstīšu tās domas, ar kuru palīdzību es, kā man šķiet, esmu nonācis pie drošas un acīmredzamas patiesības atziņas, lai pārbaudītu, vai ar tiem pašiem pamatojumiem, ar kuriem esmu pārliecinājis sevi, es varētu pārliecināt citus⁵¹.” [AT VII 10]

Raksturojot savu filozofijas pieeju, atbildē uz otrajiem iebildumiem Dekarts izšķir divas lietas, proti, pierādījuma kārtību un veidu, kas ir pamatā viņa *Meditācijām*. Savu pētījuma kārtību viņš raksturo kā tādu, kas „sastāv no tā, ka tam, kas tiek piedāvāts vispirms, būtu jāklūst zināmam bez nekādas palīdzības no tā, kas seko, un tālāk viss pārējais ir izkārtots tā, ka tas tiek pierādīts tikai no iepriekšējā⁵²” (AT VII 155). Runājot par pierādīšanas veidu, Dekarts norāda, ka *Meditācijās* viņš pielieto analīzi, kas „ir patiesais un vislabākais ceļš, kādā mācīt⁵³” (AT VII 156). Analīze rāda pētījuma gaitu, attēlojot veidu, kādā kāda lieta ir tikusi atklāta. Dekarts uzsver, ka „analīze rāda patiesu ceļu, kurā lieta tiek atrasta secīgi un it kā no iepriekšējā (*a priori*), tā ka, ja lasītājs tam gribētu sekot un visam pietiekami pievērstu uzmanību, tad viņš to sapratīs un padarīs par savu ne mazāk pilnīgi kā tad, ja pats to būtu atradis⁵⁴” (AT VII 155). Pētījuma kārtība un veids ir nepieciešami saistīti viens ar otru. Pētījuma kārtība norāda uz secīgumu kādas lietas izpētē (kas no kā izriet), bet pētījuma veids raksturo noteiktu pamatojumu saistību (kas ar ko un kādā veidā saistāms).

Analīzes kā pierādījuma veida īpašā lomu parādās saistībā ar metafizikas principu izziņu. Pēc Dekarta domām metafiziskajās lietās nav nekā grūtāka kā pirmo nojēgumu skaidra un izšķirta uztveršana, lai gan tie pēc savas dabas ir ne mazāk zināmi vai pat zināmāki nekā pirmie nojēgumi, kurus apdomā ģeometri (AT VII 157). Dekarts norāda uz sekojošiem iemesliem, kādēļ pastāv šāda grūtības. Pirmkārt, daudz kas metafizikas pirmajos nojēgumos ir pretrunā ar sajūtu aizspriedumiem, pie kuriem mēs esam pieraduši kopš bērnības. Tādēļ tos spēj atzīt „tikai ļoti uzmanīgie un meditējošie, un tie, kuri prātu, cik vien iespējams, novērš no ķermeniskajām lietām⁵⁵” (AT VII 157). Otrkārt, ja šie pirmie nojēgumi tiktu nolikti vieni paši, tos viegli varētu noliegt tie, kas ir kāri uz iebildumiem (AT VII 157). Līdz ar to bez rūpīgas uzmanības vēršas, prāta atraušanas no sajūtām un atbrīvošanas no aizbriedumiem, pārdomu secīguma un saistības ievērošanas nav iespējams gūt drošais un skaidras zināšanas metafizikas lietās.

Centieties izvairīties no Dekarta brīdinājuma par to, ka tie, kas, neparūpēdamies aptvert viņa pamatojumu secību un saistību, centīsies vāvuļot tikai par atsevišķiem teikumiem, no

⁵¹ Dekarts, 2008, 23.lpp.

⁵² Ibid., 287.lpp.

⁵³ Ibid., 291.lpp.

⁵⁴ Ibid., 289.lpp.

⁵⁵ Ibid., 293.lpp.

Meditāciju lasīšanas nekādu lielu labumu negūs⁵⁶, šī darba pirmajā nodaļā ir veidota kā vispārējs ieskats Dekarta metafizikas problemātikā gan attiecībā pret aristoteliski-sholastisko tradīciju, gan paša Dekarta metafizikas galvenajām nostādnēm. Dekarta metafizikas izpratnes, pamatprincipu, u.c., analīze ļauj izveidot stingrāku pamatu darba vispārējā jautājuma – jautājuma, kā saprast ‘es esmu, es eksistēju’ un kādu lomu ir šim izteikumam Dekarta metafizikā, – risināšanai.

⁵⁶ Norāde ir atrodama *Meditāciju* priekšvārdā, skat. Dekarts, 2008, 23.lpp.

2. IZTEIKUMA ‘ES ESMU, ES EKSISTĒJU’ ANALĪZE

Dekarts otrajā meditācijā, kurai ir dots nosaukums „*Par cilvēka prāta dabu; un ka tā ir zināmāka nekā ķermenis*”, izvirza vismaz divus uzdevumu. Pirmkārt, ir jāturpina pirmajā meditācijā iesāktais, t.i., „atmest visu, kas pieļauj pat vismazākās šaubas⁵⁷” (AT VII 24). Otrkārt, ir jācenšas atrast kādu lietu, kas būtu droša un neapšaubāma. Ja atrastos tāda lieta, tad tā kalpotu par Dekarta metafizikas stingru un nekustīgu punktu (*punctum firmum et immobile*), kas būtu kaut kas līdzīgs Arhimēda atbalsta punktam (AT VII 24). Tāpat kā Arhimēds pieprasīja atbalsta punktu, lai izkustinātu no vietas zemi, arī Dekarts meklē ko drošu un neapšaubāmu kā savas metafizikas pamatu.

Dekarts to atrod spriedumā (*pronuntiatum*) ‘es esmu, es eksistēju’ (*ego sum, ego existio*). Viņš ir pārliecināts, ka šis spriedums ir nepieciešami patiesi ikreiz, kad vien viņš to izsaka vai prātā nodomā (AT VII 25).

Lai noskaidrotu, kāda ir šī sprieduma loma Dekarta metafizikā, vispirms es ieskicēšu, kādā nozīmē *Meditācijās* Dekarts kaut ko apšaubā un kāds ir šaubīšanās mērķis. Pēc tam es analizēšu, kādā veidā Dekarts nonāk pie sprieduma ‘es esmu, es eksistēju’, un pārdomāšu, kādi pieņēmumi balsta viņa pārliecību par tā nepieciešamo patiesumu. Visbeidzot, es aplūkošu, kā Dekarts izvērš ‘es esmu, eksistēju’, proti, nonāk pie atziņas ‘es esmu domājoša lieta’ (*sum res cogitans*).

2.1. Metodisko šaubu pielietojums pirmo principu izziņā

Dekarta apsvērumi par šaubīšanās lietderību metafiziskās pārdomās parādās pirmajā meditācijā ar nosaukumu „*Par to, par ko iespējams izsaukt šaubas*”. Pirmā meditācija iesākas sekojoši:

„Jau pirms dažiem gadiem es ievēroju, cik daudzus maldīgus uzskatus es kopš jaunības esmu pieņēmis par patiesiem un cik apšaubāms ir viss, ko es uz tiem esmu cēlis, un ka tādēļ – ja es vēlos zināšanās reiz nodibināt ko stingru un paliekošu – vienreiz dzīvē viss ir pamatīgi jāsagrauj un jāuzsāk no jauna ar pirmajiem pamatiem⁵⁸.” [AT VII 17]

Šeit ir ieraugāms sešu sekojošo meditāciju sarakstīšanas nolūks – zināšanās nodibināt ko stingru un paliekošu. Dekarts norāda uz visnotaļ radikālu pieeju, kā tas ir izdarāms.

⁵⁷ Dekarts, 2008, 57.lpp.

⁵⁸ Ibid., 41.lpp.

Vispirms viss ir pamatīgi jāsagrauj un pēc tam ir jāsāk no jauna ar pirmajiem pamatiem. Kā saprast šādu Dekarta pieeju? Kas tieši ir ietverts šajā ‘viss’, kas ir pamatīgi jāsagrauj?

Meditācijās Dekarts būtībā ir iecerējis atbrīvot savu prātu no maldīgajiem uzskatiem un visa, ko viņš uz tiem ir cēlis, lai atrastu stabilu un drošu pamatu zināšanās (AT VII 17). Dekarts uzskata, ka, lai to paveiktu, ir nepieciešama visu iepriekš pieņemto uzskatu pārbaudīšana. Atbildot uz septītajiem iebildumiem, Dekarts paskaidro savas pieejas būtību, izmantojot līdzību:

„Iedomājies kādam ir pilns grozs ar āboliem, un viņš, būdams uztraukts, ka kādi no tiem varētu būt sapuvuši, vēlas izlasīt tos ārā, lai apturētu puves izplatīšanos. Kā viņš rīkotos? Vai viņš nesāktu ar to, ka izbērtu ārā no groza visus ābolus? Vai nākamais solis nebūtu aplūkot katru ābolu atsevišķi un atlasīt un atlikt atpakaļ grozā tikai tos ābolus, kuri ir veseli, atstājot ārā pārējos?” [CSM II 324]

Dekarts atzīmē, ka pēc līdzīga principa ir jād darbojas, ja vēlas zināšanās nodibināt ko drošu un paliekošu. Tāpat kā ir nepieciešams izbērt no groza visus ābolus, lai pārbaudītu, vai kāds no tiem nav iebojājies, tā arī vispirms ir jāapšaubā visu iepriekšējo uzskatu patiesums, pieņemot, ka ikviens no šiem uzskatiem varētu būt maldīgs un aplams. Pēc tam, pārskatot katru uzskatu, atkal var uzticēties tikai tiem uzskatiem, kuri tiek uztverti kā patiesi un neapšaubāmi (CSM II 324). Tai pat laikā ir jāievēro, ka katra uzskata pārbaudīšana ir neiespējama, jo prasītu neiedomājami daudz laika un darba, un nelietderīga, jo pievērstos atsevišķiem gadījumiem, nevis aptvertu kopējo dažādos uzskatos. Līdz ar to Dekarts ir iecerējis ķersies pie pašu pirm pamatu, uz kuriem bija balstījušies visi viņa iepriekšējie uzskati, pārbaudīšanu (AT VII 18).

Šaubas parādās kā metodisks līdzeklis, ar kā palīdzību Dekarts ir iecerējis pārbaudīt, cik stabili ir viņa līdz šim iegūto uzskatu pamati, un līdz ar to arī noskaidrot, cik droši un uzticami ir dažādie uzskati. Dekarts uzsver, ka „lai atmestu visu, pietiks ar to, ka ikvienā no tiem būšu atradis kādu iemeslu šaubīties⁵⁹” (AT VII 18). Pārbaudes kritērijs ir pavisam vienkāršs. Ja ir pat vismazākais iemesls par kaut ko šaubīties, tas ir pietiekams pamats, lai neuzticētos visai lietai kopumā, t.i., sagrautu tās pamatu.

Šaubu kā metodiska līdzekļa pielietojums atšķir Dekarta pieeju no skepticisma. Dekarts neapšaubā visu tādā skeptiķu manierē, proti, lai parādītu, ka zināšanās nav nekā droša, jo par visu ir iespējams šaubīties. *Pārruna par metodi* ceturtās daļās sākumā Dekarts paskaidro, kādēļ viņš ir nolēmis apšaubīt visu – „kā pilnīgi maldīgs ir jāatmet it viss, kur es spēju iztēloties vismazākās šaubas, lai ieraudzītu, vai pēc tam manos uzskatos neatliks vismaz kāda

⁵⁹ Dekarts, 2008, 43.lpp.

lieta, kas būtu pilnīgi neapšaubāma⁶⁰ (AT VI 31). Tādā ziņā Dekarts šaubās par visiem iepriekš pieņemtajiem uzskatiem, lai rezultātā paliktu vai nonāktu, ja tas, protams, ir sasniedzams, tikai pie tādiem uzskatiem, kas būtu neapšaubāmi un drošticami.

Tas, kādā veidā metodiskais šaubu pielietojums var vest pie skaidrām un noteiktām zināšanām, var tiks atvedināts no Dekarta norādēm par šaubīšanās lietderīgumu. *Meditāciju pārskatā (Synopsis)* Dekarts norāda uz ieguvumiem, ko dod visa apšaubīšana:

„Pat ja pirmajā acu uzmetienā liela šādas šaubīšanās lietderība nav redzama, tomēr līdz ar to, ka tā mūs varētu atbrīvot no visiem aizspriedumiem un izlauzt visvieglāko ceļu prāta atvilkšanai no sajūtām, tā ir ļoti liela; un, visbeidzot, tā varētu panākt, ka par tām lietām, par kurām mēs vēlāk uzzināsim, ka tās ir patiesas, mēs vairs nespēsīm šaubīties⁶¹.” [AT VII 12]

Redzams, ka Dekarts saskata šaubu kā metodiska līdzekļa lietderību trijās lietās. Pirmkārt, ar šaubīšanās palīdzību ir iespējams atbrīvoties no visiem aizspriedumiem. Otrkārt, šaubīšanās ir visvieglākais ceļš prāta atvilkšanai no sajūtām. Visbeidzot, uz šaubīšanos var skatīties kā uz patiesuma kritēriju un uzskatu drošticamības garantu tādā nozīmē, ka nav iespējams šaubīties par to, kas ir patiess, un uzskati, par ko nav iespējams šaubīties, ir drošticami. Šajā gadījumā ir būtiski izvērst, ko Dekarts saprot ar aizspriedumiem un kādā nozīmē viņš vērsas pret tiem, jo Dekarts uzskata, ka tieši aizspriedumi aizēno patiesības zināšanu (CSM SW 193).

Vārds ‘aizspriedumi’ (*praejudicia*) ir daļēji tehnisks jēdziens, ko Dekarts izmanto, lai atsauktos uz dažādiem nepārbaudītiem, nepārdomātiem vai nekritiski pieņemtiem spriedumiem, kā arī vispārāzītiem viedokļiem⁶². Šajā gadījumā precīzāks *praejudicia* atveids būtu ‘priekšspriedums’, ‘priekšviedoklis’, ‘spriedums, kas ir izveidots pirms paša sprieduma izdarīšanas’.

Dekarts izšķir dažādus aizspriedumu veidus. Viens no aizspriedumu veidiem ir spriedumi, kuri tiek atvedināti no sajūtu tvērumiem un tiek veidoti saskaņā ar to, kā mums lietas parādās sajūtās (CSM SW 160). Piemēram, spriedums, kas var rasties, vērojot ūdenī ieliktu nūju, ir, ka šī nūja ir salauzta (CSM II 296), vai, vērojot debesīs sauli, ir, ka saules diametrs ir pāris desmitu centimetru garš (CSM SW 147). Uzticēšanās sajūtām tad, kad tiek veidoti spriedumi par lietām, var novest pie kļūdainiem uzskatiem un priekšstatiem par tām⁶³.

⁶⁰ Dekarts 2008, 441.lpp.

⁶¹ Ibid., 31.lpp.

⁶² Skat. *Filozofijas pirmpamati* (CSM SW 185-188).

⁶³ Šajā gadījumā Dekarts ne tik daudz kritizē pašus sajūtu dotumus, cik vērs uzmanību uz to, ka sajūtas nav drošs zināšanu avots, lai no tām izdarītu spriedumu par lietu būtību, jo sajūtas var maldināt. Dekarts atzīmē, ka, aplūkojot tuvumā torni, mēs spriežam, ka tornis ir četrstūrainš, bet no distances – apaļš. Līdzīgi arī astronomi, kuri ar argumenti palīdzību ir atklājuši, ka saule ir daudzkārt lielāka nekā zeme, tāpat nevar sevi atturēt spriest,

Otrs aizspriedumu veids ir saistīts ar autoritāti. Šajā sakarā Dekarts pievērš uzmanību pašai spriešanas darbībai, ne tik daudz tās saturam. Dekarts uzskata, ka pārlietu liela uzticēšanās un vēršanās pie autoritātes viedokļiem un uzskatiem noved pie tā, ka prāts zaudē sev piemītošo spēju spriest un tajā vietā seko mākslīgām un sarežģītām spriešanas formām (CSM III 222). Šajā kontekstā vārds ‘aizspriedums’ ir attiecināms uz ieradumiem spriešanā un domāšanā, ko, piemēram, veido sekošana un paļaušanās uz autoritāšu viedokļiem. Šāda ieraduma piemērs būtu pārlicība, ka autoritātes viedoklis ir nekļūdīgs⁶⁴.

Voētijs raksturo Dekarta vēršanos pret aizspriedumiem kā aicinājumu ‘aizmirst visu, ko esam iemācījušie no citiem’ (CSM III 221). Dekarts nepiekrīt šim raksturojumam, norādot, ka viņš neaicina kaut ko aizmirst, jo īsti aizmirst vai atbrīvoties no aizspriedumiem nav cilvēka spēkos. Dekarts drīzāk aicina nolikt malā aizspriedumus – „pārtraukt dot savu piekrišanu viedokļiem, ko mēs esam iepriekš bez apdomas pieņēmuši” (CSM III 221). Dekarts aicina arī atzīties savā nezināšanās, jo atzīšanās, ka mēs esam par kaut ko nezinoši, ļauj izvairīties no steigas spriedumu izdarīšanā (CSM SW 185).

Dekarta pieeju pirmo principu izziņā var rezumēt sekojoši. Zināšanās var nodibināt ko stingru un paliekošu, ja atbrīvo prātu no dažāda veida aizspriedumiem. Tas paredz prāta atvilkšanu no sajūtām un uzticēšanos paša prāta spējām.

2.2. ‘Es esmu, es eksistēju’ kā pirmā drošā un acīmredzamā atziņa

Otrās meditācijas sākumā Dekarts ir nonācis būtībā pie paradoksālas atziņas, proti, neapšaubāms un paties ir vienīgi tas, ka viss ir apšaubāms. Šī atziņa izriet no metodisku šaubu piemērošanas it visam:

„Tātad es pieņemu, ka viss ko redzu, ir maldīgs; es ticu, ka nekas no tā, ko dara klātesošu melīgā atmiņa, nekad nav pastāvējis; man vispār nav nevienas sajūtas; ķermenis, apveids, izplestība, kustība un vieta ir himeras. Kas tad būs paties? Varbūt tikai viens – ka nav nekā droša⁶⁵.” [AT VII 24]

ka saule ir mazāka, kad viņi faktiski uz to skatā. Izvērstu Dekarta argumentāciju skat. *Atbildē uz sestajiem iebildumiem* (CSM SW 147).

⁶⁴ Piemēram, Hanss-Georgs Gadamer darbā *Patiesība un metode*, runājot par Dekarta skatījumu uz aizspriedumiem, izceļ sekojošas lietas. Pirmkārt, Dekarts skatījās uz aizspriedumiem kā visu kļūdu avotu prāta izmantošanā. Dekarta metodes ideja ir, ka metodiski disciplinēta prāta izmantošana spēj pasargāt no visāda veida kļūdīšanās. Otrkārt, Dekarts vēršas pret autoritāti un tradīciju kā aizspriedumu avotu, un tas tiek darīts ar mērķi, lai uzsvērtu prāta kā patiesu uzskatu un spriedumu avotu. Autoritātes vaina ir tā, ka, balsoties uz autoritāti, vispār netiek pielietots savs prāts. Skat. Gadamer, 1999, 264-265.lpp.

⁶⁵ Dekarts, 2008, 59.lpp.

Dekarts ir pārliecinājies sevi, ka pasaulē vispār nav nekā un viss, ko viņš kādreiz ir pieņēmis par patiesu, nav tāds, ka tas nepieļautu šaubīšanos (AT VII 21). Bet tajā pat mirklī Dekarts sev jautā, vai tas nozīmē, ka arī viņš, kas visu apšaubā, neeksistē?

Šeit Dekarts meditātīvās pārdomās atrod vēl kādu atziņu, par ko nav iespējams šaubīties tajā mirklī, kad viņš mēģina apšaubīt visu. Viņš atrod spriedumu 'es esmu, es eksistēju' kā nepieciešami patiesu uztvērumu savā prātā:

„Taču es esmu sevi pārliecinājies, ka pasaulē vispār nav nekā – nekādu debesu, nekādas zemes, nekādu prātu, nekādu ķermeņu; vai tad no tā neizriet, ka arī manis nav? Nu, protams, ka es biju, ja es sevi par kaut ko pārliecināju.

Bet ir nezin kāds krāpnieks, augstākā mērā varošs un viltīgs, kurš mani vienmēr centīgi maldina. Tātad, ja viņš mani maldina, tad es, bez šaubām, arī esmu; un viņš mani var maldināt, cik tik spēj, tomēr viņš nekad nepanāks, ka es esmu nekas, kamēr vien es domāšu, ka kaut kas esmu.

Tā ka, visu pietiekami un vēl vairāk izsverot, beidzot ir jānolemj, ka šis spriedums (*pronuntiatum*): *Es esmu, es eksistēju* (*ego sum, ego existo*) ir nepieciešami patiess ikreiz, kad es to izsaku vai apjēdzu ar prātu⁶⁶.” [AT VII 25]

Fragmenta sadalījums trijās daļās ir veikts ar nolūku, lai secīgi izvērtētu Dekarta domu gaitu fragmenta pirmajā un otrajā daļā, no kā tiek atvedināts secinājums fragmenta trešajā daļā, t.i., ka spriedums 'es esmu, es eksistēju' ir nepieciešami patiess ikreiz, kad meditētājs to izsaka vai apjēdz ar prātu. Vispirms es piedāvāšu fragmenta pirmās un otrās daļas lasījuma iespēju, kur Dekarta domu gaitu var rezumēt divu argumentu formā, kā uzdevums ir pierādīt 'es esmu' (*sum*). Tālāk es pievērsīšos Dekarta argumentācijas izvērtējumam. Visbeidzot, rezumēšu Dekarta nosacījumus un pieņēmumus, balstoties uz kuriem Dekarts pasludina 'es esmu' kā nepieciešami patiesu atziņu.

Fragmenta pirmās un otrās daļas domu gaitu var attēlot sekojošu argumentu formā:

(1) Ja es sevi par kaut ko pārliecināju, es biju

(2) Es sevi pārliecināju

Tātad es biju

(3) Ja kāds maldinātājs mani maldina, es esmu

(4) Kāds maldinātājs vienmēr cenšas mani maldināt

Tātad es esmu

⁶⁶ Dekarts, 2008, 59.lpp.

Abu argumentu forma ir pareiza, un secinājumi izriet no premisām. Ir jānoskaidro, cik pamatoti ir šie argumenti, proti, vai argumentu premisas ir patiesas. (2) un (4) premisa nav problemātiskas, jo ir ņemtas kā loģiskas patiesības, proti, ‘es sevi vai nu esmu pārliecinājies, vai arī neesmu’, vai arī ‘ja es tieku maldināts, es tieku maldināts’. Savukārt ne (1), ne (3) premisa nav šādas loģiskas patiesības. Līdz ar to arī argumenta pamatojums ir lielā mērā atkarīgs no tā, kā saprot (1) un (3) premisu patiesumu.

Gan (1) gan (3) premisa ir izteikta hipotētiska pieņēmuma formā. Pirmajā gadījumā meditētājs nonāk pie sava eksistences fakta kā tāda, par ko nav iespējams šaubīties, pārdomājot atziņu, ka par visu ir iespējams šaubīties. Šī atziņa ir pirmā pārliecība, par kā patiesumu Dekarts nešaubās. No šīs pārliecības viņš virzās tālāk un secina, ka, ja vien viņš ir sevi pārliecinājies par kaut ko, tas nozīmē, ka viņam bija jāeksistē – „nu, protams, ka es biju, ja es sevi par kaut ko pārliecināju” (AT VII 25).

Doma ‘*es sevi par kaut ko pārliecinu*’ apstiprina secinājuma ‘*es esmu*’ nepieciešamo patiesumu tādā ziņā, ka ir jābūt kādam, kurš ir sevi pārliecinājies, ka par visu ir iespējams šaubīties. Tāpat arī, ja viss tiek apšaubīts, nav iespējams apšaubīt pašu šaubu pastāvēšanu tajā mirklī, kad notiek šaubīšanās. Bet noteikta pārliecība un šaubas pastāv, jo ir kāds, kurš tajā brīdī ir pārliecināts vai šaubās. Līdz ar to arī tam, kurš šaubās, ir jābūt un jāeksistē tik ilgi, kamēr vien viņš visu apšaubā. Ar ‘es’ argumentā netiek apzīmēts nekas cits kā vien tas, kurš šaubās vai ir pārliecināts par kaut ko.

Pirmā ‘es esmu’ pierādījuma pamatā ir vispārējs nojēgums (*notion commune*)⁶⁷ – lai pārliecinātu sevi vai šaubītos, ir jābūt kādam, kurš ir sevi ir pārliecinājies vai šaubās. *Filozofijas pirmamatos* Dekarts atzīmē, ka „nav iespējams šaubīties, ka mēs pastāvam, kamēr mēs šaubāmies; šī ir pirmā lieta, ko mēs varam zināt, kad mēs uzmanīgi filozofējam” (CSM SW 162).

Pēc līdzīga principa arī darbojas maldinātāja arguments – otrs ‘es esmu’ pierādījums. Maldinātāja argumenta uzdevums ir parādīt, ka pat, ja meditētājs maldās un tiek maldināts, viņam, lai viņš maldītos, ir jābūt (skat. (3)). Reizē arī maldinātāja argumenta uzdevums ir atspēkot iespējamus skeptiķu iebildumus pret pirmā argumenta pamatojumu. Kāds varētu

⁶⁷ *Kārtulās* Dekarts atzīmē, ka vispārēju nojēgumi uzrāda nepieciešamu saistījumu starp kādām vienkāršām lietām, kā acīmredzamība ir pamatā jebkuram racionālam slēdzienam. Saistība ir nepieciešama tad, ja viena no tām kaut kādā veidā ir ietverta otras uztverē – nevar uztvert vienu, nedomājot par otru. Piemēram, forma ir saistīta ar izplestību tādā ziņā, ka nevar domāt par formu bez izplestības. Tā arī – „Ja, piemēram, Sokrāts saka, ka viņš apšaubā visu, nepieciešami seko, ka viņš saprot vismaz to, ka viņš šaubās, un līdz ar to, ka viņš zina, ka kaut kas var būt patiess vai aplams, u.c.; jo pastāv nepieciešama saistība starp šiem faktiem un šaubīšanās būtību (CSM SW 15).”

norādīt, ka Dekarts nevar būt drošs par (2) premisu tādā ziņā, ka viņa pārlicība ir nekas vairāk kā maldi, un nekas nav drošticams – arī atziņa, ka par visu ir iespējams šaubīties.

(4) premisa jāņem kā loģiska patiesība, t.i., vai nu kāds maldinātājs vienmēr cenšas Dekartu maldināt, vai arī necenšas maldināt. Dekarts pieņem drūmāko scenāriju, proti, ir visu varošs un viltīgs maldinātājs, kas viņu cenšas visādi maldināt (AT VII 25). No vienas puses, Dekarts ir spējis pārlicināt pats sevi, ka realitāte ir sapnis, viņa ķermenis ir maldi, bet viņš nav varējis apšaubīt to, ka kvadrātam ir četras malas, divi plus trīs ir pieci. No otras puses, viņš spēj iztēloties, ka šī maldinātāja spējas ir tik plašas, ka viņš var likt Dekartam šaubīties, vai viņš nekļūdās, veicot pat tādu vienkāršu aritmētisku darbību kā saskaitīšana (AT VII 20). Tā kā ir iespējams pieņemt, ka maldinātāja spēkos ir likt viņam kļūdīties, veicot kādu aritmētisku darbību, tad pat šīs acīmredzamās aritmētikas patiesības vairs nevar kalpot par drošticamām salām, kur paslēpties Dekartam, kurš šaubās.

Tajā pat laikā Dekarts atrod, ka visu varošais maldinātājs tieši apliecina secinājuma ‘es esmu’ nepieciešamo patiesumu. Dekarts norāda, ka pat tad, ja viņš tiek maldināts, viņam ir jābūt vismaz tik ilgi, kamēr viņš domā, ka viņš ir kaut kas – „viņš mani var maldināt, cik tik spēj, tomēr viņš nekad nepanāks, ka es esmu nekas, kamēr vien es domāšu, ka kaut kas esmu⁶⁸” (AT VII 25).

Rezumējot, caur metodisku šaubu pielietojumu Dekarts nonāk pie sprieduma ‘es esmu, es eksistēju’ kā nepieciešami patiesa ikreiz, kad tas tiek izteikts vai apjēgts ar prātu. Dekarta argumentācijas kodols – secinājums ‘es esmu’ ir nepieciešami patiess, jo nav iespējams šaubīties tajā mirklī, kad es sevi pārlicinu vai šaubos, ka man ir jābūt. Tāpat arī, ja meditētājs maldās un tiek maldināts, viņam, lai viņš maldītos, ir jābūt. Līdz ar to arī ‘es esmu’ parādās kā pirmais drošais un acīmredzamais uzskats, par kā patiesumu Dekarts ir pārlicināts.

Līdzīgs sprieduma ‘es esmu, es eksistēju’ izvērsums ir atrodams Dekarta darbā *Pārruna par metodi*, bet nu jau daudz pazīstamākā un literatūrā plaši aplūkotā un analizētā formā, t.i., tā dēvētais *cogito* arguments:

„Bet uzreiz pēc tam es ievēroju, ka, lai gan es vēlējos domāt, ka tās visas [lietas, kas Dekartam jebkad ir ienākušas prātā – D.V.] ir maldīgas, bija nepieciešams, lai es, kurš to domāju, būtu kaut kas. Un ievērodams, ka šī patiesība: *es domāju, tāpat es esmu* ir tik stingra un tik droša, ka pat paši īpatnējākie skeptiķi pieņemumi nespētu to satricināt, es nospriedu, ka to bez bažām varu pieņemt par manis meklētās filozofijas pirmo pamatpieņemumu⁶⁹.” [AT VI 33]

⁶⁸ Dekarts, 2008, 59.lpp.

⁶⁹ Ibid., 443.lpp.

Šo patiesību ‘es domāju, tā tad es esmu’ var interpretēt līdzīgi, kā sprieduma ‘es esmu, es eksistēju’ pamatojumu otrajā meditācijā. Tikai *Pārrunā par metodi* Dekarts ‘es sevi pārlicinu’ vai ‘mani maldina’ vietā lieto ‘es domāju’. Abos gadījumos Dekarts kā pārdomu veicējs cenšas sevi pārlicināt vai domā, ka viss ir maldi, bet tajā pašā mirklī viņam nākas atzīt, ka tam, kurš sevi pārlicina vai domā, ir jābūt kaut kam. Šo patiesību ‘es domāju, tā tad es esmu’ var attēlot sekojoša argumenta formā:

(5) Ja es domāju, tad es esmu

(6) Es domāju

Tātad es esmu

Šādā ziņā gan spriedums ‘es esmu, es eksistēju’, gan šī patiesība ‘es domāju, tā tad es esmu’ izsaka vienu un to pašu domu, t.i., ir nepieciešams, lai es, kurš domā (pārlicina sevi, šaubās, u.c.), ir jeb pastāv. Pirmais, ko meditētājs par sevi var skaidri zināt, ir tas, ka viņš ir. Abu argumentu sakarā rodas jautājumi, kādā nozīmē secinājums ‘es esmu’ ir nepieciešami patiesi un kāpēc ‘es domāju, tā tad es esmu’ tiek nodēvēts par skaidru un drošu patiesību – Dekarta filozofijas pirmo pamatpieņēmumu? Kā saprast pirmo neapgājamo patiesību, kam ir jākalpo par atbalsta punktu citām iespējamām zināšanām, standartu un principu, pēc kā ir iespējama citu patiesību meklēšana?

2.3. ‘Es esmu, es eksistēju’ interpretāciju problēmas

Nepastāv vienprātība jautājumā, kā saprast Dekarta filozofijas pirmo pamatprincipu – ‘es esmu, es eksistēju’ vai ‘es domāju, tā tad es esmu’. Dažādi iebildumi, kā arī interpretāciju iespējas ir atrodamas gan *Iebildumos pret Meditācijām*, gan mūsdienu pētnieku darbos. No vienas puses, pētniekus interesē formālie aspekti Dekarta argumentācijā, t.i., kādā veidā Dekarts nonāk pie sprieduma ‘es esmu, es eksistēju’ vai patiesības ‘es domāju, tā tad es esmu’. Vai *ego cogito, ergo sum* pamatā ir siloģisms, kur *sum* tiek deducēts no *cogito*? Vai varbūt *sum* ir intuitīvs tvērums, acīmredzama patiesība, kas atklājas domātājam? No otras puses, pētnieki pievēršas saturiskiem aspektiem Dekarta argumentācijā, jautājot, kādā ziņā ‘es esmu’ ir nepieciešami patiesi, kā saprast pirmo neapgājamo patiesību, kam ir jākalpo par atbalsta punktu citām iespējamām zināšanām, standartu un principu, pēc kā ir iespējama citu patiesību meklēšana, u.c.

2.3.1. Formālie aspekti

Pārdomājot *cogito* un *sum* saistību, pētnieki vērš uzmanību uz *ergo* un pieņem, ka šo patiesību ir iespējams interpretēt kā siloģismu, kur *sum* tiek deducēts no *cogito*, pateicoties lielajai premisai 'ikviens, kurš domā, ir vai eksistē', kas šajā gadījumā ir noklusēta⁷⁰.

Dekarts iebilst pret šāda veida interpretāciju. Atbildē uz otrajiem iebildumiem Dekarts raksta: „Kad kāds apgalvo 'Es domāju, tātad es esmu vai eksistēju', viņš neizsecina eksistēšanu no domāšanas ar siloģisma palīdzību, bet ierauga to kā kaut ko acīmredzamu ar vienkāršu intuīciju, kas piemīt prātam” (CSM II 100). Problēma, interpretējot *cogito ergo sum* kā siloģismu, ir sekojoša. Ja *cogito* un *sum* veidotu siloģismu, tas nozīmētu, ka premisām vajadzētu būt skaidrākām un labāk zināmām, nekā pašam secinājumam – *sum*. Zināšanas par lieto premisu 'ikviens, kurš domā, ir vai eksistē' nevar būt pirms zināšanām par *sum* (CSM II 100). Tas būtu pretrunā ar Dekarta uzskatu, ka spriedums 'es esmu, es eksistēju' ir pirmā skaidrā un drošā zināšanu vienība, kas ir liekama visu zināšanu pamatā.

Dekarts uzlūko *sum* kā intuitīvu tvērumu un acīmredzamu patiesību, kas atklājas ikvienam, kurš rūpīgi meditē, tādā nozīmē, ka meditētājs savās pārdomās (domājot, pārlicinoties, šauboties, u.c.) atrod spriedumu *sum* kā nepieciešami patiesu ikreiz, kad viņš prāta kaut ko izsaka vai apdomā (AT VII 25). Dekarts uzsver: „Tas ir neiespējami, ka es varētu domāt, bet tajā pašā laikā nebūt. Līdz ar to es secinu, ka lai domātu, ir jābūt” (CSM II 100).

Sum kā acīmredzama patiesība neatklājas ikdienišķā domāšanas situācijā. Šajā sakarā Kotingems atzīmē, ka Dekarts nesāk ar pieņēmumu par *cogito ergo sum* kā pašu par sevi saprotamu lietu. *Cogito* ir kā atklājums, kas tiek „izdabūts ārā” no metodisku šaubu piemērošanas it visam un tiek gūts ilga meditātīva vingrinājuma rezultātā⁷¹. Tādā ziņā pie *sum* var nonākt ikviens, bet, lai ieraudzītu šo atziņu kā pirmo acīmredzamo un drošo patiesību, ir jāvēršas pie savas domāšanas.

Cogito un *sum* saistījuma ne tik viennozīmīgajām interpretāciju iespējām pievēršas Jāko Hintika (*Jaakko Hintikka*) rakstā *Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?*.

Vispirms Hintika parāda, ka ir iespējams sniegt 'es domāju, tātad es esmu' loģiski konsekventu lasījumi, neiesaistot vispārēju apgalvojumu. Argumenta loģisko formu var attēlot, izmantojot *modus ponens* (ja es domāju, tad es esmu, es domāju, tātad es esmu). Vienīgi problemātiska ir premisa 'es domāju', kas formāli pieļauj nekonkretizētu atribūta

⁷⁰ Skat. Otros iebildumus pret Meditācijām (CSM II 100). Apkopojumu par *cogito ergo sum* interpretāciju iespējām skat. Stone, 1993.

⁷¹ Cottingham, 1988, p.46.

lietojumu (es skrienu, es žāvājos u.c.). Līdz ar to Dekartam būtu jāatzīst, ka nevar ne vien domāt, bet arī skriet, žāvāties, u.c., ja neeksistē⁷².

Hintika vērš uzmanību uz citu *cogito* lasījuma aspektu, proti, 'es domāju' nav vienkārši izteikums (premisa), bet ir iesaistīts runas darbībā un veic noteiktu funkciju – ar *cogito* runātājs pats apstiprina savu eksistēšanu – *sum*⁷³. Hintika argumentē, ka viena lieta ir izteikuma loģiskā struktūra un patiesums, bet cita – lietošanas situācijas. Lietošanas situācija izmaina pēc loģiskās struktūras identisku izteikumu interpretāciju iespējas. Lietošanas situācijā parādās lietojuma darbība, t.i., konkrētas personas darbības izsakot teikumu. Runas darbība nav tik daudz atkarīga no paša teikuma, cik lietojuma situācijas un darbības veicēja. Dekarts, apgalvojot, ka 'es domāju, tātad es esmu', ir veicis apgalvojuma izteikumu, kas ir vērtējams ne vien kā loģisks slēdziens, bet arī noteikta darbība. Bet no šāda viedokļa bezjēdzīga darbība no kāda puses būtu apgalvot, ka viņš neeksistē. Hintika domā, ka Dekarts ir pamanījis šo eksistenciālo pretrunīgumu teikumā, ja tas izskan pirmajā personā, līdz ar to pamanot 'es eksistēju' eksistenciālo pašpierādījumu (*the existential self-verifiability*)⁷⁴.

'Es esmu' neapšaubāmība izriet no domāšanas akta, proti, no mēģinājuma domāt pretēji. *Cogito* funkcija Dekarta izteikumā ir atsaukties uz domāšanas aktu, caur ko 'es eksistēju' eksistenciālais pašpierādījums parāda sevi. Tas ir neapšaubāms, jo un tikai tikmēr, kamēr par to tiek domāts. Hintika argumentē, ka attiecības starp *cogito* un *sum* nav premisas un secinājuma attiecības, bet attiecības, kas drīzāk pastāv starp procesu un tā rezultātu. Manas eksistences neapšaubāmība izriet (rezultējas) no domāšanas tāpat kā mūzikas skaņa veidojas no klavieru spēlēšana. Tādēļ arī varbūt precīzāk būtu teikt, ka 'ar domāšanu es uztveru savu eksistenci', nevis 'es domāju, tātad es esmu'⁷⁵.

Pēc Hintikas domām *cogito* funkcija, kā arī Dekarta motivācija tā iesaistīšanai teikumā, ir attiekties uz 'lietojumu' (domāšanas darbību), caur ko teikums 'es eksistēju' var tikt uzskatīts kā tāds, kas pats sevi verificē. Te arī ir ieraugāms iemesls, kādēļ *cogito* nevar aizstāt ar jebkuru citu darbību, kas tiek veikta no pirmās personas, piemēram, es eju⁷⁶. Šajā

⁷² Izteikuma 'es domāju, tātad es esmu' loģisko formu ir salīdzinoši vienkārši definēt. 'Es domāju' izsaka sekojoši – indivīds 'es'(a) iegūst atribūtu 'domāt' (B) un kopā „B(a)”. Bet teikumā 'es esmu' vai 'es eksistēju' tas pats indivīds tiek apzīmēts kā tas, kas eksistē, ko, izmantojot Kvaina izstrādāto formalizēšanas sistēmu, kur 'būt nozīmē būt saistītam mainīgam' (*be is to be a value of a bound variable*), apzīmē „(Ex) (x = a)”. Rezultātā 'es domāju, tātad es esmu' ir izsakām: $B(a) \rightarrow (Ex) (x = a)$, kur izmantojot *modus ponens* (ja es domāju, tad es eksistēju, es domāju, tātad es eksistēju) nonāk pie secinājuma 'es eksistēju' vai 'es esmu'. Slēdziens ir pareizs un arī neiesaista vispārējās premisas (visi, kas domā, ir) postulēšanu. Bet šajā gadījumā jautājums ir par premisām. „B(a)” strādā neatkarīgi no tā, kas ir B kā atribūts (Hintikka 1968, pp.111-112).

⁷³ Hintikka, 1968, p.121.

⁷⁴ Ibid., pp.118-21

⁷⁵ Ibid., pp.121-2

⁷⁶ Ibid., p.123.

interpretācijā tiek uzsvērts sprieduma 'es esmu, es eksistēju' performatīvais raksturs, kas atklājas, kad vien kāds to izsaka vai nodomā.

2.3.2. Saturiskie aspekti

Dekarts nepieņem spriedumu 'es esmu, es eksistēju' kā nepieciešami patiesu, balstoties argumenta loģiskajā formā, t.i., izejot no tā, ka secinājums izriet no premisām. Ir jārūnā par ļoti konkrētu kontekstu, kā ietvaros Dekarts pamana secinājums 'es esmu, es eksistēju' kā nepieciešami patiesu.

Katoļu priesteris Pjērs Gasends (*Pierre Gassendi*) (1592-1655), piekto *Iebildumu* autors, izvirza sekojošus iebildumus pret Dekarta argumentāciju otrajā meditācijā:

„Tu secini, ka spriedums *Es esmu, Es eksistēju*, ir patiesi ikreiz, kad tu to domā vai esi uztvēris to savā prātā. Bet es neredzu, kādēļ tev bija nepieciešami visi šie argumenti, kad tai pat laikā tu biji pārliecināts, un tas bija patiesi, ka tu eksistēji. Tu būtu varējis izdarīt šādu pašu secinājumu no ikvienas citas tavas darbības, kopš tas ir zināms ar dabisko gaismu, ka ikviens, kurš kaut ko dara, eksistē.” (CSM II 180)

Dekarts noliedz, ka viņš būtu varējis izdarīt tādu pašu secinājumu no ikvienas savas darbības, tā kā viņš nav pārliecināts ne par vienu no tām, izņemot vienīgi domāšanu (CSM II 244). Dekarts saka: „Lietojot vārdu 'pārliecināts', es atsaucos uz metafizisku pārliecību, kas ir vienīgā problēma šajā punktā” (CSM II 244).

Dekarts uzskata, ka *ambulo, ergo sum* (es eju, tātad es esmu) un *cogito, ergo sum* nav salīdzināmi, jo 'es eju' (*ambulo*) nav neapšaubāms tādā pat nozīmē kā 'es domāju' (*cogito*) (CSM II 244). Pirmajā meditācijā Dekarts ir paguvis apšaubīt ķermeņa pastāvēšanu (AT VII 19). Šādā nozīmē 'es eju' nav drošticams apgalvojums, jo Dekarts nevar būt pārliecināts, ka viņam ir ķermenis, jo ir atradis iemeslu šaubīties par to. Bet, lai iešana būtu iespējama, ķermeņa pastāvēšana ir tās nepieciešamais nosacījums.

Toties ar *cogito* ir citādāk, jo tieši no 'ja es šaubos, es domāju' izriet Dekarta pārliecība par 'es domāju'. Dekarts atklāj, ka viņš var būt pārliecināts par jebkāda veida domāšanas darbību, ja viņš skaidri apzinās, ka viņš domā, šaubās, u.c. Tādēļ arī Dekarts uzsver, ka secinājums 'es esmu' var būt nepieciešami patiesi tikai ikreiz, kad tas tiek izteikts vai apjēgts ar prātu (AT VII 25). Tas nav patiesi kādā absolūtā nozīmē. *Sum* nepieciešamo patiesumu garantē tas, ar kādu pārliecību un noteiktību tas tiek uztverts. Dekarta viena no galvenajām domām ir, ka mēs varam būt droši un pārliecināti par kādu lietu un zināt, ka tā ir patiesa, tikai tajā mirklī, kad mēs to skaidri un izšķirti uztveram ar prātu, t.i., koncentrējam savu domāšanu

uz to. Tas, kas šajā gadījumā mūs pārliecina, ir vienkārši mūsu pašu pieredzējums vai apzināšanās⁷⁷.

Tas, ko Dekarts saprot ar metafizisku pārliecību, ir nesaraujami saistīts ar nepieciešamības izpratni, jo Dekarts lieto vārdu 'nepieciešamība' kā sinonīmu frāzei 'nav iespējams apšaubīt'. Kāds var būt pārliecināts par kādu lietu, ja viņš par to nešaubās. Kas mūs pārliecina par kaut kā patiesumu, proti, to, ka nav iespējams par to šaubīties? Pie kādiem nosacījumiem nav kaut ko iespējams apšaubīt?

Vairāki mūsdienu pētnieki pievēršas nepieciešamības izpratnes analīzei. Piemēram, Bernards Viljams, analizējot, kas tieši pārliecina *cogito* un *sum* gadījumā, nošķir divus variantus, kā ir iespējams interpretēt izteikumu '*es domāju, tā tad es esmu*': (a) tas ir nepieciešami, ka, ja es domāju, tad es esmu; (b) ja es domāju, tad tas ir nepieciešami, ka es esmu⁷⁸. Abus izteikumus atšķir nepieciešamības novietojums un izpratne, kas ir tas, par ko nav iespējams šaubīties. Pirmajā gadījumā nepieciešamības novietojums norāda uz pārliecību, ka, lai domātu, ir jābūt. Otrā gadījumā raksturo pārliecību, ka domāšana ietver kā iepriekšēju pieņēmumu domātāja eksistēšanu (zināšanas par eksistenci tiek iepriekšpieņemtas).

Dekarta argumentāciju raksturo pirmā izteikuma interpretācija (a). *Filozofijas pirmamatos* Dekarts norāda: „Tā ir pretruna, pieņemt, ka tas, kurš domā, tajā brīdī, kad viņš domā, neeksistē. Attiecīgi, šī zināšanu vienība (secinājums) – *Es domāju, tā tad es esmu* – ir pirmā un visdrošākā no visām lietām, kas ienāk prātā ikvienam, kurš uzmanīgi filozofē” (CSM SW 162). Uz *cogito* var skatīties kā uz *sum* apliecinājumu, ko nosaka princips 'lai domātu, ir jābūt'. Saskaņā ar šo principu, ja ir doma, noris domāšana, tad ir jābūt kādam, kurš domā. Zināšana par kādas lietas eksistenci ('es') tiek atvedinātas no īpašībām vai atribūtiem, kurus kāds uztver un apzinās kā šai lietai piederīgu.

Otra izteikuma interpretācija (b) ir problemātiska sekojošu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tādā gadījumā jebkurš lietas apraksts ietver tās nepieciešamo eksistenci. Piemēram, apgalvojums 'cilvēki aiz loga pastaigājas' ietver pieņēmumu, ka šiem cilvēkiem ir jāeksistē. Tādā nozīmē 'es domāju' jau paredz un ietver sevī secinājumu 'es esmu'. Ja 'es domāju' jau paredzētu 'es esmu', tad *cogito* arguments būtu zināmā mērā bezjēdzīgs. Otrkārt, pielietojot šaubu metodi, redzams, ka apgalvojumi 'es domāju' un 'es eksistēju' paši par sevi nav nepieciešamas patiesības. Piemēram, arī sapnī man šķiet, ka es domāju, kaut arī izrādās, ka es sapņoju. Kā norāda Aijers (*Ayer*), nepieciešama patiesība ir tikai apgalvojums 'es eksistēju, ja es domāju'.

⁷⁷ Vēstulē Voētijam Dekarts atzīmē: „Es nerunāju par jebkāda veida pārliecību, ko kāds varētu noturēt visā savas dzīves laikā, bet tikai un vienīgi par tādu pārliecību, kas tiek sasniegt tajā mirklī, kad kāda zināšanu vienība tiek uztverta.” (CSM III 223). Jo skaidrāk kaut kas tiek uztverts, jo kāds par šo tvērumu iegūst noteiktāku pārliecību.

⁷⁸ Williams, 1968, p.94.

Bet apgalvojumu 'es esmu' un 'es eksistēju' patiesums izriet no tā, ka šos apgalvojumus apšaubā kāds, kurš tos izsaka⁷⁹.

2.3.3. No 'es esmu' pie 'kas es esmu?'

Atskatoties uz Dekarta pārdomu secīgumu un savstarpējo saistību attiecībā pret spriedumu 'es esmu, es eksistēju', ir jāatzīmē sekojoši apsvērumi, izejot no kā Dekarts pasludināja šo spriedumu kā nepieciešami patiesu – stabilo un drošu zināšanu pamatu. Pirmajā meditācijā Dekarts bija nonācis pie atziņas „nekas no tā, ko reiz esmu turējis par patiesu, nav tāds, ka tas nepieļautu šaubīšanos⁸⁰” (AT VII 21), kā rezultātā Dekarts otrās meditācija sākumā atzina, ka viņš ir „tik apjucis, it kā pēkšņi būtu iekritis dziļā atvarā, tā ka ne ar kāju atsperties, ne virspusē izpeldēt⁸¹” (AT VII 23). Tai pat laikā Dekarts ievēroja, ka, šauboties par visu, nebija iespējams noliegt pašu šaubīšanos. Līdz ar to viņš bija sevi pārliecinājis par kaut ko (viss ir apšaubāms). Tā kā viņš bija sevi par kaut ko pārliecinājis, viņam nācās atzīt, ka ne viss ir apšaubāms un ir lietas, par kurām viņš var būt drošs. Līdz ar to Dekarts pašās šaubās kā dziļā atvarā atrada kādu zaru – atziņu, ka nav iespējams apšaubīt pašu šaubīšanos, pie kā pieķerties, lai izpeldētu ūdens virspusē. Dialogā *Patiesības meklēšana* Dekarts atzīmē: „No šīm vispārējām šaubām kā no stingra un nekustīga punkta, es grasos iegūt zināšanas par Dievu, sevi un visu pārējo pasaulē” (CSM II 409). Redzams, ka *Meditācijās* Dekarts sāk ar zināšanām par sevi, jo pirmā lieta, kas atklājas Dekartam, ir doma, ka tam, kurš šaubās, ir jāeksistē, t.i., sprieduma 'es esmu, es eksistēju'. Dialogā *Patiesības meklēšana* Dekarts rezumē savu domu gaitu: „Tu esi, un tu zini, ka tu esi, un tu zini to tikai tāpēc, ka tu šaubies” (CSM II 410). Šaubas pārliecina, ka ir iespējams zināt kaut ko, un Dekarts uzskata, ka pirmās skaidrās un uzskatāmās zināšanas, kas atklājas, ir zināšanas, ka 'es esmu'.

Spriedums 'es esmu' paredz izvērsumu, jo nav skaidrs, kas ir 'es', par kā nepieciešamo eksistenci Dekarts var būt pārliecināts tajā mirklī, kad viņš domā, pārliecina sevi, šaubās, u.c. Dekarts atzīmē: „Taču es vēl nepietiekami saprotu, kas tad īsti ir tas 'es', kurš jau nepieciešami esmu; un turpmākajā ir jāuzmanās, lai es varbūt neviļus sevis vietā nepieņemtu ko citu un tā nekļūdītos arī tajā atziņā, par kuru apgalvoju, ka tā ir pavisam droša un acīmredzama⁸²” (AT VII 25). Šeit ir jāatzīmē divas lietas. Pirmkārt, Dekarts vērs uzmanību uz to, ka ne visi 'es' – ne viss, uz ko var attiecināt vārdu 'es', būs 'es', par kā nepieciešamo

⁷⁹ Ayer, 1968, p.81.

⁸⁰ Dekarts, 2008, 51.lpp.

⁸¹ Ibid., 57.lpp.

⁸² Ibid., 61.lpp.

eksistenci Dekarts var būt pārlicināts. Rūpīgās pārdomās ir jāatklāj, kas ir šis 'es', kurš šaubās, sevi pārlicina, domā, u.c. Otrkārt, tas, ka atziņa 'es esmu' ir droša un acīmredzama, ir nesaraucjami saistīts ar to, kas ir šis 'es'. 'Es' būtība ir pamats tam, kādēļ tā eksistence ir mums zināma. Ja 'es' vietā pieņem tādu 'es', par ko netiek gūta metafiziska pārlicība, tad arī spriedums 'es esmu' vairs nebūtu nepieciešami patiess⁸³.

2.4. 'Es esmu domājoša lieta' (*sum res cogitans*)

Meditāciju stāstījums 'es' formā var maldināt tādā veidā, ka kāds varētu pieņemt, ka 'es' ir attiecināms uz Dekartu kā šo meditāciju autoru, liekot vienlīdzības zīmi starp vārdiem 'es' un 'Dekarts'. Dialogā *Patiesības meklēšana* Dekarts atzīmē, ka nav jēga turēties pie vai strīdēties par vārdiem, jo „vārdi neizsaka neko no tā, kas var tikt uztverts, vai kas izveido kādu skaidru ideju mūsu prātā” (CSM II 411). Varētu teikt, ka Dekarts aicina runāt par lietu būtību, nevis vārdiem. Gan 'es', gan 'Dekarts' kā vārdi paši par sevi neizsaka to lietu būtību, kuru tie apzīmē. Redzams, ka Dekarts pieņem, ka lietas būtība ir atklājama intelektuālā pieredzējumā, pievēršoties uztverei un skaidrajām idejām mūsu prātā. Izmantojot līdzību ar sajūtu pieredzi, tāpat kā, lai zinātu medus garšu, ir jāpagaršo šī lieta, tā arī, lai zinātu, kas ir 'es', ir jāpievēršas tam, kas, domājot par 'es', tiek skaidri uztverts. Savukārt, lai varētu skaidri uztvert, kas ir 'es', ir jānoliek malā iepriekšējie pieņēmumi (aizspriedumi) par 'es'. Sekošana aizspriedumiem (sajūtu, autoritāšu, u.c. spriedumiem), izvērtējot kādas lietas būtību, varētu salīdzināt ar runāšanu par medus garšu, nemaz to nepagaršojot.

Meditāciju pārskatā Dekarts, runājot par otrās meditācijas uzstādījumu, sniedz ieskatu tajā, ko tieši viņš ir iecerējis pierādīt:

„Otrajā meditācijā prāts, kas, lietojams savu īpašo brīvību, pieņem, ka neviena no tām lietām, par kuru pastāvēšanu kaut vismazākajā mērā iespējams šaubīties, nepastāv, pievērš uzmanību tam, ka nav iespējams, ka viņš pats pa to laiku nepastāv. Arī tas ir visaugstākā mērā lietderīgi, jo šādā veidā tas viegli izšķir, kas pieder pašam prātam, tas ir, prātnajai dabai, un kas piederas ķermenim⁸⁴.” (AT VII 12)

Norādes, kas ir atrodamas ievadā, ļauj konkretizēt, uz ko ir attiecināms 'es'. 'Es esmu' attiecas uz prātu, par kā eksistences faktu nav iespējams šaubīties tajā mirklī, kad notiek

⁸³ Dekarta pētījuma gaita liek domāt, ka, jautājumā par 'es', Dekarts vispirms sāk ar 'es' eksistenci, t.i., faktu, ka 'es esmu', un pēc tam jautā, kas es esmu. Tādā ziņā Dekarta pieeja atbilst sholastiķu-eksistenciālistu pētījuma kārtībai, kur priekšplānā tiek izvirzītas zināšanas par lietas eksistenci un pēc tam tiek jautāts, kāda veida īpašības raksturo šo lietu. Stīvens Gaukrogers argumentē, ka Dekarta pieeju raksturo 'esences pirms eksistences', kaut ar Dekarts it kā apvērš šo pētījuma kārtību argumentā par prāta dabu. Runājot par prātu, Dekarts sasaista 'zināt, ka eksistē' ar 'zināt, kas eksistē' – mēs skaidri zinām prāta eksistenci, pateicoties tam, ka mēs skaidri uztveram tā būtību (Gaukroger, 2002, pp.74-75). Tādā ziņā prāta eksistence ir zināma, pateicoties zināšanām par tā būtību.

⁸⁴ Dekarts, 2008, 31.lpp.

šaubīšanās. Dekarts, jautājot, kas es esmu, t.i., kas ir 'es', kurš šaubās, sevi pārlicina, domā, u.c., ir iecerējis pievērsties prāta būtības izpētei, t.i., izšķirt, kas piederas pašam prātam, un atdalīt to no tā, kas raksturo ķermeni. Uzdevums nav vienkāršs, jo jautājumu, kas ir 'es', padara neskaidru daudzie iepriekšējie pieņēmumi, kuriem Dekarts ir līdz šim uzticējies, domājot par 'es'. Tādēļ vispirms ir secīgi jāpārbauda šie pieņēmumi, lai atbrīvotu prātu skaidrai savas dabas uztveršanai.

2.4.1. Iepriekšējo pieņēmumu par 'es' izvērtējums

Dekarts iesāk savu iepriekšējo uzskatu pārbaudīšanu un norāda: „Tāpat par ko īsti es sevi iepriekš esmu uzskatījis? Par cilvēku, zināms.⁸⁵” (AT VII 25). Uzskats, ka 'es' ir 'cilvēks' ir problemātisks, jo var jautāt tālāk, kas ir 'cilvēks'? Kāds varētu atbildēt, 'cilvēks' ir 'saprātīgs dzīvnieks'? Dekarts atzīmē, ka tādā gadījumā nāktos skaidrot, kas ir 'dzīvnieks' un kas ir 'saprātīgs', līdz ar to „no viena jautājuma es noslīdētu daudzos un grūtos⁸⁶” (AT VII 25). Ja 'es' tiek raksturots kā 'cilvēks', tas iekļūst nebeidzamā vārdu un to definīciju virknē un padara jautājumu, kas es esmu, daudz neskaidrāku.

Nākamā lieta, ko Dekarts apsver, ir viņa priekšstats par sevi kā būtni, kam ir ķermenis, t.i., „man ir seja, plaukstas, rokas un visa šī locekļu ierīce, kas ir saskatāma arī liķos un ko es apzīmēju ar vārdu 'ķermenis'⁸⁷” (AT VII 26). Dekarts ar 'ķermeni' saprot „visu, kas ir piemērots tam, lai to ieslēgtu kāds apveids, lai to ierobežotu kāda vieta, lai tas piepildītu telpu tā, ka no tās ir izslēgts jebkurš cits ķermenis; turklāt tas tiek uztverts ar tausti, redzi, dzirdi, garšu un ožu⁸⁸” (AT VII 26). 'Es' kā 'ķermeņa' izpratne ir problemātiska, jo pārlicība un zināšanas par ķermeni tiek iegūtas ar vai caur sajūtām. Apšaubot it visu, Dekarts ir pieņēmis, ka viņš nevar būt drošs par ķermeņa eksistenci, līdz ar to arī, ka viņam ir rokas, kājas, u.c.

Dekarts savos iepriekšējos pieņēmumus atrod arī priekšstatu par 'dvēseli' kā tādu, uz ko var attiecināt tādas darbības kā barošanas, pārvietošanas, jušanu un domāšanu (AT VII 26). Šāds priekšstats par 'dvēseli' ir tieša atsauce uz dvēseles izpratni aristoteliski-sholastiskajā tradīcijā. Dekarts atzīmē, ka, ja pat viņš iepriekš bija pārlicināts par sevi kā tādu, kurš barojas, pārvietojas, jūt un domā, viņam īsti nekad nav bijis skaidrs, kas šī dvēsele varētu būt (AT VII 26). Tā kā pats jēdziens 'dvēsele' ir neskaidrs, tad tas nevar kalpot, lai atbildētu uz jautājumu, kas es esmu. Savukārt bez pieņēmuma, ka ir ķermenis, nevar runāt par tādām

⁸⁵ Dekarts, 2008, 61.lpp.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid., 63.lpp.

darbībām kā barošanās, pārvietošanās un jušana. Dekarts saka: „Tā kā man tagad nav ķermeņa, arī tie ir tikai sadomājumi”⁸⁹ (AT VII 27).

Ja ‘es’ nav ‘cilvēks’, ‘ķermenis’, ‘dvēsele’ vai kāda lieta, kas barojas, pārvietojas un jūt, kas ir šis ‘es’, par kuru Dekarts zina, ka tas ir?

2.4.2. ‘Es’ ir lieta, kas domā

Dekarts sevī atrod drošu pārliecību, ka domāšana ir, un ‘es’ ir nekas cits, kā lieta, kas domā:

„Domāt? Lūk, es atradu: domāšana ir. To vienīgo no manis nevar atraut. Es esmu, es eksistēju, tas ir droši. Bet cik ilgi? Protams, kamēr domāju, jo varētu pat gadīties, ja es pārtrauktu visu domāšanu, tad es tūlīt pat vispār pārstātu būt. Es tagad nepieļaušu neko, kā vien to, kas ir nepieciešami paties. Tātad es esmu tikai stingri ņemot domājoša lieta, tas ir, prāts jeb gars, jeb intelekts, jeb saprāts”⁹⁰. (AT VII 27)

Tāpat arī *Pārrunā par metodi* Dekarts norāda:

„Vēlāk uzmanīgi pārbaudīdams to, kas es esmu, redzēju sevi spējām iztēloties, ka man nav nekāda ķermeņa un ka nav nekādas pasaules, ne arī kādas vietas, kurā es būtu, taču tieši tādēļ es nespēju iztēloties, ka manis vispār nav; un tieši otrādi – no tā vien, ka es domāju par citu lietu patiesuma apšaubīšanu, acīmredzami un ļoti droši seko, ka es esmu; turpretī, ja es vienkārši pārtrauktu domāt, tad, pat ja viss pārējais, ko jebkad esmu iztēlojies, būtu paties, man nebūtu nekāda mazākā pamatojuma ticēt, ka es biju bijis. No tā es atzinu, ka es esmu substance, kuras visa būtība jeb daba nav nekas cits kā domāšana, kurai nav vajadzīga neviena vieta un kura nav atkarīga ne no vienas vieliskas lietas”⁹¹. (AT VI 32, 33)

Redzams, ka gan *Meditācijās*, gan *Pārrunā par metodi* Dekarts nonāk pie secinājuma, ka ‘es’, par kā nepieciešamo eksistenci viņš ir pārliecināts tajā mirklī, kad viņš domā, pārliecina sevi, šaubās, u.c., nevar būt nekas cits kā domājoša lieta, t.i., substance, kuras visa būtība ir tikai un vienīgi domāšana. ‘Es’ ir neviens cits kā tas, kurš domā, un domāšana ir šī ‘es’ kā domātāja būtība jeb daba. Ja ‘es’ būtībā ietver ko citu bez domāšanas, tad arī pārliecība ‘es esmu, es eksistēju’ vairs nav droša un acīmredzama, jo Dekarts ir iepriekš pamanījis, ka tikai domāšana viņu spēj pārliecināt par ‘es’ eksistēšanas nepieciešamību, proti, lai domātu, ir jābūt⁹². Tādēļ arī Dekarts piebilst, ka, ja gadījumā viņš pārtrauktu domāt, viņam nebūtu nekāda pamatojuma ticēt savai kā domātāja eksistencei (AT VII 27). Līdz ar to

⁸⁹ Dekarts, 2008, 65.lpp.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid., 443, 445.lpp.

⁹² Cf. Spinoza, 1969, pp.12-14.

sprieduma 'es esmu, es eksistēju' nepieciešamais izvērsums ir 'es esmu domājoša lieta' – es esmu, ja es domāju (šaubos, pārlicinu sevi, u.c.), un, tā kā vienīgais, ko es skaidri uztveru, domājot par 'es', ir domāšana, es esmu domājoša lieta.

Lai saprastu Dekarta argumentāciju, t.i., pierādījumu, ka 'es', kā eksistence viņam ir zināma, ir nekas cits kā domājoša lieta, ir jāpievēršas tam, ko viņš saprot ar vārda 'domāt' (*cogitare*) un 'doma' (*cogitationis*).

Dekarts lieto vārdu 'domāt' (*cogitare*) salīdzinoši plašā nozīmē. Izvērsot, kas ir 'es', kas domā, Dekarts saka: „Tātad – kas es esmu? Lieta, kas domā. Kas tas ir? Protams, ka tā ir lieta, kas šaubās, saprot, apgalvo, noliedz, grib, negrib, arī iztēlojas un jūt⁹³” (AT VII 28). Šaubīšanās, saprašana, noliegšana, u.c., ir jāsaprot kā dažādi domāšanas veidi (*modi cogitandi*). Piemēram, Dialogā *Patiesības meklēšana* Dekarts atzīmē: „Ja tā ir patiesība, ka es šaubos (es nevaru noliegt to), tas ir vienlīdz patiesi, ka es domāju, jo kas gan ir šaubīšanās, ja ne domāšana noteiktā veidā?” (CSM II 415). Reizē Dekarts dēvē visas gribas, intelekta, iztēles un sajūtu darbības kā 'domas' (*cogitationes*). Atbildot uz otrajiem iebildumiem, Dekarts atzīmē: „Ar vārdu 'domu' es saprotu visu, kas mūsos ir tā, ka mēs to nepastarpināti apzināmies⁹⁴” (AT VII 160). Tādā ziņā, ja Dekarts apzinās, ka viņš šaubās, tas nozīmē, ka viņš šaubās. Tāpat arī, ja kāds apzinās, ka viņš domā, nav iespējams, ka viņš maldītos par to, ko viņš nepastarpināti uztver⁹⁵.

Dekarts uzskata, ka bez dažādajām domas darbībām un veidiem ir arī jārunā par to, kas tiek aptverts domāšanā – „kad es gribu, kad es baidos, kad es apgalvoju, kad es noliedzu, es visos šajos gadījumos satveru kādu lietu kā manas domas pamatu⁹⁶” (AT VII 37). Šis 'manas domas pamats' (*subjectum meae cogitationis*) ir attiecināms uz 'es', kurš apzinās, ka viņš apgalvo, grib, sajūt, u.c. Piemēram, šaubīšanās kā domāšanas darbība ir nesaraujami saistīta ar domu, ka ir jābūt kādam, kurš šaubās. Dekarts saka: „Jo ir tik uzskatāms, ka tas esmu es, kurš šaubos, kurš saprotu, kurš gribu, ka nevar uzrasties nekas, ar ko to varētu izskaidrot vēl acīmredzamāk⁹⁷.” (AT VII 29)

Veids, kā Dekarts nonāk pie domas 'es esmu domājoša lieta', ir sekojošs. Vispirms viņš pamana, ka nav iespējams apšaubīt pašu šaubu pastāvēšanu mirklī, kad notiek šaubīšanās, t.i., viņš apzinās, ka šaubās. Bet, lai šaubīšanās būtu iespējama, ir jābūt kādam, kurš šaubās. Līdz ar to Dekarts atzīst spriedumu 'es esmu, es eksistēju' kā acīmredzamu un drošu pārlicību, kas ir nepieciešami patiesai, kamēr kāds apzinās, ka viņš domā, sevi pārlicina, u.c. Tālākās

⁹³ Dekarts, 2008, 69.lpp.

⁹⁴ Ibid., 299.lpp.

⁹⁵ Cf. Malcom, 1967, p.319.

⁹⁶ Dekarts, 2008, 89.lpp.

⁹⁷ Ibid., 69.lpp.

pārdomās tiek atklāts, ka, tā kā vienīgās lietas, ko Dekarts, apšaubot visu, var zināt ar drošu pārlicību (par ko nav iespējams šaubīties), ir savas domas un domāšanas veidi (apzinoties, ka domā, šaubās, u.c.), tad šis ‘es’ ir nekas cits, ka lieta, kura domā. Dialogā *Patiesības meklēšana* Dekarts rezumē: „Bet es eksistēju, un es zinu, kas es esmu, un es zinu šo faktus, jo es šaubos, t.i., es domāju” (CSM II 415).

2.4.3. Arno un Hobsa iebildumi

Antuāns Arno (1612-1694) un Tomass Hobss (1588-1679) piekrīt Dekarta filozofijas pamatprincipam ‘es esmu, es eksistēju’ vai ‘es domāju, tātad es esmu’, t.i., pierādījumam par ‘es’ nepieciešamo eksistenci. Viņu iebildumus ir izraisījuši tieši Dekarta pāreja no ‘es esmu’ pie ‘es esmu domājoša lieta’, t.i., atziņas, ka cilvēka prāta būtība ir tikai un vienīgi domāšana un prāts ir nošķirts no ķermeņa.

Arno, ceturto *Iebildumu* pret *Meditācijām* autors, pārdomā Dekarta izpratni par cilvēka prāta dabu un atzīmē: „Bet turpināsim un – kas vairāk skar lietu – paskatīsimies, kādā veidā no šāda pirmamata var sanākt, ka mūsu prāts ir nodalīts no ķermeņa⁹⁸” (AT VII 198).

Arno rezumē Dekarta argumentāciju sekojoši:

„Es varu šaubīties, vai man ir ķermenis, pat šaubīties, vai jēlkāds ķermenis ir lietu dabā; un tomēr man nav ļauts šaubīties, ka es esmu jeb eksistēju, kamēr es šaubos jeb domāju. Tātad es, kurš šaubos jeb domāju, neesmu ķermenis; pretējā gadījumā, šaubīdamies par ķermeni, es šaubītos pats par sevi. Pat tā: ja arī es stūrgalvīgā prātā uzstātu, ka vispār nav nekāda ķermeņa, tomēr pieņēmums paliek spēkā: es esmu kaut kas – tātad es neesmu ķermenis⁹⁹.” [AT VII 198]

Arno norāda uz sekojošu problēmu Dekarta argumentācijā. No tā, ka Dekarts šaubās par ķermeni un noliedz ķermeni, neizriet, ka nav ķermeņa. Ķermenis turpina pastāvēt neatkarīgi no tā, ko Dekarts par to domā. Viņš var šaubīties, ka nav ķermenis, bet šaubas nepadarīs kādu ķermeni par neesošu. Arno atzīmē, ka, ja pat pieņem, ka veids, kādā Dekarts skatās uz lietām, ir to uztveres kārtībā, nevis pašas lietas patiesības kārtībā, problēma nepazūd. Kādā veidā no tā, ka viņš neatzīst neko citu, kas piederas viņa būtībai, izriet, ka tai arī patiešām nekas cits nepieder?” (AT VII 199)

Tomass Hobss, trešo *Iebildumu* pret *Meditācijām* autors, piekrīt Dekartam, ka „no fakta, ka es domāju, izriet, ka es esmu, jo tas, kurš domā, nav ‘nekas’” (CSM II 122). Bet viņš uzskata, ka Dekarts nespēj piedāvāt pamatotu argumentu, kā viņš nonāk no ‘es domāju’ pie

⁹⁸ Dekarts, 2008, 329.lpp.

⁹⁹ Ibid.

‘es esmu domājoša lieta’. Hobss salīdzina atziņu ‘es domāju, tāpat es esmu doma’ ar ‘es eju, tāpat es esmu iešana’ un uzskata, ka abos gadījumos sprieduma gaitā tiek pieļauta kļūda, jo kāda lietas darbība tiek vienādotā ar pašu lietu (CSM II 122). Hobss ir pārliecināts, ka paša prāta kā esošas lietas, par kā būtību var pieņemt domāšanu, pamats ir ķermenis, līdz ar to prāts nevar tikt nošķirts no ķermeņa (CSM II 122).

2.4.4. Dekarta apsvērumi

Dekarts, runājot par Hobsa iebildumi, norāda, ka domāšanas salīdzinājums ar iešanu ir nekorekts, jo vārda ‘doma’ izpratne ir plašāka nekā vārda ‘iešana’. Ar ‘iešanu’ var saprast tikai pašu darbību. Toties ‘doma’ var attiekties gan uz darbību (domāšanu), gan spēju, gan arī lietu, kurā ir šī spēja. Tas, ko Dekarts saprot ar ‘domājoša lieta’, ir ‘lieta, kura domā’, nevis attiecas uz ‘intelektu’, ‘sapratni’, ja uz tām skatās kā uz spējām, kuras piemīt šai lietai (CSM II 123).

Arno norāde ir daudz fundamentālāka, jo viņš izsaka bažas par vienu no *Meditāciju* uzdevumiem, t.i., parādīt „kādā veidā no tā, ka es neatzīstu neko citu par piederīgu manai būtībai, izriet, ka tai arī patiešām nekā cits nepieder¹⁰⁰” (AT VII 8). Arno jautājumu, kā arī paša Dekarta uzskatījumu var apvērst otrādāk un jautāt – kādā veidā Dekarts atzīst kādas lietas būtību? Pēc tam var jautāt tālāk – vai ir pamatoti pieņemt, ka šīs zināšanas izsaka tās būtību?

Dekarta pieņēmums, ka prāta būtībai pieder vienīgi domāšana, ir nesaraucjami saistīts ar viņa apsvērumiem, kādā veidā ir iegūstamas zināšanas par lietu būtību. Zināšanas, kas ir kāda lieta (tās būtība), izriet no apsvērumiem, kā to varētu zināt, proti, kā vispār ir iespējams uztvert kādas lietas būtību (AT VII 32).

Dekarts pieņem, ka zināšanas par lietu būtību nav „ieraugāmas ar acīm”, t.i., nav uztveramas ar sajūtām. Viņš uzskata, ka mēs izzinām kādas lietas būtību, pateicoties tam, ka tā tiek uztverta un saprasta tikai ar prātu, t.i., „ar spriešanas spēju, kas ir manā prātā” (AT VII 32)¹⁰¹. Dekarts, lai ilustrētu savu domu, aicina lasītāju kopā ar viņu aplūkot kādu vaska gabaliņu¹⁰². Vispirms viņš vērš uzmanību uz to, ka šis vaska gabaliņš ir tikko darināts un nav pazaudējis medus garšu, kaut ko no ziedu smaržas, krāsu, apveidu un lielumu, vārdu sakot, „tajā ir visas lietas, kuras šķiet vajadzīgas, lai kāds ķermenis būtu pēc iespējas izšķirti

¹⁰⁰ *Meditāciju* priekšvārds lasītājam, skat. Dekarts, 2008, 19.lpp.

¹⁰¹ Dekarta vairākkārtīgi uzsver – ‘prāts uztver savu dabu’ (AT VII 28), ‘prāts izšķirti aptver’ (AT VII 30), ‘uztvert ar prātu’ (AT VII 31), ‘prāta ieskats’ (AT VII 32), u.c. Piemēram, 1639.gada 19.oktobra vēstulē Mersennam Dekarts nodēvē prāta spējas par ‘prāta redzi’, ‘sava veida intelektuālu instinktu’, kas ir raksturīgs vienīgi cilvēkam (CSM III 140).

¹⁰² „Pārdomāsim tās lietas, kuras parasti uzskata par tādām, kas tiek aptvertas izšķirtāk par visām citām, proti, ķermeņus, kurus mēs sataustām un redzam.” (AT VII 30). Skat. Dekarts, 2008, 71.lpp.

zināms¹⁰³” (AT VII 30). Pēc tam Dekarts novieto vaska gabaliņu netālu no uguns un to vēro. Kas notiek? Vasks sāk zaudēt savu garšu, smaržu, krāsu, apveidu, u.c. Dekarts pamana, ka neraugoties uz to, ka „viss, kas pakļāvās garšai, ožai, skatam, taustei vai dzirdei, jau ir izmainījies, taču vasks paliek¹⁰⁴” (AT VII 30). Balstoties šajā novērojumā, Dekarts secina – „pats vasks nemaz nebija ne šis medus saldums, ne ziedu smaržīgums, ne šis baltums, ne apveids, ne skaņa, bet kāds ķermenis, kas man parādījās, aplūkojot to mazliet iepriekš – tā, tagad citādi” (AT VII 30). Kas ir vasks, ja uz to skatās kā uz noteiktu ķermeni? Dekarts spriež, ka tagad viņš uztver vasku kā kaut ko izplestu, lokanu un mainīgu (AT VII 31). Reizē Dekarts atzīst, ka zināšanas par vasku kā kaut ko izplestu netiek aptvertas ar iztēles palīdzību, jo spēja iztēloties ir ierobežota un neaptver visas iespējamās izmaiņas un dažādību, kas tiek aptvertas, ja domā par vasku kā izplestu lietu (AT VII 31). Līdz ar to Dekarts secina, ka viņš neuztver, kas ir šis vasks, ne ar sajūtām, ne iztēli, bet tikai un vienīgi ar prātu, un vienīgi prāta ieskats spēj sniegt patiesas zināšanas par tā būtību (AT VII 31). Tādēļ, lai zinātu, kas tad ir šis vasks vai jebkura citas lietas būtība, ir jāņem vērā tikai tas, kas par šo lietu tiek skaidri un izšķirti uztverts ar prātu. Dekarts pauž pārliecību, ka „tieši tas, ko es pamatu attiecībā uz vasku, ir piemērojams arī visam pārējam, kas ir nolikts ārpus manis¹⁰⁵” (AT VII 33).

Vaska gabaliņa aplūkošana uzrāda sekojošu Dekarta apsvērumus. Pirmkārt, veids, kādā kāda lieta tiek uztverta (kā šī lieta tiek izziņāta), ir pamatā spriedumam par šīs lietas būtību¹⁰⁶. Otrkārt, lietas būtību nevar izziņāt ne ar sajūtām, ne iztēli, bet tikai un vienīgi ar prātu. Vienīgi prāts spēj skaidri un izšķirti uztver, kas ir piederīgs kādas lietas dabai¹⁰⁷.

Dekarts ievēro, ka prāts, kad tas pievēršas kādas lietas dabas izziņai, vistiešākā veidā apstiprina sevi kā lietu, kura domā, un tajā mirklī arī nepieciešami eksistē. Dekarts saka:

„Jo, ja es spriežu, ka vasks pastāv, no tā, ka es to redzu, noteikti daudz acīmredzamāk tiek panākts, ka arī es pastāvu, no tā vien, ka es to redzu. Jo varētu gadīties, ka tas, ko redzu, patiesībā nav vasks; varētu gadīties, ka man nemaz nav acu, ar kurām kaut ko var redzēt; taču, bez šaubām, nevar gadīties, ka tad, kad redzu jeb – tagad es to neizšķiru – kad domāju sevi redzam, pats domājošais es nebūtu kaut kas¹⁰⁸.” (AT VII 33)

¹⁰³ Dekarts, 2008, 73.lpp.

¹⁰⁴ Ibid., 73.lpp.

¹⁰⁵ Ibid., 79.lpp.

¹⁰⁶ Kritizējot uzskatu, ka sajūtas ir uzticams pamats spriedumā par lietas būtību, Dekarts vērsās pret pieņēmumu, ka ir kaut kas tāds kā reālas lietu īpašības. Šajā sakarā Deniss Čeins (*Denis des Chene*) norāda, ka Dekarts saskatīja pretrunu tajā, ja lietu īpašības raksturo kā īsteni esošas. Šīs īpašības nav lietu īpašības ne tādā nozīmē, ka šīm īpašībām nevarētu piemist sava veida pastāvēšana neatkarīgi no mūsu uztveres par tām. Dekarts noliedza, ka uz īpašībām ir kā lietas (*res*) – tās var eksistēt neatkarīgi no tā, ko tās pārstāv. Risinājums ir runāt par modiem. Skat. Des Chene, 2008, pp.20-21.

¹⁰⁷ Sal. Beck, 1965, p.105.

¹⁰⁸ Dekarts, 2008, 79.lpp.

Redzams, ka Dekarts redzēšanu sasaista ar intelektuālu uztveršanu tādā veida, ka viņš izsaka 'redzēt' kā 'domāju, ka redzu'. Jebkurā gadījumā pati 'redzēšana' vai 'domāšana, ka notiek redzēšana' apstiprina, ka ir kāds, kurš redz jeb domā, ka redz, t.i., skaidri uztver savu domas un domāšanu tajā mirklī, kad pievēršas jebkuras lietas izziņai. Dekarts uzskata, ka, ja mēs kaut ko skaidri uztveram, tad ir jābūt kādai substance, pateicoties kam, pastāv tas, ko mēs uztveram¹⁰⁹. *Filozofijas pamatprincipos* viņš atzīmē: „Katrai substancei ir viena būtiskā īpašība, kas veido tās dabu un būtību, un uz kuru ir attiecināmas visas citas tās īpašības” (CSM SW 177). Tā kā tas, kurš domā apzinās savu domāšanu ikvienas lietas uztverē, tad Dekarts izdara metafizisku apvērsumu, ka 'es', kurš domā, ir domājoša substance, jo domāšana izsaka viņa būtību jeb dabu.

2.5. Rezumējums

Šaubas parādās kā metodisks līdzeklis, ar kā palīdzību Dekarts cenšas atbrīvot savu prātu no maldīgajiem uzskatiem un visa, ko viņš uz tiem ir cēlis, lai atrastu stabilu un drošu pamatu zināšanās. Vispārējās šaubās ('viss ir apšaubāms') Dekarts atrod *sum* kā nepieciešami patiesu spriedumu, jo visa apšaubīšana apstiprina pašu šaubu pastāvēšanu, t.i., 'ja es šaubos, es esmu', vai arī 'ja es sevi pārliecinu, es esmu', u.c. Tajā pat laikā Dekarts jautā, kas ir šis 'es', par ko Dekarts zina, ka tas ir? Tālākās pārdomās tiek atklāts, ka, tā kā vienīgās lietas, ko Dekarts, apšaubot visu, var zināt ar drošu pārliecību, ir savas domas un domāšanas veidi (apzinoties, ka domā, šaubās, u.c.), tad šis 'es' ir nekas cits, ka lieta, kas domā. Ja 'es' būtībā ietver ko citu bez domāšanas, tad arī pārliecība 'es esmu, es eksistēju' vairs nav droša un acīmredzama, jo Dekarts ir iepriekš pamanījis, ka tikai domāšana viņu spēj pārliecināt par 'es' eksistēšanas nepieciešamību, proti, lai domātu, ir jābūt. 'Es esmu' ir nepieciešami saistītas ar 'es esmu domājoša lieta'. Tādā ziņā *sum* sasaista kopā *cogito* ar *res cogitans* – domāšanu ar lietu, kas domā.

¹⁰⁹ Atbildē uz otrajiem iebildumiem tiek sniegts jēdziena 'substance' skaidrojums: „Ikvienu lietu, kurā nepastarpināti kā pamatā iemīt vai caur kuru pastāv kaut kas, ko mēs uztveram, tas ir, kādas īpašības jeb kādības, jeb piederumi, kuru lietiskas idejas ir mūsos, tiek saukta par *substanci*¹⁰⁹” (AT VII 161).

3. NO 'ES ESMU' PIE ZINĀŠANĀM PAR DIEVU

Otrajā meditācijā Dekarts, šauboties par visu, atrod pirmo metafiziski drošo pārliecību, ka spriedums 'es esmu, es eksistēju' ir nepieciešami patiesi ikreiz, kad vien viņš to izsaka vai prātā nodomā (AT VII 25). Pārdomājot, kas ir šis 'es', kā eksistence viņam ir zināma, Dekarts nonāk pie metafiziska apsvēruma, ka 'es', nav nekas cits kā lieta, kas domā, t.i., „šaubās, apgalvo, noliedz, mazliet saprot, daudz ko nezina, grib, negrib, arī iztēlojas un jūt¹¹⁰” (AT VII 34). Vēršot uzmanību uz sava prāta ieskatu, Dekarts ievēro, ka bez zināšanām, ka 'es' ir un kas ir 'es', „prātā ir arī ļoti daudz kā cita¹¹¹” (AT VII 33). Lai aptvertu šīs zināšanas, Dekarts izvirza kā vienu no trešās meditācijas uzdevumiem iepazīt prāta būtību – „sarunādamies tikai ar sevi un ielūkodamies dziļāk sevī, es mēģināšanu pamazām padarīt man zināmāku un tuvāku sevi pašu¹¹²” (AT VII 34).

Zināšanu apgūšanu kavē pieņēmums, ka varētu būt Dievs vai drīzāk kāds visu varošs maldinātājs, kurš spēj maldināt Dekartu pat par tām lietām, kuras viņš uztver skaidri un izšķirti ar prātu. Tādēļ Dekarts uzskata, ka, lai iegūtu drošu pārliecību un zināšanas par ikvienu lietu, ir nepieciešams noskaidrot, vai Dievs ir un, ja ir, vai viņš varētu būt maldinātājs – „nezinot šo lietu, es, šķiet, nekad nespēšu būt pilnīgi drošs arī ne par ko citu¹¹³” (AT VII 36).

Šajā nodaļā es pievērsīšos tam, kā Dekarts, secīgi iepazīstot sevi, nonāk pie atziņa 'es esmu, tātad Dievs ir' (*sum, ergo Deus est*). Vispirms es aplūkošu, Dekarta izvirzīto, patiesuma kārtulu. Pēc tam es analizēšu jēdziena 'ideja' izpratni un nozīmi Dekarta metafizikā. Visbeidzot es parādīšu, kā zināšanas par 'es' ir nepieciešami saistītas ar atziņu 'Dievs ir'.

3.1. Patiesuma kārtula

Trešās meditācijas sākumā Dekarts atskatās uz zināšanām, pie kā ir nonācis otrajā meditācijā. Spriedums 'es esmu, es eksistēju' un ar to saistītā atziņa 'es esmu lieta, kas domā' būtībā ir viss, ko viņš patiesi zina, vai ir pamanījis, ka zina. Pārdomājot, kas ir pamatā zināšanām par 'es' nepieciešamo eksistenci un būtību, Dekarts norāda:

„Esmu drošs, ka es esmu domājoša lieta. Vai tad līdz ar to es nezinu arī to, kas ir vajadzīgs, lai es par kādu lietu būtu drošs? Šajā pirmajā atziņā noteikti nav nekā cita kā vien itin skaidra un izšķirta tā, ko es apgalvoju uztvere; ar to patiešām nepietiktu, lai padarītu mani drošu par lietas patiesību, ja jebkad varētu gadīties,

¹¹⁰ Dekarts, 2008, 83.lpp.

¹¹¹ Ibid., 81.lpp.

¹¹² Ibid., 83.lpp.

¹¹³ Ibid., 89.lpp.

ka kaut kas, ko tik skaidri un izšķirti uztveru, būtu maldīgs; un tādējādi man jau šķiet, ka es kā vispārēju kārtulu varu iedibināt to, ka patiesi ir viss, ko es uztveru ļoti skaidri un izšķirti¹¹⁴.” (AT VII 35)

Kā arī *Pārrunā par metodi*:

“Pēc tam es apdomāju, kas vispār ir vajadzīgs, lai kāds izsacījums būtu patiesi un droši; jo pēc tam, kad biju atradis vienu, kuru zināju kā tādu, es domāju, ka man vajadzētu zināt arī to, kas veido šo drošību. Pamanīdams, ka šajā *es domāju, tā tad es esmu* nav nekā citā, kas mani darītu drošu, ka es runāju patiesību, kā vien tas, ka ļoti skaidri redzu – lai domātu, ir jābūt, es nospriedu, ka es varētu pieņemt par vispārēju kārtulu: visas lietas, kuras mēs apjēdzam ļoti skaidri un izšķirti, ir patiesas; vienīgi pastāv zināmas grūtības pareizi saskatīt, kuras lietas mēs apjēdzam izšķirti¹¹⁵.” (AT VI 33)

Gan *Meditācijās*, gan *Pārrunā par metodi* Dekarts kā vispārēju kārtulu (*regula generalis*) izvirza atziņu, ka visas lietas, ko mēs apjēdzam vai skaidri un izšķirti (*clare et distincte*) uztveram, ir patiesas. Vispārējā jeb patiesuma kārtula ir kā kritērijs, vadoties pēc kā kaut kas tiek atdzīts kā patiesi (AT VII 35). Dekarts izsecina šo kārtulu no, par acīmredzamām patiesībām nodēvētajām, atziņām ‘es domāju, tā tad es esmu’ un ‘es esmu domājoša lieta’. Atbildē uz otrajiem iebildumiem Dekarts uzsver, ka mūsu prāta dabā ir veidot vispārējus spriedumus, pamatojoties uz mūsu zināšanām par atsevišķajiem gadījumiem (CSM II 100). Līdz ar to, pārdomājot, kas ir patiesuma kritērijs, ir jāvērs uzmanība uz konkrētajiem piemēriem, no kā Dekarts izsecina to.

Apļūkojot gan ‘es esmu’, gan ‘es esmu domājoša lieta’, ir jārunā par noteiktu pārliecību (*persuasio*), ar kādu Dekarts uztver abas šīs atziņas kā acīmredzamu patiesību, jo viņš vairākkārtīgi uzsver – ‘esmu drošs’, ‘padarītu mani drošu’, ‘drošs par lietas patiesību’, u.c. Tas, cik droša un uzticama ir patiesuma kārtula, ir jāpārbauda attiecībā pret uzskatu par Dieva vai maldinātāja vislielāko varēšanu (ļauņā maldinātāja hipotēzi). Dekarts norāda, ka var iztēloties, ka ir kāds Dievs, kurš, iespējams, varētu būt cilvēkam devis tādu dabu, ka viņš maldās arī attiecībā uz lietām, kas viņam varētu šķist visacīmredzamākās. Dekarts piebilst – ‘ja viņš gribētu, viņam būtu viegli panākt, ka es kļūdītos arī tajās lietās, par kurām uzskatu, ka es tās ar prāta acīm redzu, cik vien iespējams acīmredzami” (AT VII 36). Ja Dievs spēj maldināt par acīmredzamām (‘ar prāta acīm redzamām’) lietām, tad arī varētu domāt, ka patiesuma kārtula ir apšaubāma, t.i., ne viss, kas tiek skaidri un izšķirti uztvers, ir patiesi – ‘varētu gadīties, ka kaut kas, ko tik skaidri un izšķirti uztveru, būtu maldīgs” (AT VII 35).

¹¹⁴ Dekarts, 2008, 85.lpp.

¹¹⁵ Ibid., 445.lpp.

Tajā pat laikā Dekarts atzīmē:

„Bet ikreiz, kad es pievērsos pašām lietām, kuras atzīstu par ļoti skaidri uztvertām, tās mani pārliecina tik pilnīgi, ka paši no sevis šie vārdi: lai mani maldina, kas vien spēj, tas tomēr nekad nepanāks, ka es esmu nekas, kamēr es domāšu, ka es kaut kas esmu; vai, ka jebkad būtu paties tas, ka manis nekad nav bijis, tā kā tagad ir paties, ka es esmu¹¹⁶.” (AT VII 36)

Ne ‘es esmu’, ne ‘es esmu domājoša lieta’ nav acīmredzamas patiesības kādā absolūtā nozīmē. Abu atziņu nepieciešamo patiesumu garantē tas, ar kādu pārliecību un noteiktību tās uztver kāds, kurš tajā mirklī domā, šaubās, sevi pārliecina, u.c. (AT VII 25, 27). Vispirms kāds apzinās, ka viņš domā, šaubās, u.c. Pēc tam viņš ierauga savā prātā kā neapšaubāmu un metafizisku patiesību atziņu – lai domātu, ir jābūt (AT VI 33). Līdz ar to nepieciešami seko, ka tas, kurš domā, ja viņš domā, ir. Tāpat arī tas, kurš domā, ir kaut kas, nevis nekas¹¹⁷. Tā kā vienīgā lieta, ko viņš zina droši, ir tas, ka viņš domā, tad nepieciešami izriet, ka viņš nav nekas cits kā domājoša lieta.

Alans Gevrits (*Alan Gewirth*) norāda, ka tradicionāli šī patiesuma kārtula tiek kritizēta divos aspektos, kas ir abpusēji saistīti. Pirmkārt, skaidrība un izšķirtība nevar kalpot par patiesuma kārtulu, ja vien nav noteikti kritēriji (*the standards of judgment*), pēc kuriem nolemt, kas tiek vai netiek skaidri un izšķirti uztverts. Otrkārt, šie kritēriji, vadoties pēc kuriem Dekarts atzīst kaut ko kā patiesu, ir subjektīvi un psiholoģiski¹¹⁸. Sasaistot kopā abus kritikas punktus, redzams, ka, ja skaidrās un izšķirtās uztveres pamatā ir subjektīvi-psiholoģiska pārliecība, tad patiesuma kārtula ir uzskatāma kā patvaļīga un apšaubāma, jo kritēriji, vadoties pēc kuriem kaut kas tiek atzīts kā paties, ir subjektīvi. Līdz ar to šī kārtula nav uzskatāma par vispārēju, bet gan subjektīvu patiesuma kārtulu¹¹⁹.

Dekarts patiesuma kārtulas pamatā neliek subjektīvus kritērijus un nevadās pēc psiholoģiskas pārliecības. Dekarta lietojumā ‘būt pārliecinātam’ ir jāsaprot kā sinonīms ‘nav iespējams šaubīties’, t.i., runa ir par metafizisku pārliecību, kas pauž loģiski nepieciešamu piekrišanu kāda skaidra un izšķirta uztvēruma patiesumam. Šāda veida pārliecība ir pretstatāma psiholoģiski subjektīvam noskaņojumam, kurā vēl aiz vien pastāv iespēja šaubīties¹²⁰.

Dekarts arī atzīmē, ka lielākoties mūsu pārliecības veidojas aiz pieraduma ticēt kaut kam (AT VII 35). Piemēram, aiz pieraduma, kas izveidojies uzticoties sajūtām, Dekarts

¹¹⁶ Dekarts, 2008, 87.lpp.

¹¹⁷ Šīs atziņas pamatā ir tādas metafiziskas patiesības kā ‘nekas nerodas no nekā’ (CSM I 199), ‘neesamībai nepiemīt nekādi atribūti vai īpašības’ (CSM I 196). Attiecīgi, ja noris domāšana, ir jābūt kādam, kurš domā, u.c.

¹¹⁸ Gewirth, 1943, p.17.

¹¹⁹ Sal. Beck, 1965, p.131.

¹²⁰ Beck, 1965, p.106.

iepriekš ir bijis pārliecināts, ka ārpus viņa ir kādas lietas (zeme, debesis, zvaigznes, u.c.). Dekarts ir atradis iemeslu šaubīties par šīm lietām un vairs nespēj būt pārliecināts, ka viņš nemaldās vai netiek maldināts par to eksistēšanu. Tādēļ arī, lai atbrīvot prātu no paraduma ticēt nedrošiem un neuzskatāmiem uztvērumiem un sagatavotu to metafiziski drošu lietu uztveršanai, ir jāpieņem viss, par ko vien ir iespējams šaubīties, kā maldīgs. Ja ir iespējams atrast iemeslu, kādēļ var šaubīties, piemēram, par sajūtu tvērumiem un acīmredzamām aritmētiskām un ģeometriskām patiesībām, tad nevar apgalvot ar drošu pārliecību (piekrist), ka tās ir patiesas (sal. AT VII 36). ‘Nav iespējams apšaubīt’ tiek pieņemts kā kritērijs, vadoties pēc kā kaut kas tiek atzīts kā patiess.

Šaubu pamatojums, kā pamatā ir pieņēmums, ka ir visu varošs Dievs, kurš maldina, nedarbojas attiecībā pret zināšanām, ka un kas ir ‘es’, jo nedod iemeslu apšaubīt šos, ar „prāta acīm” ieraudzītos, uztvērumus. Arī no tā, ka kāds varētu tikt maldināts, izriet pirmā drošā un neapšaubāmā pārliecība, ka ir jābūt tam, kurš tiek maldināts un maldās – ‘es esmu’. Ikviens var būt pilnīgi drošs, ka viņš ir, jo viņš skaidri un izšķirti uztver, ka ir jābūt kādam ‘es’, kurš veic visas šīs darbības, t.i., nav iespējams šaubīties par ‘es esmu’ tajā mirklī, kad kāds apzinās sevi domājam.

Dekarts ir pierādījis ‘es’ kā domājošas lietas eksistenci. Viņa tālākais nolūks ir izvērst pārliecību, ar kādu viņš uztver savu eksistēšanu, lai apliecinātu ikviena skaidra un izšķirta prāta uztvēruma patiesumu. Līdz ar to viņš vēršas pie savu domu un domāšanas pārbaudīšana, lai noskaidroti, vai bez acīmredzamajām patiesībām domāšanā ir atrodamas vēl kas drošs un neapšaubāms. Doma par skaidru un izšķirtu uztveri paredz pārdomāt, kas ir tas, kas tiek skaidri un izšķirti uztverts. Pamatā ir jautājums, vai bez sava kā domātāja eksistences fakta ir iespējams pamatot zināšanas par Dievu un visu pārējo?

3.2. Idejas un to loma zināšanu apgūšanā

Dekarts ir nonācis pie secinājuma, ka tas, ko prāts skaidri un izšķirti uztver attiecībā pret ikvienu lietu, ir idejas jeb domas (*ideas, sive cogitationes*), nevis pašas lietas (AT VII 35). Tādā ziņā Dekarta pieeju raksturo pieņēmums, ka pati lieta kā tāda nav prāta uztveres un zināšanu objekts. Idejas izsaka to, kādā veidā prāts uztver kādu lietu, nevis atklāj, kā tās pastāv īstenībā. Lai nonāktu pie zināšanām par kādu lietu, ir jāvērs uzmanību uz šīs lietas ideju, kura ir mūsu prātā.

3.2.1. 'Ideja' kā lieta prātā

Džons Joltons (*John Yolton*) norāda uz dažādiem veidiem, kā var runāt par lietām kā tādām, kas ir mūsu prātā, t.i., ieskicē Dekarta pieejas kontekstu. Viens no veidiem ir raksturojams kā 'zināšanu netiešums' (*indirectness of knowledge*), t.i., prāts uztver lietas tēlu, nevis pašu lietu. Otrs veids ir 'tiešais reālisms' (*direct realism*), kur pats objekts, kurš tiek zināts, kaut kādā veidā ir klātesošs prātā¹²¹. Savukārt Dekarts runā par ideju objektīvo realitāti kā lietu esamības veidu prātā. Šāda viņa pieeja ir atvērta dažādu interpretāciju iespējām¹²². Piemēram, Dekarta pieejā ir saskatāma līdzība ar Akvīna Toma domas gaitu, kurš uzskatīja, ka pats objekts nav tieši zināms, t.i., aizstāvēja uzskatu par 'zināšanu netiešumu'¹²³. Dekarts līdzīgi kā Akvīnas Toms izprot uztveri un pieņem, ka nav iespējams tieši zināt pašu lietu kā tādu. Toties viņu pieejas atšķirīgais jautājums, kas ir tas, kas tiek uztverts („ieraudzīts ar prāta redzi). Akvīnas Toms runā par lietu tēliem un veidoliem, kā avots ir meklējams sajūtās un sajušanā, bet Dekarts runā par 'idejām'. Dekarta pozīcijas izpratne lielā mērā ir atkarīga no tā, ko saprot ar jēdzienu 'ideja'.

Dekarta darbos un vēstulēs ir atrodamas vairākas jēdziena 'ideja' noteiksmes. 1641. gada 16.jūnija un jūlija vēstulēs Mersennam Dekarts norāda, ka viņš ar vārdu 'ideja' saprot „visu, kas var būt mūsu domās” (AT III 183) vai „visu to, kas ir mūsu prātā, kad mēs apjēdzam kādu lietu, vienalga, kādā veidā mēs to apjēgtu” (AT III 393)¹²⁴. Atbildē uz otrajiem iebildumiem Dekarts definē vārdu 'ideja' kā „to jebkuras domas veidolu, ar kura nepastarpinātu uztveri es šo pašu domu apzinu¹²⁵” (AT VII 160). Savukārt trešajā meditācijā Dekarts uzsver: „Dažas no šīm domām ir it kā lietu tēli – tās ir vienīgās, kurām tieši der nosaukums 'ideja', piemēram, kad es domāju cilvēku vai himeru, vai debesis, vai eņģeli, vai Dievu¹²⁶” (AT VII 37).

Augstākminētās vārda 'ideja' noteiksmes norāda uz ne tik viennozīmīgu šī jēdziena lietojumu. Dekarts vārdu 'ideja' visplašākajā šī vārda nozīmē attiecina uz domām kā tādām, t.i., visu, kas ir mūsu prātā. Tajā pat laikā viņš par 'idejām' sauc arī to, kas var būt šajās domās, un runā par 'idejām' kā lietu tēliem, veidoliem, t.i., tas, par ko tiek domāts. Vēl

¹²¹ Yolton, 1984, p.6.

¹²² Ibid., p.7.

¹²³ *Summa Theologiae* tiek norādīts: „Lai redzētu, vai nu ar sajūtām, vai prātu, ir nepieciešamas divas lietas; ir nepieciešama redzes spēja, un lietai, lai to ieraudzītu, ir jānokļūst redzeslokā: jo mēs neredzam, ja vien lieta nav tā vai citādi mūsu redzeslokā. Acīmredzot, redzamās vieliskās lietas nav ar tās būtību tajā, kurš redz, bet tikai ar tās tēlu: mēs redzam akmeni, pateicoties tam, ka mēs uztveram tā tēlu, nevis tādēļ, ka pats akmens ir mūsu acī.” (*Summa Theologiae*, 1A. q.12. a.3), Aquinas, 1969, pp.171-172.

¹²⁴ Abu vēstulju fragmentu tulkojums pieejams Rītupa tulkojumā (6.piezīmē pie trešās meditācijas). Skat. Rītups, 2008, 503.lpp.

¹²⁵ Dekarts, 2008, 299.lpp.

¹²⁶ Ibid., 89.lpp.

Dekarts attiecina vārdu 'ideja' arī uz noteikta veida darbību, ar kā palīdzību kāda doma tiek aptverta¹²⁷.

3.2.2. Divējāda vārda 'ideja' lietojums

Paskaidrojot vārda 'ideja' lietojumu *Meditācijās*, priekšvārdā lasītājam Dekarts norāda, ka vārdā 'ideja' slēpjas divas nozīmes. Pirmkārt, vārdu 'ideja' var ņemt saturiski un runāt par prāta darbību (*operatione intellectus*). Otrkārt, to var arī ņemt priekšstatīti un runāt par šīs prāta darbības klātdarīto (*operationem repraesenta*) lietu¹²⁸ (AT VII 8).

Pirmajā nozīmē vārds 'ideja' kā prāta darbība attiecas uz dažādiem domāšanas veidiem (*modi cogitandi*). *Filozofijas pirmpamatos* Dekarts izvērsti skaidro, ko viņš saprot ar domāšanas veidiem, un atzīmē: „Visi domāšanas veidi, kurus mēs sevī pieredzam, var tikt sadalīti divās vispārējās grupās: uztveršana jeb intelekta darbība un gribēšana jeb gribas darbība. Sajūtu uztvere, iztēle un tīrā sapratne ir vienkārši dažādi uztveres veidi; vēlmes, nepatika, noliegums un šaubas ir dažādi gribas veidi” (CSM SW 171). Redzams, ka vārds 'ideja' tiek attiecināts uz kādu noteiktu intelekta vai gribas darbību, kas var izpausties dažādos veidos. Šajā nozīmē vārds 'ideja' izsaka veidu, kādā prāts ir dabiski tendēts vai nosliecas apdomāt kādu lietu¹²⁹.

Otrajā nozīmē vārds 'ideja' tiek saprasts kā tas, ko prāts uztver un apzinās tad, kad tas kaut ko domā. Viena no šādām idejām ir prāta skaidrs uztvērumš par savu eksistēšanu un būtību. Bez zināšanām par sevi, prātā ir arī citas idejas:

Taču starp šīm manām idejām – vēl bez tās, kas man uzrāda mani pašu un attiecībā uz kuru te nevar būt nekādas grūtības, – ir cita ideja, kas dara klātesošu Dievu, citas, kas dara klātesošas ķermeniskās un nedzīvās lietas, citas – eņģeļus, citas – dzīvniekus, un visbeidzot citas, kas dara klātesošus citus man līdzīgus cilvēkus¹³⁰.” (AT VII 42-43)

Šāda nozīme ar vārdu 'ideja' ir jāsaprot „patī domātā lieta, ciktāl tā priekšstatīti pastāv intelektā” (AT VII 102). Atbildē uz pirmajiem iebildumiem Dekarts paskaidro, ka šeit viņš runā par ideju kā tādu, kura „nekad nav ārpus intelekta un attiecībā uz kuru *priekšstatīti būt* (*esse objective*) nenozīmē neko citu kā būt intelektā tajā veidā, kādā priekšmeti mēdz tajā būt¹³¹” (AT VII 102). Līdz ar to Dekarts nošķir divus lietu esamības veidus. Viens lietu

¹²⁷ Izvērstāku pārskatu par jēdziena 'ideja' dažādajiem lietojuma aspektiem un nozīmju niansēm Dekarta filozofijā skat. Kenny, 1968, Pessin, 2008.

¹²⁸ Dekarts, 2008, 21.lpp.

¹²⁹ Beck, 1965, p.151.

¹³⁰ Dekarts, 2008, 103.lpp.

¹³¹ Ibid., 245.lpp.

esamības veids attiecas uz to, kā kāda lieta pastāv īstenībā, piemēram, ir atrodama dabā. Otrs lietu esamības veids ir saistīts ar to, kā šī lieta pastāv intelektā, proti, ir priekšstatīta tajā.

Šajā sakarā Dekarts atzīmē, ka ir ierasts domāt par idejām, t.i., lietu esamības veidu intelektā kā tādu, kas līdzinās vai ir atbilst lietām, kā tās pastāv īstenībā (AT VII 37). Dekarts problematizē šādu skatījumu un uzskata, ka zināšanas par kādu lietu un to, kā lieta pastāv īstenībā, ir nošķiramas viena no otras. Dekarts uzsver: „Lai gan idejas varētu nākt no lietām, kas ir atšķirīgas no manis, no tā neizriet, ka tām vajadzētu būt līdzīgām šīm lietām¹³²” (AT VII 39). Dekarts nenoliedz, ka ārpus mūsu domāšanas varētu būtu kādas lietas (sal. AT VII 31). Problēma ir tajā, ka nav iespējams zināt tieši pašu lietu kā tādu, jo vienmēr lieta tiek uztverta kaut kādā veidā, un mēs to zinām, pateicoties noteiktam uztvērumam. ‘Ideja’ ir kā šis pastarpinājums starp izzinātāju un pasauli¹³³. Tādēļ, lai iegūtu zināšanas par kādu lietu, ir jāvērs uzmanība uz idejām un to, kā kaut kas tiek uztverts, nevis ir jācenšas pakārtot zināšanas noteiktam priekšstatam par lietu esamības veidu pasaulē.

3.2.3. Ideju izcelsme

Dekarts izšķir trīs ideju veidus – ir iedzimtas (*innatae*), iegūtas (*adventitiae*) un viņa paša izgudrotas (*mihi videntur*) idejas (AT VII 38). Iedzimtās idejas var saprast kā tādas, ka pieder paša domātāja dabai, piemēram, tas, ka kāds saprot, kas ir lieta, patiesība un domāšana (AT VII 38). Savukārt ar iegūtām idejām var domāt tādas idejas, kas izriet no lietām, kas pastāv ārpus paša domātāja (AT VII 38). Dekarts kā šādu ideju piemēru min dažādus, ar sajušanu saistītus, uztvērumus – „es tagad dzirdu troksni, redzu sauli, jūtu uguni” (AT VII 38). Visbeidzot, idejas var saprast arī kā dažādus sadomātus vai fantāzijas tēlus, piemēram, sirēnas un hipogrifus (AT VII 38).

Nošķīrums starp iedzimtām, iegūtām un sadomātām idejām nav tik viennozīmīgs, it īpaši, ja pārdomā, kādā ziņā ir kaut kas tāds kā iegūtās idejas, t.i., idejas, kas rodas, pateicoties ārējām lietām. Dekarts trešajā meditācijā norāda:

„...es sevī atrodu divas dažādas saules idejas: vienu, kas visvairāk būtu jāpieskaita tām idejām, kuras es vērtēju kā iegūtas, it kā pasmeltu no sajūtām – ar šīs idejas starpniecību man saule rādās ļoti maziņa; un otru, paņemtu no astronomijas apsvērumiem, tas ir, izvilinātu no noteiktiem man iedzimtiem nojēgumiem vai jēlkādā citā veidā manis paštaisītu – ar šīs idejas starpniecību saule izrādās daudzreiz lielāka par zemi.¹³⁴” (AT VII 39)

¹³² Dekarts, 2008, 95.lpp.

¹³³ Sal. Beck, 1965, p.135.

¹³⁴ Dekarts, 2008, 95.lpp.

Šeit Dekarts atzīmē vienu būtisku lietu, proti, ir iespējams runāt par dažāda veida vienas un tās pašas lietas uztveršanu. Tā dēvētās iegūtās idejas pamats par sauli ir sajūtu tvērums, izejot no kā tiek veidots spriedums, ka saule ir ļoti maziņa. Tajā pat laikā Dekarts sevī atrod ideju par sauli kā daudzas reizes lielāku par zemi. Šī sprieduma pamatā ir astronomijas apsvērumi, kas tiek aptverti un saprasti tikai un vienīgi ar prātu, balstoties vispārējos nojēgumos. Dekarts norāda: „Abas šīs idejas, bez šaubām nevar būt līdzīgas vienai un tai pašai ārpus manis pastāvošai saulei, un saprāts mani pārliecina, ka visvairāk nelīdzīga saulei ir tā ideja, kas šķiet vistiešāk izplūduši no pašas saules¹³⁵” (AT VII 39). Abas idejas ir par sauli kā noteiktu lietu, bet katra no tām dara šo lietu kā klātesošu mūsu prātā citādāk. Ideja, kas ir saistīta ar sajūšanu, ir neprecīzāks un neskaidrāks lietas uztvērums. Vienīgi prāta ieskaits, kas ir brīvs no sajūtu uztveres, spēj sniegt patiesas zināšanas par kādas lietu, t.i., sapratni par tās būtību (AT VII 31). Tādā ziņā prāts ir jāatvelk no sajūtām, lai tā uzmanība netiktu novērsta no tā, kas ir atrodams pašā prātā un ar kā palīdzību ir iespējams iegūt patiesas zināšanas par ikvienu lietu.

No vienas puses, Dekarts skatās uz idejām gan kā noteiktu veidu, kādā prāts kaut ko uztver, gan to, ko prāts uztver. Idejas kā domāšanas veidi viena no otras pēc būtības neatšķiras, jo nāk no domātāja (AT VII 40). No otras puses, idejas padara klātesošu kādu lietu. Dekarts uzskata, ka idejas, aplūkotās šādā nozīmē, atšķiras viena no otras, jo idejas, kas uzrāda kādu substanci, satur vairāk priekšstatīta lietiskuma (*realitatis objectivae*), nekā tās, kuras padara klātesošus substances raksturojošās īpašības (AT VII 40). Tādēļ tālāk ir jānoskaidro, kas ir cēlonis ideju priekšstatītam lietiskumam un nosaka to, ka idejas padara klātesošu kādu lietu.

3.2.4. Ideju priekšstatītais lietiskums

Atbildē uz otrajiem iebildumiem, sniedzot ģeometriski izkārtotus pamatojumus, ka Dievs eksistē un dvēsele ir izšķirta no ķermeņa, Dekarts izvērza sekojošu aksiomu jeb kopēju nojēgumu:

„...mūsu ideju priekšstatītais lietiskums prasa cēloni, kas šo pašu lietiskumu saturētu ne tikai priekšstatītā veidā, bet pēc būtības vai pārākā pakāpē. Un ir jāņem vērā, ka šīs aksiomas pieņemšana ir tikpat nepieciešama, ka no tās vien ir atkarīga visu – gan sajūtamo, gan nesajūtamo – lietu zināšana. Jo no kurienes, piemēram, mēs zinām, ka pastāv debesis? Vai no tā, ka mēs tās redzam? Bet šis redzējums aizsniedz prātu tikai tiktāl, cik tas ir ideja: proti, ideja, kas iemīt pašā prātā, bet ne fantāzijas iezīmēts tēls. Un ar šīs idejas palīdzību mēs nevarētu spriest, ka debesis pastāv, citādi kā vien tāpēc, ka ikvienai idejai ir jābūt tās priekšstatītā lietiskuma lietiski pastāvošam cēlonim; un mēs spriežam, ka šis cēlonis ir pašas debesis, un tāpat arī citos gadījumos¹³⁶.” (AT VII 165)

¹³⁵ Dekarts, 2008, 95., 97.lpp.

¹³⁶ Ibid., 311.lpp.

Šeit Dekarts uzsver, ka ikvienas lietas zināšana ir iespējama, pateicoties tam, ka mūsu prātā ir šīs lietas ideja. Mūsu zināšanu par lietām pamatā ir ideju priekšstatītais lietiskums, nevis tiešs sajūtu tvērums vai kāds izdomāts tēls. Izejot no idejā priekšstatītajā lietiskuma, prāts spriež par lietām un izzina tās. Tajā pat laikā Dekarts uzsver, ka ar idejas palīdzību nevarētu spriest par lietām, ja nebūtu kāds cēlonis, kas šo lietiskumu saturētu pēc būtības, t.i., idejas un lietas, kuras tās pārstāv, atrodas noteiktā saistījumā.

Šajā gadījumā uzskatāms piemērs, kas paskaidro Dekarta domu, ir sprieduma 'es esmu, es eksistēju' izvirzīšana un ar to saistītā atziņa 'es esmu domājoša lieta'. Vispirms tas, kurš domā, skaidri un neapšaubāmi uztver, ka viņš domā, t.i., uztver noteiktas domas (šaubīšanos, domāšanu, u.c.). Vienlaikus viņš apzinās (ierauga) šīs domas kā kaut ko sev piederīgu, proti, viņš ir tas, kurš domā. Domāšana jeb domas ir, jo viņš skaidri tās uztver. Savukārt, ja domas ir, arī viņam pašam kā šo domu cēlonim jeb izraisītājam ir jābūt (sal. AT VII 24). Runājot metafiziskā izteiksmē, domāšana kā skaidrs un izšķirts uztvērums pastāv, pateicoties kādai substancei, kur tā nepastarpināti kā pamatā iemīt (AT VII 161). Tādā ziņā domāšana ne vien apstiprina spriedumu 'es esmu, es eksistēju', bet norāda uz 'es' kā domu pamatu vai cēloni, t.i., domājošo substanci jeb lietu, kura domā. *Filozofijas pamatprincipos* Dekarts atzīmē, ka, „ja mēs uztveram kādu atribūtu klātbūtni, mēs varam secināt, ka tur ir nepieciešami klātesoša kāda eksistējoša lieta vai substance, uz ko tie var tikt attiecināti” (CSM SW 177). Pati substance netiek tieši uztverta, bet zināšanas par to tiek izsecinātas no skaidrajiem un izšķirtajiem uztvērumiem, t.i., domām un idejām. 'Zināt substanci' nozīmē 'uztvert skaidri un izšķirti tās veidolus vai atribūtus' (AT VII 161) – sasaistīt idejās priekšstatīto lietiskumu ar tās cēloni. Šī saistība būtībā izsaka mūsu spriedumu satura atbilstību lietu dabai. Ideja ir patiesa, ja lieta, ko tā dara klātesošu, tiek uztverta tāda, kāda tā patiešām ir¹³⁷. Šādā ziņā ar idejas priekšstatītais lietiskums var tikt saprasts kā lietas būtības uztvērums. Jo precīzāks ir šis uztvērums, jo skaidrāk zināma ir šīs lietas būtība. Lietas būtības precīzu uztveri kavē kā sajušana, tā arī dažādie aizspriedumi, kuriem prāts ir aiz paraduma ieradis sekot¹³⁸.

Dekarts runā par skaidru un izšķirtu uztveri un idejām kā lietu būtības uztvērumiem. Problēma šādā skatījumā ir tajā, ka kāds varētu norādīt, ka šim skatījuma veidam uz lietām un zināšanām nav īsti sakars ar to, kā lietas eksistē īstenībā, jo lietu būtība, kādu to pieņem Dekarts, ir abstrakcija (piemēram, izplestība). Dekarts ir uzkonstruējis pasaules ideālu savā galvā un cenšas to kaut kādā veidā sasaistīt ar īsteni esošo pasauli, izdomājot kaut ko tādu kā

¹³⁷ Beck, 1965, p.137.

¹³⁸ Dekarts vairākkārtīgi uzsver, ka, lai saprastu viņa metafizikas pamatojumus un nopietni meditētu, prāts ir jāatvelk no sajūtām un visiem aizspriedumiem. Skat. *Meditāciju* priekšvārdā (AT VII 9), gan *Vēstulē Sorbonai* (AT VII 4).

ideju priekšstatīto lietiskumu un tā cēloni. Dekarts neuzskata, ka viņa aplūkotais saistījums starp idejām un lietām ir patvaļīgs un sagudrots, bet ir saskaņā ar kārtību un lietu pastāvēšanas nosacījumiem, ko ir radījis Dievs¹³⁹. Šajā sakarā arī Dekarts uzsver, ka ir „jāpārbauda, vai Dievs ir un, ja ir, vai viņš varētu būt maldinātājs, jo nezinot šo lietu, es šķiet, nekad nespēšu būt pilnīgi drošs arī ne par ko citu” (AT VII 36). Lai pamatotu savu metafiziku un zināšanu izpratnes veidu, Dekarts pievēršas Dieva būtības un eksistences pierādīšanai.

3.3. Zināšanas par Dievu

1649.gada 23.apriļa vēstulē Klodam Klerseljē (*Claude Clerselier*) (1614-1684) atzīmē, ka viņa nolūks trešajā meditācijā bija pamato Dieva eksistences pierādījumu, izejot no domas jeb idejas, kas mums ir par Dievu. Šeit Dekarts arī izslēdz iespēju, ka ideja par Dievu varētu būt mūsu pašu radīta (izdomāta) vai iegūta, piemēram, dzirdot, ko citi runā par Dievu (CSM III 376). Pēc Dekarta domām Dieva ideja ir iedzimta mūsu prātā.

Trešajā meditācijā Dekarts raksturo Dieva ideju kā tādu, „ar kuras starpniecību es saprotu kādu visaugstāko Dievu – mūžīgu, bezgalīgu, vizinošu, visu varošu un visu lietu, kuras ir ārpus viņa, radītāju¹⁴⁰” (AT VII 40). Jautājums ir, kā var zināt, ka ārpus Dekarta prāta, kurā atrodama šī ideja, patiešām pastāv Dievs?

3.3.1. No Dieva idejas pie Dieva esamības

Dekarts uzskata, ka no tā, ka viņa prātā ir pilnīgākas lietas ideja, izriet, ka šī lieta patiešām pastāv:

„Ar vārdu ‘Dievs’ es saprotu kādu bezgalīgu, neatkarīgu, visaugstākā mērā saprotošu, visaugstākā mērā varošu substanci, kas radījusi gan pašu ‘es’, gan visu citu, kas vien pastāv, ja vien kas cits pastāv. Tas viss patiešām ir tāds, ka, jo rūpīgāk es tam pievēršu uzmanību, jo mazāk šķiet, ka tas varētu celties no manis vien. Un tādēļ no iepriekšteiktā ir jāsecina, ka Dievs nepieciešami pastāv.” (AT VII 45)

Pārdomājot to, ko viņš saprot ar vārdu ‘Dievs’, Dekarts nonāk pie secinājuma par Dieva nepieciešamo eksistēšanu. Šeit viņš nepiedāvā formālu pierādījumu, bet drīzāk atsaucas uz rūpīgi vadītu sava prāta vērojumu, kur atklāj, ka Dievs nepieciešami eksistē. Dekarts runā par ‘prāta skatu’, kurā kļūst redzams, ka „par mani pilnīgākas būtnes ideja nepieciešami nāk no

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Dekarts, 2008, 97.lpp.

kādas būtnes, kas patiešām ir par mani pilnīgāka” un „tajā visā patiešām nav nekā, kas dabiskajā gaismā nekļūtu acīmredzams, ja kāds tam rūpīgi pievērstu uzmanību” (AT VII 47).

Veids, kā tiek izsecināta Dieva nepieciešamā eksistēšana, līdzinās pierādījumam, ka spriedums ‘es esmu, es eksistēju’ ir nepieciešami patiešs ikreiz, kad kāds to izsaka vai prātā nodomā (AT VII 25). Tāpat kā no ‘es domāju’ acīmredzami izriet ‘es esmu’, tā no ‘ir Dieva ideja’ izriet ‘Dievs ir’. Pirmajā gadījumā secinājuma pamatā ir princips ‘lai domātu, ir jābūt’. Saskaņā ar šo principu, ja ir doma, noris domāšana, tad ir jābūt kādam, kurš domā. Toties Dieva eksistences pierādījuma pamatā ir princips ‘nekas nerodas no nekā’¹⁴¹.

Dekarta domu gaita ir sekojoša. Vispirms prāts skaidri un izšķirti uztver Dieva kā par sevi pilnīgākas būtnes vai bezgalīgas substance ideju, kas satur visu domājamo pilnību (AT VII 45). Reizē prāts apzinās sevi kā galīgu un nepilnīgu substanci un to, ka tajā ir trūkumi, kā uz to norāda, piemēram, šaubīšanās vai alkas (AT VII 45). Tādā ziņā prāts kā galīga un nepilnīga substance nevar būt bezgalīgas substances idejas cēlonis. Bezgalīgas substances vai pilnības idejai ir jānāk no substance, kas patiešām ir bezgalīga un pilnīga (AT VII 45). Dekarts uzsver: „Jo, ja mēs pieņemtu, ka idejā tiek uzziets kaut kas, kā nav bijis tās cēlonī, tad tas tai būtu no nekā; un tomēr, lai cik nepilnīgs būtu tas būšanas veids, kurā lieta ar ideju starpniecību ir priekšstatīti intelektā, tas tomēr, protams, ir kas vairāk nekā nekā un tādēļ nevar rasties no nekā¹⁴²” (AT VII 41). Vienīgi Dievs kā visaugstākā mērā saprotoša, varoša, u.c. substance var būt bezgalīguma un pilnīguma ideju cēlonis. Atbildē uz pirmajiem iebildumiem Dekarts rezumē: „Ja mūsos ir Dieva ideja, kas satur visu domājamo pilnību, no tā ir iespējams pavisam acīmredzami secināt, ka šī ideja ir atkarīga no kāda cēloņa, kurā ir visa šī pilnība, proti, tā ir atkarīga no patiešām pastāvoša Dieva¹⁴³” (AT VII 105).

3.3.2. ‘Es esmu, tātad Dievs ir’ (*sum, ergo Deus est*)

Dekarts jautā, no kurienes ‘es’ ir? Vai pats ‘es’ varētu eksistēt, ja nebūtu Dievs? Jautājums ir būtisks, jo iepriekš Dekarts ir nonācis pie secinājuma ‘es esmu, es eksistēju’ kā nepieciešami patiešs tajā mirklī, kad kāds to izsaka vai nodomā. Tas, ka ir jābūt kādam ‘es’, apstiprina domāšana – tas ir nepieciešami, ja es domāju, tad es esmu. Dekarts pieņem, ka ‘es’ nav nekā cits kā domājoša lieta jeb substance. Tādā ziņā Dekarts jautā, no kurienes ir pats prāts? Vai prāts pastāv tādā veidā, ka tā pastāvēšana nav atkarīga ne no vienas citas lietas, t.i., ir substance šī vārda vistiešākajā nozīmē? Vai arī tā būšana ir atkarīga no kādas citas lietas?

¹⁴¹ Morris, 1969, p.167.

¹⁴² Dekarts, 2008, 101.lpp.

¹⁴³ Ibid., 251.lpp.

Dekarts secīgi pārdomā, kur ir meklējama prāta izcelsme. Vispirms viņš apsver domu, ka pats prāts varētu būt no sevis, t.i., tā pastāvēšana nav atkarīga ne no vienas citas lietas. Šāds skatījums uz prātu ir problemātisks – „ja es būtu no sevis, es nedz šaubītos, nedz ko vēlētos, nedz vispār man jel kā trūktu, jo es būtu sev iedevis visas pilnības, no kurām manī ir kāda ideja, un tā es pats būtu Dievs¹⁴⁴” (AT VII 48). Tā kā prāts nav pati pilnība un tajā ir trūkumi, prāts nevar būt savas pastāvēšanas pamats. Kur tādā gadījumā ir meklējama prāta izcelsme?

Ir grūti iedomāties, ka ‘es’ kā domājošai lietai jeb substancei nebūtu kāds cēlonis, jo tādā gadījumā tā būtu izcēlusies no nekā, kas ir pretrunā ar vispārējo nojēgumu ‘nekas nerodas no nekā’. Tajā pat laikā ir iespējams pieņemt, ka prātam nav nepieciešams neviens tā pastāvēšanas izraisītājs – „es varbūt vienmēr esmu bijis, kā es esmu tagad¹⁴⁵” (AT VII 48). Iepriekš tika noskaidrots, ka ir nepieciešami, ka tajā mirklī, kad prāts domā, tas arī ir jeb eksistē. Tādā ziņā prāta pastāvēšanu varētu izteikt kā tādu daudzu ‘es esmu’ summu. „lai jebkura viena lieta atsevišķajos mirkļos, kurus tā ilgst, tiktu saglabāta, ir vajadzīgs tas pats spēks un darbība, kādu vajadzētu, lai šo lietu radītu no jauna¹⁴⁶” (AT VII 49). Dekarts uzskata, ka paša prāta spēkos nav sevi saglabāt, t.i., panākt, lai „tas es, kurš tagad esmu, būtu arī mazliet vēlāk nākotnē¹⁴⁷” (AT VII 49).

Dekarta argumentācijas pamatā ir ne vien tāds vispārējais nojēgums kā ‘nekas nerodas no nekā’, bet arī – ‘cēlonī jābūt vismaz tik pat daudz, cik ir tā iedarbībā’. Izmantojot šo nojēgumu kā pierādījuma premisu, Dekarts spriež: „Tā kā es esmu domājoša lieta un manī ir noteikta Dieva ideja, tad galu galā jāsaprot, ka, lai kādu es sev piedēvētu cēloni, arī tam būtu jābūt domājošai lietai un jāsaturs visi manis Dievam iedalīto pilnību idejas¹⁴⁸” (AT VII 50). Tā kā vienīgi Dievam pēc tā būtības pieder visas pilnības, kuru idejas tam ir, un piemīt spēks pastāvēt pašam par sevi, tad arī ‘es’ kā domājošas lietas cēlonis nevar būt nekas cits kā Dievs.

Dekarts savu domu gaitu rezumē sekojoši:

„...ar to vien, ka es pastāvu un ka manī ir kāda vispilnīgākās būtnes, tas ir, Dieva, ideja, tiek pavisam acīmredzami pierādīts, ka arī Dievs pastāv¹⁴⁹.” (AT VII 51)

„...tad, kad es prāta skatienu pievērsu pats sev, es ne tikai saprotu, ka esmu nepilnīga un no kaut kā cita atkarīga lieta, kas nebeidzami tiecas pēc aizvien lielākām un lielākām vai labākām lietām, bet vienlaikus saprotu, ka tam,

¹⁴⁴ Dekarts, 2008, 117.lpp.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid., 119.lpp.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid., 121.lpp.

¹⁴⁹ Ibid., 123.lpp.

no kā es esmu atkarīgs, ir visas šīs lielākās lietas ne tikai nebeidzamā un neiespējamā veidā, bet viņš tās bezgalīgi satur pašā īstenībā un ka tāpat viņš ir Dievs¹⁵⁰.” (AT VII 51)

Līdz ar to Dekarts ir ne vien pierādījis, ka Dievs nav maldinātājs, bet, izejot no skaidrās un izšķirtās idejas par Dievu, viņš ir nonācis pie drošām un neapšaubāmām zināšanām, ka Dievs ir. Vispirms Dekarts kā domājoša lieta skaidri uztver, ka bez dažādām domām un idejām viņa prātā ir bezgalīgas substances ideja, bet tas ir iespējams tikai tad, ja tā nāku no substances, kas patiešām ir bezgalīga. Vienīgā substance, kura savā būtībā ir pilnīga un kuras eksistēšana nav atkarīga ne no vienas citas lietas, ir Dievs. Tādēļ Dieva idejas, kas ir mūsu prātā, cēlonis ir Dievs. Dievs kā pilnīga substance ir ne vien Dieva idejas cēlonis, bet arī prāta kā radītas lietas pastāvēšana nosacījums.

Dekarta metafizikas kā substanču ontoloģija kļūst zināma (acīmredzama) ikvienam, kurš uzmanīgi pārdomā, kas ir ietverts vispārējās šaubās, t.i., atrod *sum* kā nepieciešami patiesu uztvērumu savā prātā tad, kad kāds domā, šaubās, sevi pārlicina, u.c. Lai noskaidrotu, kas ir ‘es’ kā eksistēšana mums ir zināma, ir jāatbrīvo prāts no sajūtu ietekmes un visa veida aizspriedumiem un iepriekšējiem pieņēmumiem par ‘es’ dabu. Tīrā domas vērojumā kļūst redzams, ka ‘es’ nav nekas cits kā domājoša lieta. Domāšana ir iespējama, pateicoties ‘es’, kurš šīs domas domā, uztver, sevī apzinās, u.c. Jautājums ir, vai ‘es’ jeb domājošā lieta ir pati savas pastāvēšanas pamats? Tāpat kā ir domas, jo domājoša lieta ir jeb eksistē (*sum* nodibina nepieciešamu saistījumu starp cogito un *res cogitans*), tāpat arī prāts kā galīga un nepilnīga, t.i., radīta substance nespēj pastāvēt bez Dieva kā sava radītāja. Ja ‘es’ ir domājoša substance, tad tās pastāvēšanas nosaka tas, kas ir Dievs. Dekarts kā *sum* neieciešamo izvērsumu pieņem *sum res cogitans*, bet šis *sum res cogitans* ir nepieciešami saistīts ar *Deus est*.

¹⁵⁰ Dekarts, 2008, 125.lpp.

SECINĀJUMI

Lai ieskicētu izteikuma ‘es esmu, es eksistēju’ analīzes kontekstu, darba pirmajā daļā tiek aplūkots Dekarta metafizikas raksturojums attiecībā pret viņa izpratni par metafizikas lomu, tās pamatiezīmēm, vēlinās sholastikas filozofijas pamatprincipiem un darbu *Meditācijas*. Dekarta skatījumu uz metafiziku pamatā ir jautājums par mūsu zināšanu izcelsmi un pamatprincipiem. Metafizikas loma ir sniegt ikvienu zināšanu drošo un stabilo pamatu (1.1.). Tādā ziņā metafizika ir par zināšanu pamatprincipiem (1.2.), ko Dekarts sauc par vispārējiem nojēgumiem (*notion commune*) un raksturo kā acīmredzamas un neapšaubāmas metafizikas patiesības, kas ir iedzītas mūsu prātā, pamatprincipus, pēc kuriem vadās prāts un kas ir pamatā jebkuram domāšanas procesam. Ikviens pierādījums kā spiedums par kādu lietu tiek veidots saskaņā ar šiem vispārējiem nojēgumiem.

Dekarta metafizikas raksturojums attiecībā pret vēlinās sholastikas filozofiju parāda, ka Dekarts problematizē vienu no sholastikas filozofijas pamatprincipiem ‘intelektā nav nekā, kas iepriekš nebūtu bijis sajūtās’, t.i., uzskatu, ka jebkuru mūsu zināšanu sākotne un pamats ir meklējams sajūtās un sajūtu pieredzē. Dekarta nostāju raksturo pārliecība, ka intelektā ir noteikta veida zināšanas, piemēram, Dieva un dvēseles idejas, kas nekad nav bijušas sajūtas (1.3.). Dekarta metafizika ir par zināšanām par Dievu, dvēseli un visiem skaidrajiem un vienkāršajiem uzskatiem, kas ir mūsos. Metafizikas raksturojumā attiecībā pret darbu *Meditācijas* parādās Dekarta iecere – atrast zināšanās skaidrus un drošus pamatprincipus un pierādīt, ka ir Dievs un cilvēka dvēsele ir izšķirta no ķermeņa (1.4.).

Otrajā daļā tiek analizēts izteikums ‘es esmu, es eksistēju’. Vispirms tik pārdomāta šaubu kā metodiska līdzekļa lietderība. Šaubīšanās par ikvienu lietu ļauj atbrīvot prātu no dažāda veida aizspriedumiem un atvilkt prātu no sajūtām, t.i., sagatavot prātu patiesu zināšanu uztveršanai (2.1.). Dekarts nonāk pie sprieduma ‘es esmu, es eksistēju’ kā nepieciešami patiesas atziņas, jo viņš skaidri saprot, ka nav iespējams šaubīties tajā mirklī, kad es sevi pārliecinu vai šaubos, ka man ir jābūt. Tāpat arī, ja meditētājs maldās un tiek maldināts, viņam, lai viņš maldītos, ir jābūt (2.2.). *Sum* izpratne nav viennozīmīga, jo var jautāt, kādā veidā Dekarts nonāk pie *sum* – vai tas ir acīmredzams intuitīvs tvērums, vai arī loģisks slēdziens (2.3.)? Dekarts izvērs ‘es esmu, eksistēju’, proti, nonāk pie atziņas ‘es esmu domājoša lieta’ (*sum res cogitans*). Ja ‘es’ būtībā ietver ko citu bez domāšanas, tad arī pārliecība ‘es esmu, es eksistēju’ vairs nav droša un acīmredzama, jo Dekarts ir iepriekš pamanījis, ka tikai domāšana viņu spēj pārliecināt par ‘es’ eksistēšanas nepieciešamību, proti, lai domātu, ir jābūt. ‘Es esmu’ ir nepieciešami saistītas ar ‘es esmu domājoša lieta’. Tādā ziņā *sum* sasaista kopā *cogito* ar *res cogitans* – domāšanu ar lietu, kas domā (2.4.).

Darba trešajā daļā tiek pārdomāts, kā no ‘es esmu’ Dekarts nonāk pie secinājuma ‘Dievs ir’ (*Deus est*). Vispirms, izmantojot kā paraugu ‘es esmu, es eksistēju’ un ‘es esmu domājoša lieta’, Dekarts kā vispārēju patiesuma kārtulu izvirza atziņu, ka visas lietas, ko mēs apjēdzam vai skaidri un izšķirti uztveram, ir patiesas (3.1.). Tas, ko prāts skaidri un izšķirti uztver attiecībā pret ikvienu lietu, ir idejas jeb domas, nevis pašas lietas. Idejas ir gan kā noteikti veidi, kādā prāts kaut ko uztver, gan tas, ko prāts uztver. Ideja, kas ir saistīta ar sajūšanu, ir neprecīzāks un neskaidrāks lietas uztvērums (3.2.). Vienīgi prāta ieskats, kas ir brīvs no sajūtu uztveres, spēj sniegt patiesas zināšanas par kādas lietu, t.i., sapratni par tās būtību.

Domāšana kā skaidrs un izšķirts uztvērums pastāv, pateicoties kādai substancei, kur tā nepastarpināti iemīt. Pati substance netiek tieši uztverta, bet zināšanas par to tiek izsecinātas no skaidrajiem un izšķirtajiem uztvērumiem, t.i., domām un idejām. Tāpat kā no ‘es domāju’ acīmredzami izriet ‘es esmu’, tā no ‘ir Dieva ideja’ izriet ‘Dievs ir’. Dieva eksistences pierādījuma pamatā ir princips ‘nekas nerodas no nekā’. Prāts skaidri un izšķirti uztver Dieva kā par sevi pilnīgākas būtnes vai bezgalīgas substance ideju un reizē apzinās savu galīgumu. Prāts kā galīga un nepilnīga substance nevar būt bezgalīgas substances idejas cēlonis. Bezgalīgas substances vai pilnības idejai ir jānāk no substances, kas patiešām ir bezgalīga un pilnīga.

LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

1. Aquinas, Thomas, 1969, *Summa Theologiae*, general ed. and transl. T.Gilby, Vol. I The existence of God, Part One: Questions 1-13. New York: Image Books.
2. Aquinas, Thomas, *Quaestiones disputatae de veritate*, pieejams internetā: <http://www.corpusthomicum.org/qdv02.html>.
3. Dekarts, Renē, 1978, *Pārruna par metodi*, tulk. V. Zariņš. Rīga: Zvaigzne.
4. Dekarts, Renē, 2008, *Meditācijas par Pirmo Filozofiju*, tulk. A. Rītups. Rīga: Liepnieks&Rītups.
5. Chavez-Arviso, E. (ed.), 1997, *Key Philosophical Writings*, transl. E.S.Haldane and G.R.T.Ross. Wordsworth Classics of World Literature.
6. Descartes, Rene, 1988, *Selected Philosophical Writings*, transl. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch. Cambridge University Press.
7. Spinoza, Baruch, 1961, *Principles of Cartesian Philosophy*, transl. H.E. Wedeck. London: Peter Owen Limited, 1961.
8. Descartes, Rene, 1982-1991, *The Philosophical Writings of Descartes*, transl. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch and A.Kenny (vol.III), Vols. I-III. Cambridge: Cambridge University Press.

Sekundārā literatūra

a) monogrāfijas

9. Beck, L.J., 1965, *The Metaphysics of Descartes: A Study of the Meditations*. Oxford: Clarendon Press.
10. Cottingham, John, 1984, *Rationalism*. Paladin Granada Publishing.
11. Cottingham, John, 1988, *The Rationalists*. Oxford, New York: Oxford University Press.
12. Flage, Daniel E. and Clarence A. Bonner, 1999, *Descartes and Method: A Search for a Method in Meditations*. London, New York: Routledge.
13. Gaukroger, Stephen, 1989, *Cartesian Logic. An Essay on Descartes's Conception of Inference*. Oxford: Clarendon Press.
14. Gaukroger, Stephen, 2002, *Descartes' System of Natural Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Kenny, Anthony, 1968, *Descartes. A Study of His Philosophy*. New York: Random House.
16. Sarkar, Husain, 2003, *Descartes' Cogito Saved from the Great Shipwreck*. Cambridge University Press.
17. Secada, Jorge. *Cartesian Metaphysics : The Scholastic Origins of Modern Philosophy*. Cambridge University Press, 2000.

18. Vinci, C. Thomas, 1998, *Cartesian Truth*. New York, Oxford: Oxford University Press.
19. Williams, Bernard, 1978, *Descartes: The Project of Pure Enquiry*. Penguin Books.
20. Yolton, John W., 1984, *Perceptual Acquaintance from Descartes to Reid*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

b) raksti

21. Ariew, Roger, 1992. Descartes and Scholasticism: the Intellectual Background to Descartes thought. In J. Cottingham (ed. by), *The Cambridge Companion to Descartes*, pp.58-90. Cambridge University Press.
22. Ayer, A.J., 1968, 'I think, therefore I am'. In W. Doney (ed), *Descartes. A Collection of Critical Essays*, pp. 80-87. London, Melbourne: Macmillan.
23. Des Chene, Dennis, 2008. Aristotelian Natural Philosophy: Body, Cause, Nature. Life and Works. In J. Broughton and J. Carriero (eds.), *A Companion to Descartes*, pp.17-32. Blackwell Publishing.
24. Gaukroger, Stephen, 2008. Life and Works. In J. Broughton and J. Carriero (eds.), *A Companion to Descartes*, pp.3-16. Blackwell Publishing.
25. Gerwirth, Alan, 1943, Clearness and Distinctness in Descartes. *Philosophy* **18**:17-36.
26. Hintikka, Jaakko, 1968, *Cogito, Ergo Sum: Inference or Performance?*. In W. Doney (ed), *Descartes. A Collection of Critical Essays*, pp. 108-139. London, Melbourne: Macmillan.
27. Malcolm, Norman, Descartes's Proof that His Essence is Thinking. In W. Doney (ed), *Descartes. A Collection of Critical Essays*, pp. 312-337. London, Melbourne: Macmillan.
28. Morris, John. 1969, Cartesian Certainty. *Australasian Journal of Philosophy* **47**:161-168.
29. Stone, Tim, Cogito Ergo Sum. *The Journal of Philosophy* **90**:462-468.
30. Williams, Bernard, 1968, The Certainty of the Cogito. In W. Doney (ed), *Descartes. A Collection of Critical Essays*, pp. 88-107. London, Melbourne: Macmillan.
31. Kenny, Anthony, 1968, Descartes on Ideas. In W. Doney (ed.), *Descartes. A Collection of Critical Essays*, pp. 227-249. London, Melbourne: Macmillan.

c) raksti internetā

32. Cohen, S. Marc, 2009, Aristotle's Metaphysics. In E. N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2009 Edition)*, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2009/entries/aristotle-metaphysics>
33. Pessin, Andrew, 2008, Descartes's Theory of Ideas. In E. N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)*, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/descartes-ideas>
34. van Inwagen, Peter, 2008, Metaphysics. In E. N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/metaphysics/>

Maģistra darbs „Izteikuma ‘es esmu, es eksistēju’ (*ego sum, ego existo*) izvērsums Dekarta metafizikā” izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē, Filozofijas nodaļā, Filozofijas vēstures katedrā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums ir mans patstāvīgs darbs, izmantoti tikai tajā norādītie avoti un literatūra; iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ Dana Vilistere

2009. gada 26. maijā

Atļauju darbu aizstāvēt:

Vadītājs: _____ asoc. prof. Elga Freiberga

Datums:

Recenzents: prof. Maija Kūle

Recenzents: prof. Igors Šuvajevs

Darbs iesniegts:

Metodiķe: _____ D. Aspere

Datums:

Darbs aizstāvēts Filozofijas maģistra gala pārbaudījumu komisijas sēdē.

Datums:

Vērtējums:

Komisijas sekretāre: _____ asoc. Prof. A. Priedīte-Kleinhofa